

Gamle Modum

ÅRSSKRIFT FOR MODUM HISTORIELAG 1992

7. ÅRGANG



Gamle Modum

ÅRSSKRIFT FOR MODUM HISTORIELAG 1992
7. ÅRGANG

Redaksjonen har vært:

Thure Lund

Jon Mamen

Kai Hunstadbråten

Kristian Linnerud

Forside er ved Arne Sørensen

Historielagets styre:

John Arne Wendelborg, leder

Kai Hunstadbråten, nestleder

Wermund Skyllingstad, sekretær

Aase Hanna Fure, kasserer

Berit Aslaksby, styremedlem

Per Arne Knudsen, styremedlem

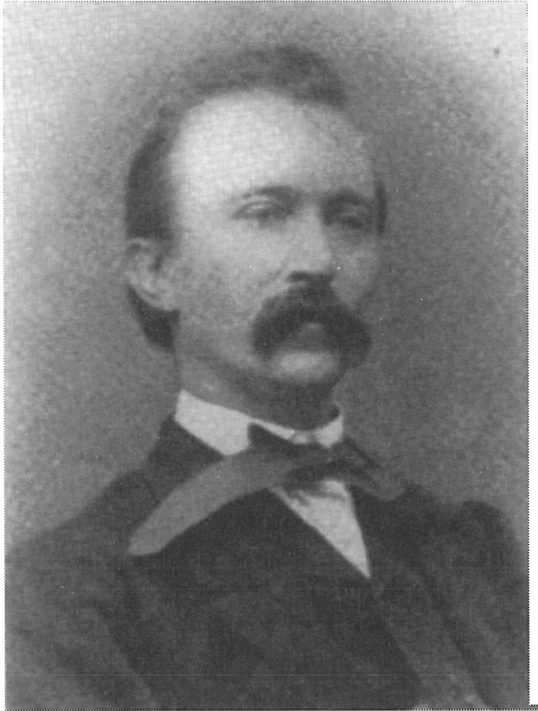
Historielagets adresse: postboks 236, 3371 Vikersund

Innholdsfortegnelse:

THURE LUND: Dedichenfamilien i Modum.....	3	THURE LUND: Norgesmesterskapet i o-løp på Snarum i 1939	37
THURE LUND: Vikersund, Modums hovedstad?	10	THURE LUND: Fridrettens barndom	39
HANS ODDVAR BAKKEN: Livet på en gård i gamle dager	11	JON MAMEN: Daniel Hvelven – en haugianer på Modum	40
JON MAMEN: Sokneprest C.S. Essendrop, 1776-1837	12	EGIL FORMO: Kirurgi og moderne legekunst	41
NILS SUNNE: Veien og elva	13	THURE LUND: Flåhakking – en gammel dyrkingsmetode.....	42
KAI HUNSTADBRÅTEN: Intervju med to som hadde arbeidet ved Blaafarveværket.....	14	KAI HUNSTADBRÅTEN: En engelsk dames besøk på Modum i 1851	43
KAI HUNSTADBRÅTEN: Modum Mållag 1912–1975	16	THURE LUND: Engelstad – en sentral gård for 120 år siden.....	48
EGIL FORMO: Geografi og kjærlighet	22	MARTA MYRVOLD: Minner fra Modum	51
KRISTIAN LINNERUD: Krøderbanen 120 år	23	TORKELL MAULAND: Ein byting	53
THURE LUND: Den gamle sporskifteren forteller	26	JOHAN A. SCHULTZE: Um gransking av Modumsmålet	54
THURE LUND: Jentemarken for 70 år siden	27	KARSTEN PRESTERUD: Den gongen da julegeita var ute og gikk	56
PETER FUHRE: Vaarjagt og Huldrefolk	29		
OLE KOLSRUD: Nasjonal Samling i Modum	32		
PER AUEN SVEAAS: Ungarsk adelsmann fra Modum.....	34		

Thure Lund:

Dedichenfamilien i Modum



Hans Gabriel Sundt Dedichen



Henriette Dedichen

I forbindelse med at Modum elverk neste år (1993) fyller 80 år, er også søkelyset satt på Hagbart Dedichens navn. Han var den første som startet et lokalt elektrisitetsverk i Modum. Det skjedde i 1907. Hagbart Dedichen var sønn av Hans G. Sundt Dedichen, som kom til Modum i 1860 som assistent for distriktslege Heinrich A. Thaulow. Tre år tidligere hadde Thaulow startet Modum Bad. Dedichenfamilien har sine røtter fra Bremen i Tyskland og kan føre sine slektsrøtter tilbake til slutten på 1200-tallet. I Norge er slekten kjent fra 1600-tallet da buntmaker Henrik Dedichen tok borgerskap i Bergen. Dedichenfamiliens medlemmer viste seg å være ekstra foretaksomme og fikk straks en sterk posisjon i Bergen. Vi finner medlemmene som boktrykkere (kaller seg selv typograf studiosus), buntmakere, skippere, kjøpmenn, amerikansk vicekonsul, bakere, leger og jurister. De kvinnelige medlemmene av familien giftet seg, nesten uten unntak, alle inn i det gode borgerskap i byen.

Faren til Hans Dedichen var kjøpmann Jens Dedichen. Faren døde da Hans var bare 10 år gammel. I Dedichenfamiliens slektsbok ser vi at den unge Hans, som uten tvil måtte ha hatt gode evner, først leste privat før han ble innmeldt i den «lærde skole som nyder anseelse her i byen». Det står også

at han utmerker seg med lykkelige evner og gode seder. Og videre at han legger megen flid i sine studier.

Men det ser også ut til at han kan ha vært litt av en villstyring. Etter studiene i den «lærde skole» sender skolens bestyrer en skrivelse til Det kongelige Fredriks Universitet, der Hans blir anbefalt på det beste, med tilføyelse at han uten tvil vil fullføre sin vitenskapelige løpebane. Men søknaden og anbefalingen til universitetet avsluttes også med noen linjer som forteller om vitalitet og ungdommelig overmot: «*Det er min pligt paa bedste maade at anbefale ham til vedkommende, idet jeg oprigtigt ønsker, at den føielighed hans foresatte har vist med hans ungdommelige ustadighed, ikke med tiden maatte findes at være bleven ham til altfor megen skade.*»

Allerede fra studietida var Hans Dedichen meget interessert i poesi og kunst i all skjønn form. I hans dagbøker finnes notater som vitner om en tenkende person: «*Ak hvorfor blev jeg født, ikke blot med smerte, men ogsaa til smerte, hvorfor aabnedes ikke mit øie for det lykkelige, men kun for at skue ind hint Sukkenes rige og til ikke at kunde løsrive mig derfra.*»

Det er lett å tenke seg at slike tanker kunne tyngde den unge studenten som absolutt ikke hadde så mye å rutte med. Uklare halvfilosofiske grublerier over

kvinnen og kjærligheten, som tydeligvis er utløst gjennom et artianersvermeri for en viss frøken, men også over rene forsakelser. En venn skriver at hans siste år som student i Christiania* var preget av mange savn. Han skriver at han engang besøkte Hans Dedichen i hans losji og fant vaskevannsfatet bunnfrosset og Dedichen med rimfrost i skjegget. Likevel var han eneren også i selskapslivet. I sine dagbøker forteller han om en meget morsom ettermiddag som begynte med at man slo ball på Årstad, drakk sjokolade på Haukeland og endelig portvin hos Lyhr. Han hadde også en meget interessant samtale med sin venn Lie om studentens kall, om poesi, om kvinner, og ved siden av hadde «vi materielle goder som cigarer, kager og øl ...». Hans dagbøker forteller også om turer på jakt i Rondane, om fotturer i Gudbrandsdalen og om andre naturopplevelser. Han var også en personlig venn av Bjørnstjerne Bjørnson, og Hans, som var flasket opp med bergensk konservatisme, ble påvirket av den mer radikale dikterhøvdingen. Vi skal se at dette også satte preg på hans virke i Modum.

HANS DEDICHEN TIL MODUM

Da Hans Dedichen nesten ved et tilfelle ble assistentlege hos distriktslege Heinrich A. Thaulow i 1860, var han ennå ikke ferdig utdannet lege. Ved siden av sitt arbeid på «Badet», studerte han også for sin eksamen ved universitetet i Christiania. Samtidig kastet han sine øyne på den unge og vakre datteren til sin sjef, Henriette Thaulow. Etter kort tid ble de forlovet, og den 10. april 1862 ble de gift. Omtrent samtidig fikk Dedichen sin legeeksamen. Selv om Heinrich A. Thaulow nok lot sin svigersønn få så pass lønn at han kunne forsørge hans datter, kom Dedichen til å få det betydelig rommeligere bare etter kort tid. Thaulow, som også var lege ved Modums Blaafarveværk, måtte etter hvert bruke all sin tid ved Modum Bad og lot sin svigersønn overta legestillingen ved Blaafarveværket i 1865. Dette ble på mange måter en ny tid både for den unge familien og for Modum. I 1865 ble også sønnen Hagbart født.

Da Dedichen overtok legestillingen, fikk han etter datidens mål en bra lønn: 300 spd. pluss fritt hus, jordvei og brensel og 150 spd. pr. år som erstatning for fri medisin, som han pliktet å levere. Men han skulle få mer å rutte med: I 1872 ble han igjen assistentlege ved Modum Bad, som den gang ekspanderte kraftig. I 1875 ble han også fattiglege i Modum, og samme år ble han jernbanelege. Hans Dedichens økonomiske forhold ble dermed sikre. Men han kom til å få langt verre problemer å kjempe med på Modum. Dette hadde sin årsak i noe så prosaisk som selskapslivet.

Selskapeligheten på Modum var ikke så stor i sekstiårene i forrige århundre. I søndre Modum hadde den sitt sentrum i Thaulows gjestfrie hjem på

Nymoen. Da Thaulow flyttet til Modum Bad i 1865, ble selskapeligheten overtatt av Dedichen. Men denne engere krets møttes også i sammenskuddsgilder på Krona i Vikersund, på Haug og på Sand (Blaafarveværket). Til et slikt ball på Sand var det også møtt fram en av bygdas prester. Han gjorde et forsøk på å innlede ballet med en andakt. Han kom fram på gulvet, foldet hendene og begynte: «Før felen kommer ind her i salen så ...» Lengre kom han ikke før festkomitéen, som besto av direktør Voigt, distriktslege Thaulow og Hans Dedichen, stoppet ham ved høyt og tydelig å fortelle at «vi er kommet hid for at more oss, og der er ingen adgang til at holde nogen opbyggelse». Hans Dedichen var en dyktig taler på festlige tilstelninger og ble etter hvert en populær mann, også blant stedets vanlige folk. Dette likte overklassen dårlig.

Etter 17. mai var det fest på Kongshøi. Der holdt Hans Dedichen festtalen. Den vakte voldsom begeistring. Han ble båret på gullstol under stor jubel. August Gregersen tok da Dedichens eldste sønn, Henrik, opp på sine skuldre for at han skulle se og sa til ham: «Se på far din gut!» Hele det såkalte dannede Modum den gang tilhørte det aller ytterste høyre. Og i det lille samfunnet kunne stridende parter ofte stå sterkt mot hverandre, heter det i et privat brev fra den gang. Hans Dedichen kom fra en helt annen idékrets. Som Bjørnsons venn hadde han vært med på den norske opposisjonen i Christiania og hadde impulser som for hans nære omgivelser på Modum var fremmede og uforståelige. Ja, etter manges mening rent ut usmakelige. Når han i tillegg var dem overlegne i debatten, var det ikke så merkelig at mange rett og slett ble forbitret på ham. Hvis Hans Dedichen kanskje i ubetenksomhet kunne snakke om ting de ikke forsto, hadde han antakelig rett, men det var kanskje uklokt å si det. Dette førte ofte til nesten latterlige trakasserier. Verkets direktør den gang var den tyskfødte C. Voigt. Han var formann i den konservative foreningen på Modum og en fanatisk høyremann. Han forbød postbudet å ta med Verdens Gang til Dedichen i postens veske. Og da velvillige sjeler fortalte direktøren at postbudet likevel tok med avisen under trøya, ble han truet med avskjed. Etter dette måtte Dedichen selv hente Verdens Gang på posthuset, mens postbudet brakte med seg Morgenbladet i postvesken. Etter hvert ble Dedichen omtrent tvunget ut av det «finere» selskapslivet, og i hans siste år på Modum følte han seg nokså ensom. På den annen side kom han til å få en høy stjerne hos vanlige folk og arbeiderne. Dette kom til uttrykk da ekteparet Dedichen feiret sitt sølvbryllup på Kongshøi i 1887. Om kvelden møtte det opp to fakkeltog fra de vanlige oppsitterne på Nymoen, og lederen for disse holdt en vakker tale som Dedichenfamilien har tatt vare på og er stolte av:

* Kristiania (Oslo fra 1/1-1925) ble skrevet Christiania i forrige århundre.



Maleri av Christian Krogh som viser at Kroghfamilien hadde nær tilknytning til «Kunstakademiet på Modum». På bildet ser vi Oda Krogh og Hagbart Dedichen. Fru Krogh leser Verdens Gang, som postbudet på Nymoen ikke fikk bære med til Dedichens hjem. Er det et protestbilde?

«Ærede sølvbrudepar!

Dette steds beboere, i hvilken midte De har levet og virket i saa lang tid, føler trang til at frembære for Eder sin lykønskning i anledning dagen.

I mer enn 25 aar har De her doktor, paa dette sted virket i lægens besværlige kald, og mange er de smertens hjem hvortil De har kunnet bringe lindring og trøst. Lindring og lægedom for de lidende, trøst og haab for de nærstaaende. Arbeidet har visst ofte været besværlig nok, og kravene mange, men De har ikke svigtet. Tro mod Eders kald, besjelet af medfølelse for de lidende, har De gjerne imødekommet kravene, hjulpet hvor hjelpes kunde og det paa en saadan maade at tilliden til Dem som læge her paa stedet er overmaade stor.

Det er desverre ogsaa lidelser der ligger udenfor lægens kald at afhjælpe. Lidelser som over alt i særlig grad hjemsøger den fattige arbeiderstand, lidelser hvoraf ogsaa flere af denne kreds har været hjemsøgt. Jeg mener at naar madfatet er blevet knapt for de mange munde, naar høststormene begynder at blæse paa de hjelpeløses smaa forfrosne lemmer, da spørges det ogsaa efter lægemidler. Og her, ærede fru Dedichen, har De søgt Deres virkefelt. Mange er de munde De i lange aar har mættet, mange er de nødlidende smaa som De med moderkjærlighed har søgt at dække og verne mod vinterens barskhed. Og jeg maa tilføie, de mange lidende og syge De har skjænket en

svaledrik. Mottag ærede frue, paa denne mindernes festdag, de her samlede arbeideres tak for hvad De har gjort for de nødlidende og syge paa stedet. Maatte det ærede sølvbrudepar endnu forundes mange aar til fortsættelse af Eders velsignelsesrike virke. Mottag ogsaa med velvilje, vor, arbeidernes, hjertelige lykønskning i anledning Eders sølvbrylupsfest. Og saa arbeidere, paa gammel viis, et kraftigt hurra for sølvbrudeparet. De leve!»

Dessverre vet vi ikke navnet på den som ledet denne hjertelige hyldest til Hans Dedichen og frue. Men én ting er tydelig, de måtte ha vært usedvanlig godt likt av det brede lag av folket. Selv om Hans Dedichen følte å ha majoriteten av vanlige folk bak seg, kom han likevel ikke fra at forholdene på Modum ikke var slik han hadde tenkt seg. I slutten av åtti-årene og noen år framover var barna på skolegang i Christiania, og det kunne nok hende at han ble tung til sinns. Dette går tydelig fram i et brev til datteren Jenny, som da var i Christiania:

«Det maa jo gro mose paa en naar en lever i en karudsdam, og hele Modum er jo snart ikke andet. Nu er det jo for sent at snakke om den ting, naar ens bedste omgang er indskrænket til arbeiderne, men de er jo i virkeligheden det bedste Modum har at byde paa. Lykkeligvis har Moder alltid været paa høide med sin tid, og det har reddet mig



Dedichenfamiliens fem brødre i lystig positur. Fra venstre Georg, Lucien, Jens, Hagbart og Henrik. Alle ble født på Nymoen.

fra at falde ned i fillisteriet. Det er en ulykke at ens omgang bestaar af inferiøre naturer» (sitatet er noe forkortet, og siste setning er ikke myntet på arbeidene).

FRU DEDICHEN OG KUNSTNERNE

Hele Thaulowfamilien var sterkt interessert i alt som var av kunst. Fru Henriette Dedichens far, dr. Heinrich A. Thaulow, gav støtte til de tre store i Modums malerkunst, Christian Skredsvig, Andreas E. Disen og Anders Kongsrud. Henriette Dedichens fetter var den kjente maleren Frits Thaulow, som flittig besøkte sin kusine på Nymoen. Her fikk han inspirasjon til en rekke landskjente malerier, blant annet av Haugfossen, maleriet som ble innkjøpt av Nasjonalgalleriet. Ja, Frits Thaulow ble så betatt av Modum at han tok med seg hele flokkene av yngre malere til sin kusine. I dagens språkbruk ville vi kanskje kalt disse sammenkomstene for malerseminarer. Nå ble de noe spøkefullt omtalt som «Friluftsakademiet på Modum». Det var heller ikke bare malere som var gjester i Dedichens hjem. Her var også forfattere og diktere. Blant disse var Gunnar Heiberg, som foret Dagbladet med siste nytt fra den modumske kulturfronten. Noen unge malere som var med Frits Thaulow til Modum, var Kalle Løchen, Jørgen Sørensen, Gustav Wentzel, Lorentz Norberg, Andreas Singdahlsen, Bertrand Hansen, Edvard

Munch, Herman W. Anker og Modums egen Andreas Disen. Også den kjente maler Christian Krogh og hans frue, malerinnen Oda Krogh, har sikkert vært innoem Dedichens hjem. I hvert fall finnes det et maleri der Christian Krogh har malt sin frue sammen med Dedichens sønn Hagbart. Selv om bildet ble malt i Åsgårdstrand i 1889, var i hvert fall forbindelsen opprettet.

Da Frits Thaulow reiste til Frankrike først i 1890-årene, ble det slutt med de populære Modum-møtene. Det heter fra den tiden at oppholdet på Modum skapte impulser fra den ville Haugfossen, fra lyse og milde bjørkelier og fra Modum Bad der ranke furustammer gav et helt annet inntrykk. I kunstsamlinger landet over finner en bilder av disse kjente malerne med motiver etter impulser fra Modumoppholdet. Spesielt i Herman W. Ankers kunst har bildene fra Modum en spesiell plass. Også ekteparet Dedichens barn arvet familiens interesse for malerkunst. Dedichens sønn Henrik, som ble en kjent psykiater og grunnla et stort psykiatrisk asyl i Østre Aker, gav betydelig støtte til unge kunstnere.

DE SISTE ÅRENE

Henriette og Hans G. Sundt Dedichen hadde ni barn. Det ser ut til at familien har hatt god råd. Alle barna fikk en førsteklases utdannelse og utmerket seg på flere måter i samfunnet. For Modum kom bare to av

dem til å få noen betydning. Det var Lucien, som tok initiativet til å opprette Modum Tuberkulosehjem, og Hagbart, som kom til å få enorm betydning for Modum de første ti-år i dette århundret.

Det ser ikke ut til at Hans Dedichen hadde sine lykkeligste dager ved enden av sitt liv. Han gledet seg sikkert sterkt over den posisjon barneflokket hadde fått i samfunnet, men, som vi har sett tidligere, følte han seg mer og mer ensom. I 1888 mistet han stillingen som overlege ved Modum Bad på grunn av motsetninger vi ikke er helt klar over. I nititi-årene gikk det også dårlig med Blaafarveværket. Han selv måtte gå ned i lønn, likesom han følte med alle som mistet sitt arbeid.

I denne artikkelen har vi forsøkt å gi et bilde av en sjelden personlighet. Fra hans uvørne guttedager, med mild refs fra skolen, til den glade studenten sammen med livsfriske kamerater, til ektemannen med nesegrus beundring for sin frue, til den menneskevennlige legen som ofret det gode selskap for engasjert innsats for almuen, og til den ensomme legen som led med befolkningen på Nymoen da Blaafarveværket stanset i 1898.

Bare ett år senere døde Hans Gabriel Sundt Dedichen, bare 63 år gammel. Fru Henriette døde i 1917 i en alder av 81 år. Sine siste leveår bodde Hans Dedichen i Christiania. I en nekrolog som er gjengitt i bokverket Norges leger gjengir vi følgende: «Alle kolleger, som i hine aar aflagde besøg ved St. Olafs Bad vil mindes Dedichens kraftige og soignerte skikkelse med det smukt formede og frit baarne hoved og de markerede træk, i hvilke baade spænt, alvorlig interesse og jovial munterhed saa udtryksfuldt kunde tegne sig. Ivrig var han for at indføre alle slags nye forbedringer ved badet, og ivrig var han for at alle syge skulde trives og befinde sig vel. Han og hans hustru opretholdt ogsaa de gamle traditioner fra det Thaulowske hus. Det var et repræsentativt hjem deroppe på Modum, et stykke norsk kultur, som vi kunde være stolte af, en gammeldags gjestfrihed, som endnu mindes med tak af de mange som nød godt af den.»

GRUNNLEGGGEREN HAGBART DEDICHEN

Hagbart Dedichens navn har en egen klang blant eldre moinger. Det kommer først og fremst av at han var den første som bygde kraftverk i bygda og fikk elektrisitet ut i de mange hjem fra 1907. Men i det første ti-år i dette århundret skapte han også en rekke andre ting på Modum.

Hagbart Emil Waldemar Dedichen ble født på Modum den 15. oktober 1865. Han var den tredje i rekken av Henriette og Hans Dedichens ni barn. Hagbart ble både døpt og konfirmert i Nykirke. Han var et skolelys. Hans utdannelse gikk gjennom Gjertsens skole i Christiania, der han var student med laud i 1883. Han fikk videre juridisk embetseksamen med laud i 1888.

Fra mai 1891 var han ansatt i Drammen og

Oplands Creditkasse. I 1892 dro han til Frankrike. Etter et par år der og så noen måneder i England kom han tilbake til Norge og bosatte seg som sakfører i Modum. Han ble overrettssakfører i 1897 og var også noen år medlem av bygdas herredstyre.

Da Hagbart Dedichen satte seg ned som sakfører i Modum, var han 35 år gammel og full av idéer. Han kastet seg straks inn i bygdas politikk og for den saks skyld også bygdas polemikk. På den tida var det en ny teknisk utvikling av hele bygdesamfunnet, og den iderike sakføreren snudde så å si trill rundt på mye av bygda i en ti-årsperiode. I 1898 bygde han seg hus i Vikersund. Det var ikke noe vanlig hus han bygde. Det var nemlig bygningen Evjen, som senere ble Grand Hotel – et kjempehus etter den tids vanlige standard. Etter at han opprinnelig startet sin sakførerpraksis på Åmot, ble denne flyttet til Evjen.

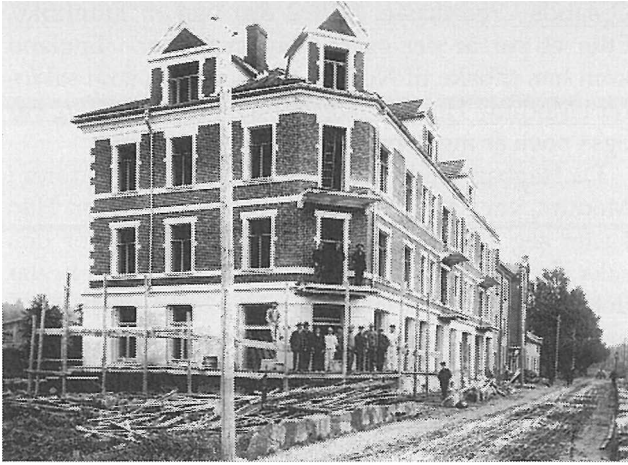
I de påfølgende år var Hagbart Dedichen stadig på farten med foredrag og forslag til bygdas forbedring. I denne tida var interessen for elektrisiteten stor over hele landet, og Dedichen hadde dette spørsmålet framme gjentatte ganger. I 1904 var han med på å starte Vikersund og omegns selskabelige Forening. Selv om denne foreningen fra først av var ment å være det navnet tilsa, nemlig en forening for å fremme selskapslivet, var det likevel ikke lenge før det også kom forslag fra foreningen om tiltak til stedets utvikling. Alt første året talte Dedichen sterkt for å få herredstyret med på å leie kraft fra Gravfoss, slik at Modum kunne få elektrisitet. Til slutt sendte han søknad for egen regning. Desverre hadde ikke



Fru Andrea og Hagbart Dedichen

Gravfoss mer strøm enn Drammen trengte til sitt eget behov.

Da Hagbart Dedichen skjønte at det herredstyret han selv satt som medlem av, var heller lunkent til å fremskaffe elektrisitet til bygda, la han planer om å bygge to kraftstasjoner. I Sponebekken sikret han



De siste arbeidene på Evjen gård i 1903. Evjen gård ble senere kjent som Grand Hotel.

seg vannreserver i Krokstjern, Langheggesjø og Heggesjø. Vannet ble ført ned til Hansbråten der det ble bygd inntaksdam. Fallet ned til den første kraftstasjonen i Heggenhavna var 280 meter, og til en stasjon ved Bergsjø var fallet 288 meter. Den øverste stasjonen, som var minst, kunne produsere 200 kW, mens den nederste ved Bergsjø var dobbelt så stor. Kontraktene om vannrettighetene og dammene ble gjort i 1906, og allerede høsten etter hadde Dedichen klart å få den første elektrisiteten fram til tettbebyggelsen i Vikersund.

Samtidig med at Dedichen fikk fram strøm til Vikersund, ble den gamle mølla ved Bergsjø, som var reist av Niels Wigersund i midten av 1850-årene, uten møller. Dedichen så med en gang at det gamle vasshjulet nå hadde utspilt sin rolle, og i løpet av sommeren 1907 ble det bygd ny mølle i Vikersundgata, omtrent vegg i vegg med Evjen gård. Denne mølla skulle drives med elektrisitet. Den ble satt i gang ved nyttårstider 1908. Etter hvert begynte han også hoteldrift i Evjengården, likesom han et par år tidligere hadde startet et garveri ved Simoa under gården Kollerud.

I årene fra 1907 og framover hadde Hagbart Dedichen en stor aktivitet i gang på Modum. På kort tid ble det bygd bortimot 60 km med kraftlinjer og ført fram elektrisk kraft til det meste av østre delen av søndre Modum, helt til Åmot og ut til Buskerud landbruksskole.

I 1909 mente Dedichen at det kunne være behov for et reparasjonsverksted i Vikersund. Han bygde da, sammen med sin fetter Frits Thaulow, Vikersund Smie og mekaniske Verksted nord for jernbanestasjonen. Året etter at dette sto ferdig, hadde Dedichen konferanser med Ringerike Nikkelverk ved Nakkerud, som kunne tenke seg å få elektrisk kraft til sine smelteovner. I 1910 sikret han seg fallrettighetene i Tandbergbekken innerst på Øst-Modum og gikk i gang med bygging av Dyrbak kraftstasjon. Denne fikk sine vanntilførsler fra Breilitjern, Krok-

tjern, Plommetjern og Vesledammen. Inntaket var ved Vesledammen. Herfra til kraftstasjonen var det et fall på 460 meter. Dette kunne gi en kraftmengde på ca. 1000 kW. Dyrbakstasjonen sto ferdig høsten 1912, og kraftleveransene til nikkilverket tok til like over nyttår 1913. Imidlertid viste det seg av vannreservene til Dyrbak var for knappe. Etter vel et års drift var Breilidammen tom, og nikkilverket måtte stanse sine smelteovner. Det kjøpte da kraft gjennom det nyopprettede Modums kommunale Elektricitetsverk, og Dedichen mistet leveransene.

Ved siden av disse rent tekniske anleggene hadde han også i 1909 satt opp en bygning i nordre Harpestryken for sin verksmester og kjøpt enda ei tomt for nok en bygning. Han startet også et motorbåtkompani i Vikersund. Det skulle drive med turistbefordring på Tyrifjorden og ellers drive persontransport på Øst-Modum. Dette var jo før rutebilene. Dette ble heller ingen suksess. Han bygde også en hytte ved Hvalsdammen, som han hadde planer om å bruke til turisttrafikk. Dette var en enorm satsing på noen få år, og det meste, etter det vi kan se, med lånt kapital.

PROBLEMENE KOMMER

Alt i 1910 ante nok Hagbart Dedichen at han ikke kunne håndtere den svære gjelda som da begynte å hope seg opp. Han tilbød da Modum kommune å overta halvdel av Sponeverket med kraftlinjer. Hagbart Dedichen var selv med i herredstyret da tilbudet ble gitt. Men saken ble avvist i formannskapet, som mente at kommunen måtte sikre seg betydelig større ressurser. Etter dette kom Dedichen med en rekke tilbud til kommunen om å få kjøpe Sponeverket, senere også Dyrbak. I en periode fra det første tilbudet i 1910 til kommunen endelig kjøp-



Spone kraftstasjon bygd i 1907.



Vikersund Smie og mekaniske Verksted, bygd 1909.

te hans Vikersund Elektricitetsverk høsten 1915, hadde saken vært behandlet i herredstyret hele 21 ganger. Saken om Hagbart Dedichen, Vikersund Elektricitetsverk og Modum kommune er gitt en bredere omtale i Modum elverks jubileumsbok, som kommer ut til jubileet i 1993.

BITTERT OPPGJØR

Da Hagbart Dedichen var ferdig med utbyggingen i Dyrbak, hadde han ei gjeld på hele 852.876 kroner. Han hadde lenge skjont at det ble store problemer med å håndtere så stor gjeld, noe som selvsagt var grunnen til hans nesten desperate forsøk på å få Modum kommune til å overta kraftverkene. Som vi har sett foran, hadde han nå en rekke eiendommer, men med for små inntekter. I 1913 gikk han konkurs, og hans livsverk ble overtatt og styrt av et bostyre med overrettssakfører Adolf Eger som formann. Da Dedichen gikk konkurs, var han eier eller deleier i følgende eiendommer:

- Spone Elektricitetsverk
- Dyrbak Elektricitetsverk
- Vikersund elektriske Mølle
- Vikersund Smie og mekaniske Verksted
- Evjen gård og hotel
- Eiendommen Harpestryken
- Sønsteby vannfall
- Kollerud garveri
- Fjeldheimen hytte
- Tomt i Vikersund
- Aksjer i Motorbaatkompaniet
- Aksjer i Sandefjord Bad
- Aksjer i Drammen og Oplands Creditbank

Ved konkursens åpning ble det registrert en kassa-beholdning på kr. 11,02. Adolf Eger satte siste års underskudd til hele 370.322 kroner. Dedichens inntekter de siste årene var så små at han ikke greide å lønne sine ansatte. Dette førte til at hans verksmester ved elektrisitetsverket, Thomas Olsen, tok av sine egne midler og lønnet sine arbeidskamerater ved verket. Dette ble til slutt mange tusen kroner, som

han aldri fikk tilbake. Det har vært mange spekulasjoner omkring Modum kommune og Thomas Olsens forhold til Hagbart Dedichen og hans bo. Olsen prøvde å gå rettens vei for å få noe igjen av det han hadde lagt ut, og litt av korrespondansen kan kanskje være interessere. Den 6. mai 1913 har Olsen brev fra en advokat i Kristiania, som skriver:

«Angaaende prioritet i et eventuelt konkursbo for tjestefolks løn for det sidste aar, saa er den som sagt prioriteret i et aar. Deres løn for det sidste aar skulde jeg ha tro har krav paa prioriteret utlæg».

Advokaten fortsetter senere:

«Med hensyn til de summer der av Dem er utbetalt til en del av sagfører Dedichens arbeidsfolk er jeg bange for De ikke kan faa prioriteret utlæg for. Hadde disse folkene hat tilgode arbeidsløn hadde de havt krav paa prioriteret utlæg. Men naar De har utbetalt penge til de enkelte arbeidere blir det nærmest et laan De har ydet sagfører Dedichen, og for dette kan De ikke faa prioriteret utlæg saavidt jeg i øieblikket kan forstaa».

Etter mange henvendelser gjennom fire år får så Thomas Olsen brev fra Dedichen den 28. juni 1917, noen uker før boet endelig er oppgjort:

«Hr. Thomas Olsen, Vikersund.

Jeg har mottaget Deres skrivelse og skal meddele Dem at jeg absolut intet kan gjøre for Dem i denne sag. At boet intet kan yde Dem er beklagelig, men jeg synes selv De bør forstaa at jeg personlig intet kan gjøre for Dem i denne sag. Jeg har mistet alt hvad jeg eier og paaført min familie nogen hundre tusen kroner i tap.»

Hagbart Dedichen la mye av skylden på Modum kommune for at hans livsverk havarerte. Han gikk så langt som å si at Modum kommune «for alltid vil være vanrygtet for denne sag», og han la mye av skylden på «nogen faa nederdrægtige personer». Når han senere hevder at denne holdning som «Modums paa denne tid kommunistisk ledede kommune indtog overfor hans foretagender tydeligvis gik ud paa at drive ham til konkurs», er han nok ute på tynn is. Saken er nemlig den at Modum hele tiden fra 1910 til 1914, mens forhandlingene med



Dyrbak kraftstasjon, bygd i 1912, er i drift ennå.

Dedichen foregikk, var borgerlig styrt med høyremannen Knut Tvedt som ordfører. I alle disse år fikk Dedichen avslag på sine henvendelser. I 1914 fikk Modum sitt første herredstyre med ordfører fra Arbeiderpartiet, nemlig Christopher Hornsrud. Det var tross alt da det ble handel med Dedichens bostyre. Det er også verdt å merke seg at Dyrbak først ble kjøpt av Myrens Mekaniske Verksted i Kristiania etter tvangsauksjon. Det var Myrens Mekaniske Verksted som solgte til Modum kommune for nær den samme pris det selv hadde gitt.

Dette er ikke skrevet for å renske Modum kommune, men for å få satt brikkene på riktig plass. Selvfølgelig er det forståelig at Hagbart Dedichen var bitter.

Hagbart Dedichen har ikke noe dårlig ettermæle i Modum. Han og hans fars svigerfar har vært med

på å forme bygda. Ennå i dag har deres verk betydning for Modum: Dyrbak kraftstasjon, Grandgården, Vikersund Smie og mek. verksted (nå Arbeids-senteret) og Møllegården, som er blitt handelssenter. Den gamle kraftstasjonen ved Spone står der som et minne om den første elektriske utbyggingen i Modum, sammen med enkelte dambygninger på Øståsen. Mannen som hentet Dedichens familie til Modum, Heinrich A. Thaulow, har for alltid risset sitt navn i Modums historie gjennom Modum Bad. Men det er en annen historie.

Det spørs om noen annen familie i samme grad som Thaulow/Dedichen har hatt så stor betydning for bygda vår. Og det er nok mange i Modum som hadde unt Hagbart Dedichen en bedre skjebne enn den han fikk.

Thure Lund:

Vikersund, Modums hovedstad?

Ved århundreskiftet var det kamp mellom folk i Geithus og Vikersund om hvor «hovedstaden» i Modum skulle være. Dette innlegget sto i Oplandske Tidende 7/10-1904:

Herr overrettssagfører Dedichens foredrag i Vikersund og omegns selskabelige Forening var meget interessant.

Det vilde være godt om flere vilde følge hr. overrettssagførerens eksempel og optage til diskusjon bygdens ve og vel. Jeg er enig med hr. Dedichen at der maa en snarlig forbedring af veiene i Modum. Imidlertid er det nok ikke riktig de samme veiene jeg ville foreslaa, som hr. Dedichen. Han vil have vei fra Vikersund til Geithus for at drage Geithustrafikken til Vikersund. Omvendt maa det efter min mening være, Vikersundtrafikken til Geithus. Det første det maa arbeides for af kommunestyret i særdeleshed og af moinger i almindelighed er veien mellem Stalsberg og Geithus station.

Hele denne lange strækning fra Embretsfos, Skalstad og Saxeborg på den ene side og Sønsteby, Øren, Hovland og Spone paa den anden side er uden vei til nærmeste station Geithus og er henvist til Aamot eller Vikersund. Vistnok er Drammenselvsnens Papirfabrikers bestyrelse saa forekommende

at de lader folk i størst mulig utstrækning benytte fabrikkens private bro, men kan ikke dette betraktes som hevd, saa en vakker dag kan vi staa aldeles fast.

Hele veien fra Embretsfos til og med Sønsteby er tæt bebygget. I de sidste aar har byggevirksomheden taget til og vil fremdeles øke. Tænker man sig Saxeborg som centrum har man i omkreds med omtrent like lang vei følgende anlæg: Embretsfos fabriker, Gravfos, Katfos Cellulose og Papirfabrik, Drammenselven Papirfabriker og Westad Armaturfabrik. De ved disse fabriker beskjaftigede folk bor omtrent alle paa østsiden af elven og kan ikke komme til Geithus station uden at benytte privat vei.

La oss nu faa den opstukne vei Stalsberg-Sevalds—Geithus først og fremst, i alfald ingen ny vei mellem Geithus og Vikersund før, men helst begge paa en gang. Med fri passage saa vil det vise sig hvor centrum til Modums vordende hovedstad vil være. Dette vil efter min mening bli omkring Saxeborg, hvor det er rig anledning til bebyggelse, kort vei til fabrikkene og pen vei til Geithus station naar vi faar den nye veien i stand. Dette er centrum for industrien og de dertil knyttede folk som jeg tror vil være i flertal i strøget Aamot – Vikersund.

Men derfor ingen sure miner hr. overrettssagfører. De skal ogsaa faa Deres, maaskje den beste del. Vikersund bliver villakvarteret, udkanten, den finere del av den nye by. Her vil, naar vi faar ølsamlag,

elegante hoteler og i det hele taget lit mer frihed og lighed med andre civilicerede byer, turister strømme til i flokke, med Modum Bads skjønhed og herlige natur som en stor og mæktig dragningskraft. Før alt

dette kan skje, maa vi imidlertid ha flere nye veie, og jeg stemmer derfor i med hr. Dedichen: «Arbeid for nye veie!»

H.H.

Hans Oddvar Bakken:

Livet på en gård i gamle dager

Jeg var en tid på Sør-Overn, og nå kan jeg fortelle litt derfra.

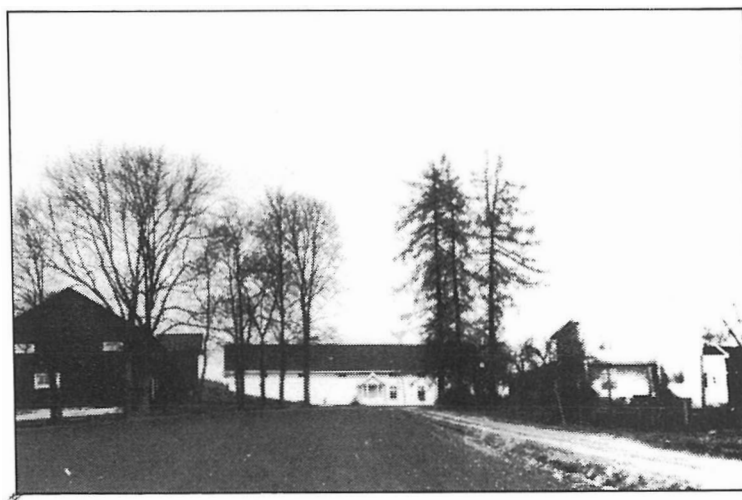
Når den tid kom at vi skulle til med slakting, måtte vi som regel først en tur til skogs etter bresk. Vi skulle gjøre reint alt som skulle brukes under slaktinga, og da måtte vi ha breskelåg. Trau, kopper, kar og brett – alt ble reingjort av breskelåg, og gjett om det lukta godt!

Så kom slaktedagen. Da måtte vi opp klokka fem om morran, fylle bryggepanna full med vann, og kokende skulle det være. Så begynte neste trinn, først ei ku, siden tre griser og en kalv. Ei kone kom og tok seg av jobben med å røre blod fra hvert dyr. Det skulle røres godt, siden siles i et kar. Tarmer ble rensed for fett. Så ble de rullet i sagflis og deretter gjort reine i vann for så å bli lagt bort i vann med litt salt i til senere bruk. Det var litt av en sjau. Når kvelden kom, skulle hvert dyr deles opp til bruk slik at slaktekona fikk gjort opp alt som skulle til. Det skulle males opp til kaker og pølser. Av kaker kan nevnes kjøttkaker, farsekaker, medisterkaker og karbonadekaker. Til karbonadekakene ble det også kjøpt inn litt hestekjøtt, for da ble karbonadene ekstra gode. Når alt av «kaker» var stekt, ble de lagt på glass som igjen ble kokt i vannbad slik at de ble helt

tette. På den måten holdt «kakene» seg lenge. Hodet og lungene på kua ble brukt til lungemos. Lever og hjerte av ku og gris ble brukt til pølser og leverpostei. Leverpostei ble laget i form med litt flek i bunnen. Forma med leverposteien ble kokt i vannbad til den var ferdig. Av blodet ble det laget blodklubb og blodpølse, deilig mat gjennom vinteren. Blodpølse med stekt flek til det ble en herlig middag. Men slaktinga var ikke ferdig med det. Kjøtt og flek skulle legges ned i dunker sammen med ribbe, stek, bog og spekeskinke. Mat som skulle gi glede og fryd gjennom året. Spekeskinke ble først tatt opp om våren, for spekinga tok noe tid. Noe ble også røkt, og det tok jo sin tid. Noe av fetted ble det kokt såpe av slik at en hadde til klesvask og til håndvask.

Når en sitter slik og skriver, så kommer minnene fram, og en ser hvor mye arbeid det lå bak den gang for å få deilig mat resten av året. Nå er det blitt mer lettvent. Vi putter det bare ned i fryseboksen.

På en måte har vi det bedre, men hva med gleden? Og i gamle dager tok de bedre vare på det som var, alt skulle brukes. De hadde også gleden ved alle forberedelsene til å ha mat vinteren, våren og sommeren gjennom helt til neste høst da alt gjentok seg.



Jon Mamen:

Sokneprest C. S. Essendrop 1776-1837

Den siste presten i Modum som hadde svarteboka?

I Heggen kirke henger en rekke presteportretter. Fra forrige århundre er alle sokneprestene avbildet, uten én. Christen Styhr Essendrop, sokneprest 1814-1837, har det ikke lyktes å få tak i noe bilde av. Derimot er gravstedet hans bevart i kirkens sørvestre hjørne.

SVARTEBOKA

I arkivet på Heggen prestegård ligger et brev som bevitner at Essendrop hadde svarteboka, ifølge folkefantasiaen. Brevet er fra riksantikvar Kristian Koren til sokneprest Bjerkeseth og er datert 11.4. 1935:

«Da jeg i juni 1922 var ved Heggen kirke, talte jeg med en eldre mann, måskje graveren eller kirketjeneren, som viste meg hvor Teilmans planteskole hadde ligget, og tilføiet at Teilman var den siste prest i Modum som hadde svarteboka.

Da jeg kom hjem til Tveten hvor jeg bodde hos Gregersen fortalte jeg dette til fru Gregersen, som var fra Krona i Vikersund; men hun sa at det var Essendrop som var den siste prest i Modum som hadde svarteboka.»

Den eldre mannen ved Heggen kirke har vel vært graveren Simen Gråten.

NASJONALROMANTIKK

Da Jakob Andreas Samuelsen samlet historier fra Modum, levde ennå Essendrop i folkeminnet. Samuelsen forteller at Essendrop gjerne ville døpe barna med norske navn. Einar Brekke ble født i 1827 som sønn av kirkesanger Hans Brekke. Essendrop ville at barnet skulle få navnet Tambarskjelve, og slik ble det. Einar T. Brekke ble en kjent lærer på Hole skole og kirkesanger i Snarum. Denne holdningen viser at Essendrop var preget av nasjonalromantikken.

ROKKESTEINENE

Mange har hørt om rokkesteinene på Hovlandsfjell. Det står om dem i første bind av Modums historie. På Hovlandsfjell ligger mange store steiner. Tidligere lot de seg bevege når noen dyttet på dem. Historien om oppdagelsen av rokkesteinene tilhører Essendrops historie. I 1823 var Essendrop på besøk i Danmark. Han hadde med seg husmannen Lage

Heggen på reisen. De besøkte blant annet Bornholm. Her fikk Lage se en rokkestein. Han forsto at den likna på slike steiner han kjente hjemmefra. Datidens lærde antok at disse steinene måtte være menneskeverk, gjort av en forhistorisk befolkning. Dette var også en nasjonalromantisk tanke. Essendrop fikk fagfolk til å se på steinene på Hovlandsfjell, og Lage ble veiviser for interesserte. Rokkesteinene på Hovlandsfjell ble viden kjent.

OPPVEKST OG STUDIER

Essendrop var født i Hole på Ringerike i 1776. Faren var sokneprest der; seinere kom han til Rollag. En bror av faren var Jens Essendrop. Det var han som skrev den kjente beskrivelsen av Lier prestegjeld i 1761. Essendrop studerte til prest i København og tok eksamen der i 1801. Tidene var urolige. Essendrop kom med i Kongens livkorps fra 1803 og ble regimentskvartermester der. Han ble i København helt til 1814 som lærer, og han underviste ved Københavns mest kjente institutter. Han studerte også faget «land-økonomi» ved siden av teologien.

SOKNEPREST I MODUM

I Modum søkte sokneprest Teilman i 1813 avskjed fra sokneprestembetet som han hadde hatt siden 1792. Han forbeholdt seg retten til å få bo på Heggen prestegård og bruke halvparten av gården. Teilman bygde eget hus på prestegården, rett vest for hovedhuset. Antakelig ventet han at sønnen Andreas, som var residerende kapellan, skulle etterfølge ham. Men Essendrop søkte også stillingen. Han var da 37 år og befant seg nær maktens sentrum. Han må ha gjort et fordelaktig inntrykk i København. Regjeringen utnevnte Essendrop til embetet 28. desember 1813. Dette var blant de siste utnevnelser kongen i København gjorde angående Norge. Brevet ankom neppe til Modum før 14. januar 1814, da kongen av Danmark ble tvunget til å avstå Norge til kongen av Sverige ved freden i Kiel. Antakelig var det utpå sommeren 1814 at Essendrop kom til Modum.

LONE ESSENDROP

I København var Essendrop blitt forlovet med Abalone Kilde, en datter av justisråd i København, H. C. Kilde og frue C. E. Bèvière. Til vanlig ble hun

kalt Lone. Hun var født 1. april 1792 og var altså 16 år yngre enn sin mann. Kanskje han hadde vært læreren hennes i København? De giftet seg i 1815. Overklassepiken fra København ble frue på Heggen, 23 år gammel. I løpet av 6 år fødte hun fire døtre.

Mellom Essendrop og Teilman var det, som ventelig kan være, ikke noe godt forhold. I sokneprestens kallsbok har Bjerkeseth innført midt på 1930-tallet, med Simen Gråten som kilde, at når det var som vanskeligst mellom de to herrene, var det unge fru Lone som måtte gå imellom og mekle.

I mai 1821 fødte Lone Essendrop sin fjerde datter. Denne gangen gikk det galt. Hun døde i barselseng 30. mai, 29 år gammel. Begravelsen ble holdt i Heggen kirke 7. juni. Det var en stor begravelse. Et hefte ble gitt ut med liktalen, som ble holdt av orlogsprost Even Andersen. Et eksemplar av heftet befinner seg i arkivet på Heggen prestegård. Her står bl.a. disse rørende ord om Lone Essendrop:

*Hun skapte sin Mands Salighed paa Jord,
Som Datter, Ægtefælle,
Moder, Huusmoder, Vendinde,
var Hun
et sjeldent Menneske
og nesten uden Lige.*

NYTT EKSTESKAP

I 1826 giftet Essendrop seg på ny med Christine Treschow, datter av statsråd Niels Treschow. Det er tydelig at Essendrop beveget seg nær maktens sentrum også i Norge. De fikk sønnen Syvald. Han døde i 1830, 3 1/2 år gammel.

ESSENDROPS TID

Essendrops tid som prest i Modum falt sammen med de første årene av Norges tid som selvstendig land. Det var vanskelige år, men langsomt ble tidene bedre. Folketallet i Modum vokste fra 4.042 i 1815 til 5.358 i 1825 og til 6.293 i 1835.

Skolestell og fattigvesen ble forbedret. Prestene var sentrale personer i dette arbeidet. I 1837 kom formannskapsloven og opprettet selvstyre på lokalplanet. Da var Essendrop nylig død.

Mens Essendrop var sokneprest, ble Modums almue tilkjent eiendomsretten til de tre kirkene i prestegjeldet. De var blitt solgt i 1724 til eieren av Buskerud, og i vel hundre år fulgte de denne gods-samlingen. I 1828 ble Peder Collett fradømt eiendomsretten til Modums kirker på grunn av manglende vedlikehold. Dermed ble innledet en periode med omfattende vedlikeholdsarbeider. I Heggen kirke ble hele korpartiet bygget om, gulv og benker laget nytt, altertavle og prekestol forandret. Dette skjedde på 1830-tallet. Essendrop må ha vært en drivkraft i rettssaken og i byggearbeidene. Tømmerkirkene på Nykirke og Snarum ble også forsøkt reparert, men disse gamle kirkene ble revet senere i århundret og erstattet med nye kirker.

Det teologiske fagmiljøet på den tid Essendrop studerte, var preget av rasjonalismen. Her i Norge tok Hans Nilsen Hauge et kraftig oppgjør med denne holdningen. Hauge besøkte Modum flere ganger, og fikk tilhengere her. Konventikkelplakaten, som Hauge ble dømt etter, sto ved lag like til 1841. Haugianerne hadde likevel begynt å sette sitt preg på kristenlivet i Modum. Essendrop hadde ut fra sine forutsetninger neppe noen stor forståelse for denne bevegelsen.

Nils Sunne:

Veien og elva

Fra mine guttedager

«Jeg har bodd ved en landsveg – jeg har sett bilen komme – », kan jeg synge. Ja, veien og elva var livs-årene i mine guttedager. Vi fulgte med begge deler – de ga spenning og liv. Det var alltid noe som var annerledes.

Jeg kan jo nesten huske bilene kom, i hvert fall var de på barnestadiet. Det gikk noen få på veien oppover mot Sigdal. Lastebilene som gikk, hadde gummi-hjul med hele dekk, det var altså ikke luft i dem. Det var noen klumpete, åpne biler. De gikk ikke for-

tere enn at hjelpemannen kunne sitte på forskjermen underveis når det var varmt i været. «Master» het disse bilene, og de gikk ikke fortere enn at vi gutter kunne fly ved siden av og levere sjåføren et strå med jordbær. Fikk vi sitte på et stykke, var vi verdens lykkeligste gutter.

Noen få personbiler var det også, og jeg husker best de høye Fordene, for de var mest alminnelige. De var forresten slik at en kunne ta av den bakerste delen og sette på en liten lasteplan. Ganske praktiske til å kjøre melka med og til å dra til mølla med, med et par kornsekker. Det var også noen mer luksusbe-tonte biler, bl.a. av merket Fiat. Disse hadde gearstangen på yttersiden. Når det var vinteren, hadde en «kalesje» over og et trekk på siden med celluloid-glass i. Det var en klaff på siden, slik at når en gearret, måtte en tre hånden ut i gjennom denne klaffen. Det var en selvfølge at en måtte ha votter på hende-

ne når en kjørte bil om vinteren. Varmeapparatet var ikke funnet opp ennå, men motoren varmet litt den også.

Det var en stor skogeier i Sigdal som hadde en flott bil med messingradiator og bare ett hjul foran. Jeg har tenkt på mange ganger – hvor ble det av den? Tenk om jeg hadde hatt den i dag, da hadde jeg vært en holden mann.

Tidlig begynte de å kjøre posten til Sigdal med bil i stedet for med hest. Denne bilen var en Dodge, men den hadde gearstangen inne. Det var et stort bagasjebrett bak på denne, og på dette var postsekene som skulle lengre opp i dalen, surret fast med et tau.

Så var det elva da – den var også vår daglige interesse. Det skulle fiskes, og det måtte føres «kontroll» med om den øket eller minket, om det var godt badevann osv. En viktig «oppsynsmannsjobb» for oss gutter! Simoa gikk stort sett stille på grunn av Haugfoss-dammen ca. 3 km lengre nedenfor. Om sommeren lå den blikk stille med fine vannplanter langs sidene. Da var det mulig å få en og annen åbbor på kroken. Det var moro å ligge på en tømmerflåte og se ned i det klare vannet. Du så åbboren kom stille og rolig og «luktet» på marken. Av og til tok den marken i munnen og spyttet den ut igjen. Han var en luring til det, men da var det å passe på og rykke til. Vi hadde teine (ruse) å passe også, og i den fikk vi noen ørreter om våren og åbbor om sommeren og en gang i mellom en ål. Jeg husker jeg fikk en ål, den bandt jeg fast på bagasjebrettet på sykkel og syklet 5 km til lensmannen i Sigdal. Han likte godt ål, og jeg fikk en krone for den. Jeg var rik!

Det gikk mye tømmer i elva, og vi rasket småved til brensel. Det var nok ikke lovlig, men det ble liksom godtatt når det var småstykker på inntil en halv meter.

Om våren og i regnperioder kunne elva vokse mye, og dette måtte det føres kontroll med. Det ble satt pinner i elvekanten og berettet til mor og naboer om forandringene. At det gikk bra med oss, når jeg tenker på det nå, var et under — så mye vi fant på ved elva. Jeg husker at under forsøk på å finne en bedre fiskemetode fikk jeg kroken langt inn i fingeren — og der satt den! Snøret ble kappet, og jeg fløy hjem med kroken i fingeren og gråt. Det ble gjort forsøk på å skjære den ut med en tollekniv, men heldigvis gjorde det så vondt at forsøket ble oppgitt. Vi måtte reise til doktor i Vikersund, og det var nesten to mil. Doktoren stakk bare kroken tvers igjennom fingeren og klipte av snora og dro kroken ut. Så enkelt var det, det kunne vi jo også gjort. Hva var det Columbus sa: «Dere kunne gjort det, men jeg gjorde det!»

Om vinteren var det mye fin skøyteis på Simoa, og vi hadde en 7 km vi kunne gå, men vi holdt oss mest på samme stedet. Jeg hadde lenge bare skøyter med trestokker og smidde jern. Disse var fine å gå med, men problemet var å få dem til å sitte ordentlig på pluggstøvlene. Noen stor skøyteløper ble jeg ikke!

Nils Sunne er født på Modum og vokste opp på Simostranda. Han er nå pensjonert elektromester fra NSB, bor i Skoger og arbeider med lokalhistorie.

Kai Hunstadbråten:

Intervju med to som hadde arbeidet ved Blaafarveværket

Arild Hansen (1875–1968), Jelstad, hadde som ung gutt kjørt malm fra gruvene i Skuterudåsen til pukverket ved Haugfossen.

Emil Madsen (1875–1964), Nymoen, hadde pukket stein ved pukverket ved Haugfossen året før han ble konfirmert.

Begge forteller her i intervju (1963) om dette. Teksten er skrevet av etter lydbånd.

ARILD HANSEN:

Det var å reise himante i mørket om mårran. Var det lite malm, så var det om å gjøra å væra først før

å få lass. Hele bygda kjørte mælm, jamvæl Hælje Amundrud kjørte mælm, men itte non (noen) av Overn-gårdane, så vidt je huser. Og dom kjørte mælm helt bolante (bortefra) Kongsrud, han Tørjer Kongsrud og Myrkarane. Han Andreas Myra hadde en par brødre, dom kjørte mælm, – og helt ifrå Grefstad i Sigdæl.

– Å mange vendinger kunne de greie om dagen?

To. Det var flust nok det. Det var hard kjøring det, sku 'n kjøre hver dag i lenger tid. To kroner og seisen (seksten) øre dan før hest og mann, ei krone og åtte øre vendinga. Enda betalte han gamle Even Enga vi kalte, nedpå Førmo, da det bynte å bli lite

mælm, så det var vanskelig å få lass, så betalte 'n pukkgtuttane non øre før å reservere lass te'n. Førmonlig, je veit itte, men je antar de seisen øra gikk te pukkgtuttane.

Det var som regel unggutter som satt og pukka. Vi hadde seks kvartel på lasset. Det skulle vel ble sånn omkring halvaen tynne det da.

Det hendte vi resste klokka fem om mårran. Var det lørdaysefta så je skulle på ski om vintern, så måtte je tidlig ut før å ha eftan fri.

– Kjørte de ifrå Gruvetråkka?

Det var no (noe) vi kalte Klarastullen og Klaratråkka. Der blei det skiba ut mælm frå ein førferdelig høg mur som var my høgge heller (enn) huset her. Mælmen blei frakta ovante og stuft utover murn. Det var ei stor tråkk, men mælmen låg imot murn.

Så hadde vi ærbet oss innover en vinter. Førmonlig var den svære pukkhaugen tæla, så 'n hang opp. Je skjønner itte åssen han mælmskrivern kunne tillate oss å grava oss innunder, slik at det blei en liten tunnel.

Og 'n Bernhard Snoterud, på min alder, og ein som hette Godtfred Formo, vi hadde apa sleane (sle-dene) våres innunder dennane tunnelen. Vi hadde krafser og no vi kalte mælmskuff. Vi krafsa oppi og lempa oppi slean.

Med vi høldt på der, så rasa haugen. Je veit itte åssen vi kom ut igjen. Iallfall je og 'n Bernhard var innunder tunnelen, men han Godtfred var lengre uti kanten han. Men han fekk allikevæl mælm langt oppå leggen, før hele denna svære haugen rasa. Men førmonlig hadde det løsna non steiner, tenker je, slik at vi kom ut. Men sleane blei fylt helt framafør hestebeina. Og hestane bolover (bortover) tråkka!

Vi hadde jernstrekfisk midt på kassa på slean før å holde det isammen. Den var slått tvert av på min slea, veit je, og sidefjølene var nere. Og mælmskuffen fant vi igjen lang tid etterpå, helt knust. Ja, det var et Guds under det.

EMIL MADSEN:

Je var itte inne i pukkverket, men je satt ute og pukka stein. Det var året føre je gikk og leste. Stein kom ner ifrå gruvene. Det var kobolt.

– Da du pukka, var det etter at du var ferdig med skoern?

Nei, det var føre je blei konfirmert det. Vi fekk no

pukking, da veit du, før det at vi skulle ha kler te konfirmasjon, så måtte vi sørje før å få det. Så fekk je fri ein dag i veka som je pukka stein.

– Var det mange av dere som pukka?

Ja, det var itte så få. Det var alle dissa som skulle gå og lesa.

– Men det var vel non (noen) som pukka oppå Gruvetråkka og?

Ja da, det blei pukka deroppe au. Og som regel så fekk vi den verste stein, vi, før dom pella itor den likeste deroppe.

Dom måtte kjøre ner på vinterføre, veit du, den stein. Ja, dom hadde vel kanskje kjørt 'n i kjerre engang, men dom brukte nå bare å kjøre 'n ner om vintern. Ja, det var følk ifrå hele Modom som hadde den jobben. Det kunne være en femti-seksti hester som gikk hver dag.

– Kunne dom rekke mer enn ei vending om dagen?

Dom rakk to vendinger, men dom måtte være tidlig ute. Je veit det var non uttante Nykjerke, dom resste gjerne når klokka var fire om mårran over Nymoen. Da sku dom opp og hente stein.

Og så var dom gjerne i følge hele kula når dom kom med dissa lassa sine, før dom skulle vegas her, lassa, serru. Je trur det var halvaen tynne dom brukte å ha på lasset.

– Men denna vekta, å sto den hen?

Ja, dom hadde vekt nedpå her, like ved pukkverket. Det var 'i hus som dom kunne kjøre helt igjennom. Så sto vekta i midten der. Det var sånn 'i svær vekt, serru. Dom måtte vel kjøre hele lasset bortpå.

– Åssen akkort hadde de på pukkinga? Hadde de før dagen?

Vi hadde fem og tjue øre før tynna. Vi måtte banke hardt om dan sku vi tene 'i krone. Da måtte vi slå hardt da.

Vi hadde sanne pukkhammarer. Dom ligna ein aen hammar å si. Det var hammar på den eine sida, og så var det sånt i' kløyv på den andre enden da, om vi sku kløyve stein.

– Å fin måtte stein være da?

Vi brukte å ha 'n omentrent som denna pukkstein dom bruker på veien. Det var my av 'n som vi måtte ha slægge på før å få sli 'n sund.

(Arkivopptak 1963)

Kai Hunstadbråten:

Modum Mållag 1912-1975

I 1860-åra kan vi skimta dei fyrste omrissa av ei norsk målrørsle⁺). Ivar Aasen hadde lagt grunnlaget med «Det norske Folkesprogs Grammatik» (1848) og «Ordbog over det norske Folkesprog» (1850). Seinare kom nye og betre utgåver av bae bøkene, nå med titlane «Norsk Grammatik» og «Norsk Ordbog». Den nye utgåva av ordboka inneheldt ikring 40 000 ord.

Han laga og ein norm for eit sams skriftspråk bygd på bygdemåla eller målføra, og i 1853 sende han ut eit hefte med tittelen «Prøver af Landsmaalet i Norge».

At det var sume på Modum som var interesserte i målsaka i slutten av førre hundreåret, viser eit pengebrev frå M. Tandberg til Haakon Grøstad på Snarum. Brevet er dagsett 23/8 1898 og poststempla Vikesund og på baksida Krøderb. Posteksp. Det har to lakksegl med namnet til sendaren og har inneheldt fem kroner i pengar.

Der står det:

«Eg kjem her med ei lita Sending te Maalmarknaden. Maatte det unnes os aa livva den Tia, da Maalsaka, som er den største av alle Saker, vinn fram te Siger! Eit fritt Folk i ein fri Stat, eit norsk Maal i eit norsk Land, tru vi ska vera saa hegne aa faa sjaa den Dagen?»

*Med Vyrndnad
M. Tandberg»*

Men det var ein lang veg frå grammatikk og ordbok til eit levande bruksspråk. Det nye skriftspråket måtte få ein litteratur som kunne gjeva det identitet. Folk laut læra å kjenna og bruka det. Gjennom politiske vedtak skulle det kjempa seg opp på sida av det etablerte bokmålet og verta godkjent som eit fullverdig riksspråk. Ved hundreårsskiftet hadde målfolket langt på veg makta dette løftet. Det var eit prov på at landsmålet (som det då vart kalla) nå vart sett på som eit verkeleg trugsmål mot bokmålet, då motstandarane frå hausten 1899 byrja å byggja opp ei folkeleg motrørsle og tok i bruk nemninga *riksmål* for å streka under at denne målforma skulle ha leiarstillinga.

Unionsoppløysinga i 1905 var som ein god kveik for målarbeidet. Målsaka hadde heilt frå Ivar Aasens dagar vorti sett på som ein viktig del av striden for nasjonalt sjølvstende og fridom for folket. Folkemålet og folkekulturen var dei viktigaste berarane av dei norske historietradisjonane. Attåt var målstriden óg ein kamp for sosial rettferd og folkeopplysning.

Norigs Mållag vart skipa i 1906, på ei landsstemne



Andreas Sandaaker (1860-1947), den fyrste formannen i Modum Mållag.

som byrja med ein fest i Bondeungdomslaget i Oslo laurdag den 3. februar. Det var møtt fram 131 personar. Minst 55 organisasjonar hadde utsendingar, og det møtte truleg mange som ikkje var valde av noko lag. Frå Buskerud møtte frå Ål lærar Ellingsgard, frå Krødsherad Anders Hovden og frå Kongsberg bergmeister Per Mortensson, frå ungdomslaget St. Olav på Snarum kyrkjesongar Haakon Grøstad og lærar Torgeir Rimeslåtten.

Hovudmøtet vart opna kl. 17 om ettermiddagen søndag 4. februar og varde i eitt strekk til kl. 2 om natta.

«Då klokka var på lag 1 om natta, gjekk brått lyset i møtelokalet. Då skar diktarpresten Anders Hovden gjennom og ropte: «Men me hev ljøs innvertes!», og så stemde han i med «Millom bakkar og berg». Møtelyden vart riven med, og aldri hadde denne kjære songen tona så fullstemt før, fortel fleire av dei som var med.»

Den organiserte målrørsle starta nedanfrå, i lokalsamfunna. Den meir vidfemnande organiseringa kom ikkje før ikring hundreårsskiftet, då fleire målkrinsar og fylkesmållag vart skipa.

⁺) Mange av opplysningane om den norske målrørsle er henta frå boka «Målreising i 75 år. Noregs Mållag 1906-1981.» – Fonna Forlag, Oslo 1981.



Frå målskeidet på Kleppe på Jæren i 1909. 1. rad frå venstre: Torgeir Rimeslåtten, Jens Tvedt, Haakon Grøstad. 2. rad: A. Salberg, August Bottolfs.

Foto ukjent.

MODUM MÅLLAG

Modum Mållag vart skipa på eit møte i Vikersund 24. november 1912. Vi har møteprotokollen frå skipingsmøtet og fram til årsmøtet 10/4 1954.

I § 1 står det at laget vil arbeida for å halda oppe det norske målet, og for at folk i tale og skrift skal nytta det målet som ligg nærast talemålet. «Modum Maallag held paa same vilkaar – etter lovi – for nynorsk og dansknorsk.»

På dette møtet vart gardbrukar Andreas Sandåker vald til formann, til styremedlemer lærarane Ingebrit Sandal, Søren Standnes og August Bottolfs og gardbrukar Anders Tretteteig. Sandåker sat som formann til 1925, då han vart avløyst av Bottolfs som sat heilt til 1948, då Lauritz Kronen overtok. I 1956 vart lærar Jens Tandberg vald til formann. Han var den siste formannen i laget.

I Riksarkivet og i Gol Bygdearkiv finst det nokre årsmeldingar frå Modum Mållag til Noregs Mållag. Dessutan finst det årsmeldingar frå Buskerud Mållag der ein og finn opplysningar om laget på Modum for sume år. Det finst og ymse brev og møtereferat og sumt anna, som kan fortelja litt om arbeid og verksemd i Modum Mållag.

I 1916 kjøpte mållaget 100 stk. av eit jolehefte som heitte «Joletre» «til utetling millom skuleborn til jol, soleis: Øderud skule 33 stk., Vikersund skule 22 stk., Bøen skule 25 stk. og Jelstad skule 20 stk.». Samstundes vart det vedteki å yta 30 kroner til å tinga «Norsk Barneblad» til born i Modum. Året etter tinga mållaget 20 eksemplar av dette barnebladet til jol. Og det vart samrøystes vedteki å kjøpa 100 eksemplar av bladet «Joletre». Desse skulle formannen dela ut «til ymse skular etter beste skyn».

På styremøtet 4/3 1916 vart styret samd om at det

måtte takast inn reglar i lovene som kunne gjeva full trygd for at berre «sikre maalfolk» vart medlemmer av mållaget. «Styret vil koma med framlegg til fyrste aarsmøte i den leid.» Og på årsmøtet 7/1 1917 vart det vedteki at «ingen kann verta lem av laget utan godkjenning av styret».

På det same årsmøte vart det gjort samrøystes vedtak der laget oppmoda lærarane og lærarinnene ved skulane i Modum til å gjera alt dei kunne for at borna kunne få den kjærleik og kjennskap til norsk mål som råd er.

Dessutan gjorde årsmøtet samrøystes vedtak om å oppmoda riksstyret på det sterkaste til å syta for at minst helvta av salmane i den nye salmeboka (den som fekk namnet Landstads reviderte salmebok) vart på norsk mål (landsmål).

Laget løyvde i fleire år pengar til Noregs Mållag. I 1919 vart det vedteki å yta 50 kroner «i sigerskatt» til landssamskipnaden. Frå 1921 kom det krav frå Noregs Mållag om 25 øre av kvart lagslem og 25 prosent av nettovinsten i lagsbruksskatt. Styraren sende kr. 75,- i lagsbruksskatt og kr. 2,25 i lagslemskatt for 1920. Laget vart innmeldt i Noregs Mållag 16/1 1921. Årskontingenten i Modum Mållag var då 50 øre.

I 1922 vart det vedteki å teikna ein lut i Modum Samvirkelag og betala 50 kroner kontant. Det vart og vedteki å yta 50 kroner som tilskot til eit kveldsskuleskeid som lærar Jakob Andreas Samuelsen hadde haldi på Bøen skule. Dessutan ville laget snøggast mogleg skipa til «ein offerkveld på Åmot Kaffistove til innkome for Noregs Mållag». Og laget ville senda ein representant til årsmøtet i Noregs Mållag i Stavanger og betala billettengar til jarnvegen og dampbåten for denne sendemannen. Andreas

Sandåker vart vald som sendemann til dette møtet i påskehelga 1922.

KAFFISTOVA I ÅMOT

Det fyrste styremøte i Modum Mållag vart haldi på Åmot 30/12 1912. Der la kjøpmann Ole Kr. Ramstad, som dreiv klesbutikk i Strandgata der det gamle hotellet hadde vori, fram eit tilbod om å innreia kaffistove og leiga ho ut til mållaget. Det var i det murhuset der røyrleggjarfirmaet Thon & Co. A/S nå held til. Opphavleg var det skysstasjon der, med stallrom i fyrste høgda og rom for folk i andre høgda. Skysskaffaren heitte Nils Sundet. Han budde i andre høgda. På den ande sida av gata låg hotellet, der nå butikken til Kolberg & Nystrøm A/S ligg.

Etter at huset vart ombygt til Kaffistove, låg kaféen rett innanfor inngangen. På venstre sida var det eit kjøken og eit rom for dei som arbeidde der, og på høgre sida var det ei stove der det vart haldi møte av ymse slag. Og så var det rom for ferdafolk i andre høgda. Jentene som stod for stellet i Kaffistova, budde og der.

Dei fyrste bilane byrja å trafikera vegen mellom Åmot og Sigdal i 1911/12, og då vart det etter kvart mykje ferdafolk som var innom Kaffistova. T.d. veit vi at målarer og dikteren Christian Skredsvig, som budde i Eggedal, jamt var innom når han reiste gjennom Åmot.

Sundag 2. februar 1913 heldt Modum Mållag årsmøte og fest på lokalet Fram i Vikersund. Framlegg til kontrakt med Ramstad om kaffistova vart samrøystes godkjent.

I leigekontrakta står det m.a. at mållaget leiger fyrste høgda i murgarden til Ramstad på den andre sida av vegen gjennom Strandgata til drift av kaffistove for ei årleg leige av kr. 500,-. Ramstad bind seg til å innreia og måla to kaffistoverom, kjøken og tenarrom, medan mållaget kostar alt innbu som bord, stolar og såvore. Mållaget fastset fargen på vegger og tak. Huseigaren skal leggja inn elektrisk lys og skaffa naudsynlege ytre rom som vedskjøl, koksrom og privet.

Snikkarane Salvesen og Thon leverte 1 disk, 1 glaskasse til disken, 24 stolar, 8 bord, 1 korsfotbord, 1 krakk til det lange bordet, 1 høgsetebenk, 2 peiskrakkar og 1 marmorplate, for til saman kr. 348,-. «Beini og ryggen i stolane skal vera av bjørk, medan materialane elles kan vera gran eller furu. Peiskrakkane skal vera stoppa og trekte med skinn.»

Kaffistova kom i gang 30/5 1913. Frk. Dorthea Hestad vart tilsett som styrarinne med 25 kroner i månaden som løn, og i tillegg kost, hus og ved. Ho fekk rett til fri ein sundag i månaden. Etter henne var det fleire som hadde stillinga som husmor på Åmot Kaffistove, men i 1925 leigde mållaget drifta bort til to systrer. Drifta var ikkje så lønsam lenger.

Etter det folk kan fortelja, var tida ikring den fyrste verdskrigen den beste tida for kaffistova i Åmot. Då vart den fyrste kraftstasjonen på vestsida av

Embretsfossen bygd, og det var mange som arbeidde der. Kaffistova vart ein samlingsstad i fritida, og det vart truleg bra fortene for mållaget. Laget kjøpte kaffistova, Tjodheim som eignedomen heiter, av Ole Kr. Ramstad i 1918. Straks etter vart det sett igang byggjearbeid, m.a. nytt uthus.

I 1924 sa Ramstad opp sin pantobligasjon på kr. 10.000,- i eignedomen, og da Modum Sparebank nok ikkje var viljug til å overta han, vart styremedlemene samde om å overta pantet sjølve.

På styremøte 5/4 1914 vart det vedteki å kjøpa 7-8 nye plater til grammofonen til 1. og 17. mai, og i 1916 gjorde laget vedtak om å kjøpa ny grammofon til Kaffistova, «eller om det let seg gjera aa byta med den gamle». Husmora vart pålagd å ordna med kjøpet på beste måte. I 1920 vart det kjøpt eit elektrisk piano til bruk i Kaffistova.

Diverre har det ikkje vori mogleg å finna rekneskap for dei fyrste åra Kaffistova var i drift, men vi har ei rekneskapsbok for tida 1924-1926. Dessutan inneheld denne boka rekneskap for Modum Mållag frå 1927 til 1957. Det er ikkje ført noko for åra 1943, 1944, 1947 og 1948.

Denne rekneskapsboka er forvitneleg lesnad. Her kan vi sjå kva for utlegg og inntekter dei hadde, kva for firma dei handla med o.s.b. T. d. finn vi ein post «innkomne spelepengar» frå det elektriske pianoet på Kaffistova. Dette vart selt i 1925 for kr. 1.300,-.

I andre høgda i Kaffistova var det ein sal som vart kalla banksalen, nok avdi banken leigde han til sine møte. Mållaget leigde ut rom til fleire andre og, t.d.



Ungdomar på trappa til Åmot Kaffistove i fyrste helvta av 1920-åra.

Foto: Karl Hunstadbråten.

lysverket, sjukekassa, heradskassa, soknerådet, valstyret, formannskapet, fattigstyret, Modum Samvirkelag, Drammens Meieri, Modum Lærerlag, Modum Bondelag og til evangeliske møte. Ein sjakkklubb og ein dameklubb er og nemnde. I 1920 vart salen på Kaffistova leigd ut i fire veker til handgjerningsskulen i Enger krins. I juni 1925 har mållaget fått inn kr. 6,- for slåtteland. Søndre Modum folkeboksamling hadde og hatt tilhald på Kaffistova.

Modum Mållag tinga fleire blad og aviser som låg på Kaffistova til bruk for gjestene. I møteprotokollen kan ein lesa at i 1914 vart desse tinga: Den 17^{de} Mai, For bygd og by, Unglyden, Norig, Oplandske Tidende, Buskeruds Blad, Buskeruds Amtstidende, Fremtiden, Socialdemokraten og Norske Intelligenssedler. Seinare hadde dei Tidens Tegn, Nationen og Småbrukaren.

I 1927 selde Modum Mållag Åmot Kaffistove til Nils Gjerden for kr. 20.500,-. Med i handelen fylgde alt innbu og lausøyre med unnatak av mållaget sine bøker, eit målarstykke av Disen og kassaapparatet. Men eigeidomen Tjodheim (gnr. 58, bnr. 21) vart ikkje skjøytt over før i 1935.

BUSKERUD MÅLLAG OG MODUM MÅLLAG

Buskerud Mållag vart skipa på eit møte i Drammen 13. oktober 1923. Det gamle, noko laust organiserte mållaget i Buskerud hadde formelt meldt seg ut or Noregs Mållag i 1916. Det nye fylkeslaget vart med i Noregs Mållag frå 1924. Ni lag frå Hallingdal, Numedal, Ringerike og Drammensområdet var med frå starten av, og Buskerud Mållag fekk ikring 900 medlemmer med det same. Bonde Svein Nestegard frå Hol var den fyrste formannen.

I «Upprit frå Målstemna i Drammen 13. og 14. oktober 1923» står det:

«Laurdag 13. oktober vart det halde møte i Bragernes Ungdomsforenings møterom til skiping av Buskerud Mållag, ein samskipnad av mållag i Buskerud fylke.

Innbydinga var underskriven av desse: Hol Mållag ved Svein Nestegard, Ål Mållag ved Kaja Bruun, Buskerud Mållag ved Haakon Grøstad, Rollag Mållag ved Tore Bergstøl, Modum Mållag ved Andr. Sandåker, Flesberg Mållag ved Tov Flatin og Drammen Mållag ved Jørg. Kirkeeide.

Drammen Mållag stod fyre skipinga av sjølve møtet. Dette tok til kl. 6 ettermiddag med «Målet hennar mor».

I referatet kan vi vidare lesa at frå Modum Mållag møtte Andreas Sandåker og lærar Nygaard. Formannen i det gamle Buskerud Mållag, kyrkjesongar Haakon Grøstad, var og til stades, like eins skrivaren i Noregs Mållag, kaptein Edv. Os. Dessutan var det møtt fram ein stor og representativ lyd av målfolk frå dei ymse stader i fylket. Til saman var til stades ein møtelyd på omlag 75.

Sundag 14. oktober heldt målstemna fram med heilnorsk høgmesse i Strømsgodset kyrkje ved pres-

ten Jakob Sletten. Kyrkja var mest fullsett. Etter preika samla kyrkjelyden seg kring gravsteinen til Per Sivle og song «Sjå no er det dag» og fedrelandssalmen.

Om kvelden var det offentleg foredragsmøte i lokalet til Bragernes Ungdomsforening. Professor Koht og dosent Midttun heldt gilde og manande foredrag som vart mottekne med sterk fagning frå den fullsette møtesalen.

Etter at J. N. Dale hadde spela nokre slåttar på hardingfele, takka kaptein Os mållaget i Drammen for den gilde mottakinga dei hadde gjevi utsendingane og andre tilreisande stemnefolk.

På årsmøtet i Buskerud Mållag 14/11 1925 vart Lauritz Kronen, Modum, vald til formann, og på styremøtet på Heimtun (Buskerud Folkehøgskule på Darbu) 6/11 1926 vart det vedteki at årsmøtet og stemna skulle haldast på Vikersund 2. og 3. januar 1927. Om kvelden skulle det vera fest med talar, nasjonal dans, norsk leik og felespel.

«Måndag vert det årsmøte med årsmelding og rekneskap, framlegg til lovbrigde, val og meir.» August Bottolfs skreiv innbyding til dette årsmøtet på vers:

*Velkomen hit til Vikersund
no 2^{de} januar.
Vi lovar deg ei hugsam stund,
um du til stemna drar.*

*Møt op i kveldinga på «Fram»,
der skal bli moro lel:
Ein mangment fest, eit rikt program
med tale, leik og spel.*

*Og bygda sjøl, so nyårskvit
vil helsa deg velkomen hit
til stranda under Vardeknatten.
Sjå lysinga og les plakaten.*

I møtereferatet står det at festen vart halden på lokalet Fram med foredrag av professor Hannaas og Kaare Fostervoll. Fostervoll heldt foredrag på møtet måndagen og, om «Målsaka og politikken i dag». Som sendemenn til årsmøtet i Noregs Mållag vart Sandåker og Kronen valde saman med fire andre.

På årsmøtet i Buskerud Mållag 12/11 1927 i Mjøndalen møtte Andreas Sandåker og Lauritz Kronen frå Modum, og på årsmøtet i 1929 møtte August Bottolfs. I 1930 var det Andreas Sandåker. Han møtte òg i 1931, men då saman med Birgit Samuelsen. I 1932 var Knut Nygaard og August Bottolfs representantar frå Modum til årsmøtet i fylkessamskipnaden. I same året var Bottolfs òg utsending til årsmøtet i Noregs Mållag.

Talemålet i skulen var ei viktig sak for mållaget i Modum. På styremøtet 13/6 1933 gjorde August Bottolfs dette framlegget: «Mållagsstyret skal senda ei melding um saki til styret i Noregs Mållag og beda dette få fram krav til departementet um greie

linor.» Lauritz Kronen og formannen vart pålagde å arbeida ut og senda slik melding. Dette vart vedteki mot ei røyst (Samuelsen).

Vidare gjorde formannen framlegg om at Kronen og formannen skulle få fullmakt til å reisa inn til Oslo og rådleggja med formannen i Noregs Mållag om saka. Dette vart samrøystes vedteki.

På styremøtet 8/12 1933 vart det opplesi skriv frå Noregs Mållag om at saka om lærarane og målet til borna på Modum var send til professor Kolsrud som var beden om å koma med ei utgreiing om Modumsmålet i høve til bokmålet.

Denne utgreiinga hadde styret fått til møtet 7/3 1934 saman med skriv frå Noregs Mållag. Styret i Noregs Mållag rår der til at Modum Mållag sender skriv til departementet om klårare liner med omsyn til bruken av talemålet i skulen.

Saka var oppe endå ein gong. På styremøtet 13/12 1935, då framlegg til målpolitisk program 1936 frå Noregs Mållag vart drøft, gjorde Kronen framlegg om at ordet **få** skulle strykast, slik at det kom til å heita: «Borni **skal** bruka sitt eige talemål i skulen.»

På årsmøtet i Buskerud Mållag i 1934 var Knut Nygaard, Birgit Samuelsen og Jakob Andreas Samuelsen til stades. I årsmeldinga frå laget står det at Modum Mållag har gjevi halvta av bladpengane til nynorskutgåva av barnebladet Magne og Norsk Barneblad. Laget har skipa folkefest på Snarum, på ungdomslokalet, med Tjostolv Berget som talar. Der var opplesing, song og spel, og Birgit Ramsvatn og ein flokk jenter synte fram folkevisedans. Ein talrik festlyd møtte. Laget har gjevi 10 kroner til målarbeidet og 50 kroner til Den 17^{de} Mai (ei avis).

Året etter kan vi lesa i meldinga frå Buskerud Mållag at laget på Modum har gjevi det same til dei to barneblada, men nå har det ytt heile 500 kroner til Nynorsk Dagblad og 10 kroner til «jolegåva åt målarbeidet». Formann var August Bottolfs, og dei andre i styret var Andreas Sandåker, Knut Nygaard og Birgit Ramsvatn. Medlemstalet var 40, og laget hadde hatt fire møte. I rekneskapen står det at laget åtte midel for om lag kr. 8.400,-.

På spørsmål om målstoda svara styret at ho er som vanleg på flatbygdene. Heradsstyret har ikkje gjort vedtak med krav om norsk målbruk i brevskiping med riksstyremaktene. Mållaget har ikkje peika ut serlege tillitsmenn for seg i heradsstyret, skulestyret, bankstyret, styret for handelslag, samyrkelag, politiske lag eller andre lag og samskipnader i bygda.

Og i 1935/36 har dette trauste mållaget midt i «Det mørke fastland», som det står i årsmeldinga frå Buskerud Mållag, «ofra mykje for saka». Det har ytt halvta av bladpengane til dei to barneblada, i alt kr. 169,30, og kr. 10,- til målarbeidet. Laget har og teki luter i Norsk Prenteverk for kr. 100,-

Buskerud Mållag heldt styremøte på Komperud prestegard i Modum (kapellangarden) 28/4 1935. Heile styret møtte, står det i referatet.

Det vart vedteki å spørja Modum Mållag om dei

kunne taka mot årsmøtet og stemna i Buskerud Mållag. Elles måtte det leggjast til Gol. Dei ville og spørja om Noregs Mållag kunne senda ein talar til stemna, helst professor, statsråd Koht eller Hjelmtveit.

Dessutan var det framlegg frå J. A. Samuelsen, Modum, om brigde i lovene, slik at alle, også dei som ikkje var valde utsendingar, skulle få lov å uttala seg om sakene på årsmøtet.

Styret meinte det ikkje var turvande med noko lovbrigde i dette høvet, men at årsmøtet til kvar tid kunne avgjera spørsmålet.

Modum Mållag hadde årsmøte på Komperud same dagen (28/4 1935). Der seier formannen i Buskerud Mållag ifrå at dei ynskjer å halda årsmøte og stemne i Modum 8. september. Styret fekk fullmakt til å greia med denne saka.

Etter årsmøtet var det folkefest på lokalet Gimle saman med ungdomslaget Glimt. Presten Arne Berge opna med ei bøn. Tjostolv Berget heldt festtalen. Truls Ørpen spela norske tonar. Lauritz Kronen, Jakob Andreas Samuelsen og Knut Nygaard heldt korte talar, og frk. Sigrid Semmen og frk. Birgit Ramsvatn las dikt.

Glimt greidde med vertskapen på ein framifrå måte. Der var mykje folk og stor hugnad.

Stemna vart halden på Åmot søndag 8. september 1935. Fyrst var det årsmøte på Komperud. Formann Tjostolv Berget opna møtet med velkomsthelsing.

Ved årsmøtet var alle sendemennene og mange andre, i alt om lag 50, middagsgjester hjå presten Eystein Poulsen. Dei vart trakterte på ein sers gjestmild måte og hadde stor hugnad. Formannen bar fram ein varm takk frå sendemennene og Buskerud Mållag for all gjestmilde og samhug.

Åmot kapell var om lag fullsett av folk ved den nynorske messa. Residerande kapellan Eystein Poulsen gjorde altarteneste, og lærar og skulestyrar Håkon Wergeland preika, ei preike som seint vil ver ta gløymd av dei som høyrde ho. Om kvelden var det fest på Folkets Hus. Diverre var det ikkje så mange folk som ynskjande hadde vori.

Wergeland heldt eit langt, tankerikt og fengslende foredrag om «Norskdøm og kristendom». Magister og bladstyrar Olav Rytter tala om «Målstrid ute og heime». Truls Ørpen spela nasjonale slåttar, leikaringen i Bondeungdomslaget, Kongsberg, synte fram folkeviseleik og nasjonale dansar. Alle fekk fortent fagning.

Modum Mållag hadde all ære av tilskipinga, men då så få møtte fram, gav festen diverre underskot.

På styremøtet i Modum Mållag på Kaffistova i Åmot 4/5 1937 nemnde Eigel Lehmann (som var prest på Snarum) at han meinte det ville svara seg å skriva til folk i Modum som dei visste tala eit godt mål og beda dei melda seg inn i mållaget, eller i alle høve svara og seia ifrå kva dei meinte om målsprøsmålet. Lehmann og Kronen vart valde til å forma eit slikt skriv.

På styremøtet 25/11 vart styremedlemene pålagde å skriva opp liste over «målvenlege folk i Modum, kvar i sin krins».

25 års jubileumsfest for Modum Mållag vart halden på Vikersund Hotell 11/12 1937. Torleiv Kronen heldt foredrag om Christian Skredsvig. «Festen var vellukka, endå det var mange lagslemer som av ymse grunnar ikkje kunde vera til stades», står det i referatet.

På styremøtet 9/9 1936 las formannen opp eit skriv frå Andreas Sandåker der han bed mållaget venda seg til skulestyret for å få noko pliktig opplæring i skriftleg nynorsk i folkeskulane i Modum. Styret meinte at tida nå var komen til å senda ein slik søknad til skulestyret. Til å arbeida ut denne søknaden vart Nygaard og Kronen valde.

To og eit halvt år seinare kom det svar frå skulestyret. På styremøtet 9/3 1939 vart det opplesi skriv om at søknaden om opplæring i skriftleg nynorsk var avslegen.

Om arbeidsåret 1936/37 kan vi lesa i årsmeldinga frå fylkeslaget at Modum Mållag, som er det rikaste i samskipnaden, har gjevi pengar til kjøp av barneblada og ei jolegåve til Noregs Mållag.

I 1937/38 gjev dei og halve årspengar til dei same blada, og etter søknad frå mållaget har soknerådet gjort vedtak om åtte gudstenester på nynorsk i Heggen. Soknerådet i Snarum har gjort vedtak om tre. Det ligg inne søknad hjå skulestyret om to timar nynorsk i skulane.

I 1939 gav styret i Modum Mållag ei fråsegn i spørsmålet om brigde av namnet Vikesund til Vikersund. Dei gjekk inn for namnebyte, for «so vidt me veit, vil ikkje dette vesle namnebrigde skaffe noko slag ulempe korkje for post eller annan offentlig trafikk, og kostnaden ved namnebyte kan no vel heller ikkje vera so ovende stor», står det i fråsegna.

I 1942 la heile styret i Noregs Mållag ned arbeidet sitt. I praksis vart det nedlegging over mest heile landet, og samskipnaden låg meir eller mindre nede fram til sumaren 1945.

Styret i Modum Mållag heldt møte 9. april 1940 og eit like føre jol same året. Årsmøte vart haldi på Vikersund Hospits 8/5 1941. Så var det eit møte i 1942. Men då vart det ikkje halde noko før i desember 1945. Då vart J. A. Samuelsen vald til utsending til landsmøtet (Noregs Mållag) i Bergen i 1946.

Det ser ikkje ut til at laget hadde oppe så mange store og viktige saker i slutten av 1940-åra, men det vart gjort vedtak om å arrangera fleire kulturkveldar. Diverre finst det ikkje noko referat frå desse samkomene i protokollen.

I 1951 klagar mållaget over at likningskontoret ikkje har lagt ut sjølvmeldingsskjema på nynorsk. Dette har før vori gjort i 29 år. «Modum Mållag krev difor at det heretter må verte utlagt, ikkje berre sjølvmeldingar, men næringsoppgåver og i det heile alle skjema på nynorsk i so stor mengd – t.d. 1/3 – at ein kvar kann få det han ynskjer.»

MODUM MÅLLAG

MEDLEMSKORT

for

Per Rimeslåtten

Årspengar kr. 2 - betalt for 1955 ✓

Hans Bekkestad
kasserar

Medlemskort i Modum Mållag for Per Rimeslåtten for året 1955.

På styremøtet 2/2 1952 vart det vedteki at August Bottolfs skulle laga utkast til brev til prestane Bogerud og Eeg, der ein bed dei taka med minst ein norsk salme ved kvar gudsteneste.

Måndag 24. november 1952 vart det haldi 40 års høgtid for Modum Mållag på Grand Hotell i Vikersund. Formannen, Lauritz Kronen, ynskte velkomen og las referatet frå skipingsmøtet. Likeins vart lovene opplesne. Det vart løyvt 50 kroner til Folkegåva til Det norske teatret.

Buskerud Mållag heldt møte på Ål Hotell søndag 4. mai 1951 for å freista nya oppatt arbeidet i laget etter krigen. Frå Modum møtte Arnlaug Bekkestad og Torgeir Rimeslåtten. Formann Svein Nestegard skreiv då: «No skal me ha styremøte og planleggja arbeidet. So snart dette er gjort og me får eit oversyn over kor mange mållag som enno er i live, so skal Noregs Mållag få melding um dette». Det vart haldi minnetalar over medlemmer som var gått bort. Jakob Andreas Samuelsen var ein av dei.

I årsmeldinga frå Modum Mållag for 1953 står det at Lauritz Kronen er formann og Torgeir Rimeslåtten varaformann. Kassestyrar er Arnlaug Bekkestad, og i styret sit elles Harald Fossbråten og Jens Tandberg. Laget hadde hatt eitt lagsmøte og to styremøte. Det var 10 medlemmer, og det var løyvt ca. 430 kroner til måltiltak (Noregs Mållag, Det norske teatret og Norsk Barneblad).

Året etter var medlemstalet det same, men i 1955 var det komi opp i 47. Styret var det same som to år før. Laget hadde nå oppnemnt grendemenn for å auka medlemstalet.

I 1956 var det 42 medlemmer. Då vart Jens Tandberg vald til formann, og Halvor Klonteig kom inn i styret. Dette året vart det løyvt pengar til Norsk Barneblad og Buskerud Mållkontor.

Den siste årsmeldinga eg har funni, er for året 1964. Formann var Jens Tandberg og Torgeir Rimeslåtten varaformann. Halvor Klonteig var då skrivar (sekretær) og Hans Bekkestad kassestyrar. Det var 20 lagsfolk, og laget hadde fått inn kr. 360,-

og lagt ut kr. 378,-. Det åtte midel for 8.000 kroner, og styret løyvde pengar til Kringkastingsringen, Dag og tid, Noregs Mållag og Det norske teatret.

Brevet som fortel om oppløysinga av Modum Mållag er dagsett Vikersund 27/11 1975. Her står det:

«Noregs Mållag,
Karl Johansgt. 13,
Oslo.

På styremøte 20/11 1975 vart Modum Mållag oppløyst. Medelen vår har me delt mellom gode måltiltak, og Noregs Mållag får 10 luter à kr. 100,- i

A/S Borregaard. Lutene er sendt aksjekontoret åt Borregaard i Sarpsborg til overføring og vert sendt Dykk derifrå.

Av omsyn til rekneskapet for avviklinga må eg be om å få kvittering frå Dykk når De har motteke lutene.

Med helsing
For Modum Mållag
Hans Bekkestad
sign.»

Dette var saga om Modum Mållag.

Egil Formo:

Geografi og kjærlighet

Teaterstykket er et av Bjørnsons mest kjente arbeider. Mindre kjent er en nedtegnelse han har gjort i en skyssbok på Toten i 1873. Naturen har tydeligvis henført presten, for i boken står: «Det er som landets hele skjønnhet er her i denne ene avkrok lagt.»

Toten-bygdene kan i dag neppe regnes for avkroker. De vil danne en geografisk kjerne i denne, noe *anmerledes* kjærlighetshistorie:

Psykologer ville trolig ha funnet ut at vår hovedperson var et individ med kontaktvansker. Han leste da også jevnt og trutt kontaktpalten under «Personlig» i Dagbladet. Spalten kunne ha de selvsomste annonser. En dag sto t.d. denne: «Enslig kvinne i 40-årene, søker bekjentskap med herre på 20. Bil og formue ønskelig, men ingen betingelse. – Bill. merk. «Dager med vin og lykke».»

Vår venn oppnådde gjennom spalten kontakt med en dame fra Toten. Dette var året etter hans konfirmasjon, og han investerte i en ny, lys kappe. For å gjøre «det første møtets sødme» til også noe pålitelig og traust, fremstilte han seg med kappe og lommebok i hennes hjem en ettermiddag først i mai. Hjemmet viste seg å være et velholdt småbruk, og hun hadde eget rom i 2. etg. Rommet lå over en innebygget garasje. Halve taket på denne dannet gulv i hennes rom. Den andre halvparten stakk utenfor huset og var dekket med bølgeblikk. Det gikk under hennes vindu og kom til å danne hans fluktrute.

Hun var i ettertid slett ikke så verst «å se på». Han skal naturligvis få overnatte og henger fra seg kappen med lommeboken nede i kjøkkengangen. Da de skal gå til sengs, synes han med ett at hun fjerner for meget løssøre. Hun legger fra seg del etter del, og etter hvert blir rommet fylt av den umiskjennelige lukten fra terpentintin. Et sted må hun ut et ærend, og

dette blir hans sjanse. Han smetter gjennom vinduet, tumler ut på bølgeblikktaket, ramler videre ned på en rørstabel, og når riksvegen som går like ved. I sterkt fortumlet tilstand kommer han ombord i en buss, men kappen med lommeboken henger tilbake i kjøkkengangen. Han må forhandle om priser etc. og merker ikke at bussen kjører i gal retning, mot Gjøvik. Dette blir etter hvert klarert, og grytidlig neste morgen ankommer han Vikersund med Randsfjordbanen. Han er hjemme i sin barndoms bygd, men fremdeles uten kappe og lommebok. Dog må han fremdeles kjøre en mils veg med buss, før han er riktig hjemme. Bussen går først en time senere, og han blir gående og hutre i den tidlige våren rundt holdeplassen. Bygdas prest var på den tid kjent for sin nysgjerrighet. Og nettopp *han* kommer naturligvis kjørende forbi. Han ser vår hutrende Casanova, sveiver ned ruten og spør: «Jasså, er du så tidlig ute, da?» Kapellanen får til svar: «Ja, je fant på at je ville ta en liten snartur oppom Gjøvik og den veien, før je tok bussen himatt!» Det sies at presten undret seg en tid over dette, men til sist ga også han opp.

For bygdefolket har ellers Nesbyen og «Hallingmessa» vært et atskillig nærmere treffpunkt. Også her kunne det skapes kontakter. En syndefull markedsnatt ble to småbrukere med et par gårdsjenter hjem. De kom til en stor gård og havner på et enormt soveværelse. Begge parene havner på det samme rommet, men i hver sin seng. Den ene skal da ha overhørt følgende samtale fra den andre senga: Jenta: «Ja, kor mange kyr har du på båsen, du da?»

Småbrukeren: «Men i svarte Går det etter båsplasser, her au da!»



Fra Snarum stasjon før banen ble bredsporet. Som en ser, har mange mennesker møtt fram på stasjonen. I mange år var det helt vanlig at folk møttes på stasjonen når toget kom.

Foto: Jernbanemuséets samlinger.

Kristian Linnerud:

Krøderbanen 120 år

Den første jernbanen i Norge, mellom Christiania og Eidsvoll, ble tatt i bruk i 1854. Interessen for dette nye framkomstmiddelet var stor, og mange distrikter ville ha sin jernbane. Buskerud var tidlig ute. Randsfjordbanen kom som nr. 6 av alle banene i landet. Strekningen mellom Drammen og Vikersund kunne tas i bruk i 1866, og hele banestrekningen fra Drammen via Hønefoss til Randsfjorden ble ferdig i 1868. Randsfjordbanen ble åpnet av kong Carl XV den 12. oktober dette året. Fire år senere, i 1872, kunne en også komme videre med tog fra Drammen til Christiania.

Etter som arbeidet med Randsfjordbanen gikk framover, meldte det seg interesse for to sidebaner, til Kongsberg og til Krøderen. Ved siden av de distriktene som banene skulle gå gjennom, ville de også få stor betydning for to store daler, Numedal for Kongsbergbanen og Hallingdal for Krøderbanen. For Krøderbanen forelå det tre alternativer. Et søndre alternativ gikk fra Åmot oppover langs Simoa og over åsen til Krøderen og et nordre fra Drolsum og vestover. Det midtre og korteste, fra Vikersund, ble

valgt. Banen skulle dermed bli 26 km lang.

Men bevilgningene satt langt inne i Stortinget. Krøderbanens skjebne ble avgjort i juni 1869. Først falt et forslag om å ta opp statslån og gi bevilgning til banen. Det ble gårdbruker Olaus Færden fra Norderhov som deretter reddet Krøderbanen ved å foreslå å ta opp lån med sikkerhet i statens utbytte av Randsfjordbanen. Dette ble så vedtatt med 61 mot 49 stemmer. Det skulle også gis distriktsgarantier, bl.a. fra Krødsherad kommune.

Det var ikke enkelt å bygge Krøderbanen. Fra Vikersund var det sterk stigning oppover mot Hæhre, og hele seks ganger måtte banen krysse Hallingdalsveien videre oppover. Samlet utgift for de to banene (til Kongsberg og til Krøderen) ble på 2,1 mill. kroner. Det ble ført felles regnskap.

Mens det var kong Carl XV som åpnet Randsfjordbanen, var det etterfølgeren, Oscar II, som fikk æren av å åpne Krøderbanen. Dette skjedde den 28. november 1872. Krøderbanen ble, som de andre jernbanene på den tid, bygd såkalt smalsporet, d.v.s. med en drøy meter (1067 mm) mellom skinnene.

Normalsporet som vi kjenner i dag, har en sporvidde på 1435 mm. Materiellet var meget spartansk til å begynne med. Det ble anskaffet bare en passasjervogn, står det i verket "De norske jernbaners historie". Der står det også at åpningen foregikk i all stillhet, men det var altså ikke tilfellet.

Randsfjordbanen betydde meget, ikke bare for Modum og Krødsherad, men også for Hallingdal. Folk måtte ta seg ned gjennom dalen som best de kunne, fortrinnsvis med hesteskys. Mellom Gulsvik og Krøderen ble det etter hvert livlig båttrafikk. Denne kulminerte etter at Bergensbanen var kjørbar mellom Voss og Gulsvik i 1908. Folk vest- og nordfra tok da toget til Gulsvik, båt over Krøderfjorden og tog videre fra Krøderen og over Vikersund og Drammen til Christiania. Underveis kunne en kjøpe middag på Krøderen jernbanerestaurant. På den tiden kunne en reise mellom hovedstaden og Krøderen uten togbytte. I 1909 var Bergensbanen ferdig over Sokna, Hønefoss og Roa, og trafikkgrunnlaget for Krøderbanen falt dramatisk. Nå ble den en lokalbane for Krødsherad og bygda nedover til Vikersund. Men distriktet trengte banen, ikke minst på grunn av industrien. I Ramfoss var det tresliperi og på Morud steinindustri. Det var flere sagbruk i området, og det ble levert bygningsmaterialer,

tømmer, ved, sand, grus og torv med Krøderbanen. Den andre veien gikk det forskjellige varer. I driftsåret 1880/81 ble det bl.a. fraktet 359 tonn salt, 90 tonn sild, 70 tonn øl og 54 tonn brennevin fra Drammen til Krøderen.

Det var en rekke stasjoner og holdeplasser etter banen. Fra Vikersund kom en først til Hæhre, som var holdeplass fra 1874 til 1958. Hole holdeplass ble stasjon fra 1894 under navnet Sysle. Snarum var stasjon fra åpningen i 1872. Morud stoppested het opprinnelig Ula. Det ble flyttet i 1912. Kløttefoss holdeplass het Ramfoss fram til 1923. Krøderen var endestasjon med stasjonsstatus fra åpningen til 1958. Krøderen var betjent til utgangen av 1979. Det var sidespor for opplasting av vognlaster ved Gubberud, Magnesittverket, Lia og Slettemoen. Fra etterkrigstiden kjenner vi de nye holdeplassene Grøtterud, Jemterud, Gundhus, Asbjørnhus, Olavsby, Grina, nye Ula, Lia og Slettemoen. Fra åpningen i 1872 gikk det to tog hver vei på Krøderbanen: fra Krøderen kl. 7,15 Formiddag og kl. 3,35 Eftermiddag. Fra Vikersund gikk det tog kl. 11,20 Formiddag og kl. 7,40 Eftermiddag.

Krøderbanen hadde også sine ulykker. Den største var ulykken i Gråbekkdalen på Sysle den 2. august 1910, der tre mennesker ble drept og seks såret. Etter



Fra ulykken i Gråbekkdalen 1910.

Foto: Jernbanemuséets samlinger.

et voldsomt regnvær skled fyllingen i Gråbekkdalen ut. Lokomotivet på et arbeidstog fra Vikersund mot Kløtgefoss kjørte rett ut i bekken, og de etterfølgende vognene presset seg over lokomotivet. En av skadede, Anton Hellum fra Vikersund, har fortalt at han ble fraktet med jernbanens sykevogn fra Sysle over Vikersund, Hønefoss og Roa til Østbanen (det var brudd også på Randsfjordbanen ved Skotselv). Fra Østbanen ble han kjørt med hestedrosje med jernhjul på broleggingen opp til Rikshospitalet. Det var neppe noen behagelig tur.

Året i forveien, i 1909, var Krøderbanen omlagt til bredspor samtidig med Randsfjordbanen. På den tiden gikk det tre tog om dagen hver vei mellom Vikersund og Krøderen. Det var såkalt blandede tog (personer og gods), som brukte en times tid på turen. Det gikk også egne godstog. Etter hvert begynte bilene å ta over mer av trafikken, men Krøderbanen fikk sin renesans under krigen. Selv om Krøderbanen på slutten var henvist til vedfyring, kom da toget fram smått om senn. Ikke minst under de store tyttebærhelgene var trafikken enorm. På den tiden var det fellesstart for tyttebærplukkingen, og ordføreren bestemte når tyttebærene var modne.

Etter krigen avtok trafikken i takt med den stadig økende biltrafikken, og dødsstøtet fikk Krøderbanen i og med den nye riksveien mot Krøderen. Persontrafikken på banen ble nedlagt i 1958. Etter krigen var denne persontrafikken opprettholdt med motor-

vogner, som hadde en mye større fleksibilitet enn de gamle dampvogner. Dermed kunne det også opprettes flere holdeplasser og stoppesteder, slik det er nevnt foran. Motorvognene ble også brukt på Randsfjordbanen, slik at en eksempelvis om morgenen kunne kjøre Drammen – Krøderen uten togbytte. En meget kortvarig oppblomstring hadde Krøderbanen under olympiaden på Norefjell i 1952. Da ble det også stasjonert sovevogner på Krøderen stasjon som et ekstra overnattingstilbud, men disse ble visstnok ikke brukt.

Etter at persontrafikken ble lagt ned i 1958, var det en del godstrafikk på banen. Det ble bl.a. fraktet mye tømmer, og på Krøderen var det en fabrikk for plast-rør. Siste tømmerstog gikk i 1967 – samme året som fløtningen i Hallingdalselva ble nedlagt. Da hadde Krøderbanen fraktet 8–10 vogner hver dag i sommerhalvåret til Embretsfos Fabrikker i mange, mange år. Godsvognene ble på slutten mest transportert med en skiftetraktor. Den eneste markeringen av hundreårs-jubileet den 28. november 1978 sto stasjonsmester Kåre Waaler for. Han prydet skiftetraktoren med en stor plakate og med flagg. Den samme Kåre Waaler har vært en sentral person i Krøderbanens virke fra han ble ansatt som stasjonsmester i 1960 til han i dag er et meget aktivt medlem i styret for Stiftelsen Krøderbanen.

Stortinget nedla Krøderbanen som NSB-bane i 1985. I mellomtiden hadde Norsk Jernbaneklubb



På slike lasteramper ble tømmeret lesset på jernbanevognene. Dette er rampa på Kløtgefoss, som står der ennå.

Foto: Thure Lund.

engasjert seg sterkt for å opprettholde banen som en museums- og veteranbane. Det første veterantogget på banen ble kjørt 11. september 1966, da Hølandsbanen hadde utflukt til Krøderen. Den 18. oktober 1970 kjørte jernbaneklubben sitt første tog til Krøderen. Jernbaneklubben arbeidet sammen med Modum og Krødsherad kommuner, Buskerud fylkeskommune, Fortidsminneforeningen i Buskerud og Riksantikvaren for å beholde Krøderbanen for fremtiden. Etter utredninger og møter ved en egen komite med representanter fra disse vedtok Stortinget 5. juni 1987 å overlate Krøderbanen til Modum og Krødsherad kommuner, som igjen stilte banen til disposisjon for Stiftelsen Krøderbanen. Denne stiftelsen, som siden starten har vært ledet av tidligere ordfører Gudbrand Halmrast i Krødsherad, har ansvaret for alle faste installasjoner, særlig da spor og bygninger. Norsk Jernbaneklubb, driftsgruppen for Krøderbanen, restaurerer og holder vedlike alt rullende materiell og kjører veterantogene. Disse går rutemessig søndager i juli og august, og det kjøres også chartertog. Jernbaneklubben legger ned et enormt ulønnet arbeid hele året for å holde hjulene i gang. Stiftelsen Krøderbanen lider, som så mange andre museer i Norge, av små bevilgninger. Formannen i stiftelsen fungerer som ulønnet museumsbestyrer. De relativt beskjedne offentlige tilskuddene går til å vedlikeholde 26 km spor og en

rekke bygninger. Stiftelsen ble sterkt rammet da Snarum stasjon brant i 1992.

Banen har blitt landskjent gjennom flere filmminspillinger, så som av Olsen-banden, Istdid, Rallarblod, Bør Børson, Krypskyttere og Svampe.

Krøderbanen fylte 120 år den 28. november 1992. Jernbaneklubben ved driftsgruppen for Krøderbanen tok jubileet noe på forhånd tidligere på høsten. Klubben forsøkte å gjenskape åpningen for 120 år siden med "kongetog" til Krøderen stasjon og med besøk av "kong Oscar II", "dronning Sofie", amtmann, prost og andre prominente personer. Stasjonsmesteren var en sentral person i arrangementet i 1992 (Kåre Waaler) som i 1872 (Nils A. Fuhre). Kongetoget i 1872 ble ført av lokomotivfører Johannes Bye. Han fikk da bl.a. en vakker sølvklokke av kongen. Denne klokka var med under arrangementet på Krøderen stasjon 120 år etter. Dermed kan en si at ringen er sluttet for en bane som har betydd mye for moinger, kryllinger og hallinger – og som forhåpentlig i årene framover vil kunne fortelle nye generasjoner om jernbanens historie. Samtidig er den et kultur- og opplevelsestilbud.

Kilder: De norske jernbaners historie (Oslo 1954). Artikler av Thure Lund i Bygdeposten ved hundreårsjubileet i 1972. Artikler av Thor Bjerke i Norsk Jernbaneklubbs tidsskrift "På sporet" i 1982.

Thure Lund:

Den gamle sporskifteren forteller

I anledning det «lille» jubiléet på Krøderbanen i år, er det mange episoder og minner som dukker opp fra guttedagene. Jeg satt ofte på trappa til Ole Hilsen i Mohyttene og hørte ham fortelle fra den første tida. Ole Hilsen var den andre sporskifteren på Ramfoss holdeplass. Den første tida ble holdeplassen aldri kalt annet enn «Pensen» blant de få innbyggerne på stedet. Sporskifteren ble kalt «pensemannen» i daglig tale. I den første tida var det bare noen tømmervogner som jernbanen fraktet fra Kløttefoss. Ole Hilsens jobb var stort sett å sørge for å pense lokomotivet inn på sidesporet når tømmervognene skulle hentes.

Bare vel 20 år etter at jernbanen var åpnet, ble det andre tider på det lille stoppestedet. Da ble Ramfoss tresliperi satt i gang. Da ble det bygd sidespor til moen på oversida av sliperiet (stoffballene ble brakt opp den bratte bakken fra sliperiet med en trallebane), og det ble plutselig stor trafikk på det lille ste-



Gammel pens på Kløttefoss.



Karine og Ole Hilsen i sitt hjem i Mohyttene.

det. Det ble også opprettet postkontor under navnet Ramfoss. Men det ble det ikke hetende så lang tid. Ole Hilsen fikk det ene brevet etter det andre med utydelig håndskrift, og som skulle til Raufoss. Problemene ble så store at Ramfoss ble døpt om til Kløftefoss.

Sidesporet ned til sliperiets «pakkhus» krysset hovedveien ca. 150 meter fra «Pensen». Her ble det bygd ei lita hytte der Kristi Tangene var på plass hver morgen klokka 6 for å passe på at ingen ble påkjørt. Det ble lagd ei grind som hun stengte veien med da toget kom for å hente vognene med tremasseballer. På Ramfoss ble de kalt for «stoffballer».

Da tresliperiet kom, ble det helt andre forhold ved Ramfoss. Sliperiet og anleggene førte til at mange bosatte seg på stedet. Svensken Karl Olson tok navnet Olsen og opprettet en butikk, og stedet blomstret opp. Det fikk til og med et fotballag som ble kretsmeester.

I 1920 sluttet Ole Hilsen i sin stilling. Da var han blitt ekspeditør og poståpner. Men stasjonsmester ble han aldri.

I dag er Kløftefoss på nytt gjenstand for publikums oppmerksomhet. Nå har Norsk Jernbaneklubb laget sitt depot av eldre jernbanematriell her. Og den gamle pensen står på plass – nå som før.

Thure Lund:

«Jentemarken» for 70 år siden

«Arbeidsformidlingen» for ungdom som ville ha arbeid i gamle dager, var den 14. april og 14. oktober hvert år. I dannede tale ble disse dagene nevnt som flyttedag, mens de på folkemunne hadde en rekke andre navn. Mest populært var kanskje «jentemarken». Men felles for de unge guttene og jentene var at de skulle til Drammen for å få seg arbeid på gårdene i distrikter som innejenter, budeier, gårdsgutter og sveisere.

På flyttedagen var det folksomt i Drammen. Ungdom fra hele fylket møtte fram på Strømsø, der

de ble plassert i en slags innhegning på Strømsø torg. Her ble de nøye vurdert av frammøtte bønder. Det var sjelden noen akkordering om prisene å snakke om. De kunne variere fra 15 kroner for de som søkte «plass» for første gang til 30-40 kroner måneden for godt voksne med gode attester. Alle ble nøye betraktet. Det var ofte slik at store, kraftige gutter kunne få noe større lønn enn de som var småvokste. Men mange lurte seg nok sjøl på slik vurdering. Her var det i hvert fall ikke sikkert at størrelsen alltid var det beste valget.

Det hendte ofte at bøndene falt for fristelsen til å feste ei riktig ferm og flott innejente eller budeie, helt til bondekona sjøl kom og blandet seg bort i avtalen. Var jenta for vakker, hendte det nok at avtalen ble omgjort. Kona var nok tryggere hvis den nye budeia ikke var fullt så fjong å se på. Nå var det vel ikke sikkert at bondekona var så redd for mannen sin. Men hun kunne ha voksne, spreke sønner, og de måtte for all del ikke falle for fristelsen å ta ei tjenestejente. Det var viktig at de giftet seg med gardjenter, helst ei med et «skaustykke».

Det var alltid «festepenger» for de som var så heldige å få «plass». Det kunne være fra to til fem kroner, som ble utbetalt på stedet. Ofte ble de som ble «festet», med direkte til den nye arbeidsplassen. Det kunne være bønder fra Lier og Eiker som festet gutter og jenter fra øverst i Hallingdal. Det ble langt å reise hjemom først.

MARKENSSTEMNING

På flyttedagene var det stor stemning i byen. Det var ikke bare ungdom som søkte tjeneste, og bønder som var i byen denne dagen. Det var en mengde tilreisende som ville ha en artig dag eller utnytte dagen på andre måter. Spesielt var det mange unggutter omkring innhegningen der jentene var samlet. Det var jo mye fint å se. Mange av de eldre, erfarne mannfolka hadde ofte tatt en tår før de møtte fram og var ofte i særdeles godt humør under akkorderingen med bonden. Mange var slagferdige og kom med replikker som satt. Det var også handelsfolk av begge kjønn som møtte fram. I de trange tju- og trettiåra var de ikke så flust med penger blant ung-

dommen. Men det ble da omsatt både «himbrent», gaukesprit og småkram, som koffertselgerne brakte med seg. Men også «varer» som ble bydd fram av «Lakkegatas skjønnhet», «Olga med flekken», «Sarons Rose» og «Abelone fra Sagene», kunne være aktuelle når humøret steg i takt med inntatt «tørstedrikke».

Mange benyttet anledningen til å forlove seg akkurat på flyttedagen. Når ungdom fra fylkets utkanter kom dit der gullsmedene holdt til, ble det enklere denne dagen når to som hadde gått i følge i lang tid, likevel var i byen. Og byens småfanter hang etter parene som satte på seg ringene og stjal seg til en klem og et kyss der de trodde de var usett.

Men det kunne også slutes kjenskap og vennskap. En kar som hadde vært på «jentesjået», kom hjem og fortalte at han hadde truffet ei ferm jente. Han skrøt av at han hadde spandert middag på jenta og virket lykkelig forelsket. Det gikk noen år, så traff karen vennen sin igjen på en kafe i byen. Han spurte «assen» det hadde gått med den flotte jenta han hadde sett i Drammen. – Å, jo da, jeg traff a' igjen gett, og nå venter a' på at jeg skal komme him te meddag! – Så, du fekk altså litt igjen for middagen du spanderte da, sa vennen. – Men forresten, å mange onger har du da? To bakk, sa karen, halvveis henvendt til kelneren.

Det er ikke tvil om at jentemarken hadde sin sjarm. Men det er vel tvilsomt om det finnes ungdom i dag som ville arbeide fra klokka sju om morran til åtte om kvelden for 50 øre dagen og kosten. Men denne skikken med «jentemarken» holdt seg helt til omkring 1940.



WITTELSEN & JENSEN
CHRISTIANIA

No 17.
den 18/8 1916
Modtaget af *Bruno Gjens*
for Regning *festepenge 14/10-16 - 14/4 - 17*
14 26.- pr. måned

To Kroner

hvorfor herved kvitteres.

14 26.-

Kristi Andersen.

Festekontrakt fra 1916.

Vaarjagt og Huldrefolk

En straalende maidaag var vi fire jægere samlede i skogbrynet straks ovenfor de øverste gaarde i grænden, for efter aftale at foretage en skogstur paa et par dage og forsøge vor lykke paa spiljagt efter tiur og aarhane. Vi havde tændt vore snadder og tog os en liden pust, førend vi satte ivei opover de bratte bakker, der overalt paa Østmodum er den første hindring, som maa overvindes, naar man vil tage en tur op paa aasen. Det var om disse bakker en ældre mand, som boede et stykke oppe i lien, engang skal have sagt: «Disse bakker er «saagu» saa gode som en Islandsk uldtrøie.»

– Det havde været en seig vaar; ja riktig sur havde den været, fulgt af isbrand, «forknipe», sen vaaraan og mange andre af de onder, som en kald vaar fører med sig. Men i de sidste dage var der blevet et omslag i veiret, jorderne var i en fart blevet næsten bare for sne; dog kunde man endnu langs gjerderne se enkelte snestriber, der paa frastand tog sig ud som lange lærreder, som var lagt ud for at bleges.

Det var et vakkert stykke landskab vi herfra havde udsigt over. Først mødte vort øie den vakre Tyrifjord, der netop havde afkastet vinterens isdække, derfor var den nu saa forunderlig blank og stille; paa den anden side fjorden saa vi Vestmodums skogomkransede gaarde, i baggrunden det mørkladene «Holleia», og længst i vest, – snebelagt og solbeskinnet, det prægtige Norefjeld, hvis konturer skarpt aftegnedes mod himlen i vest.

Men solen nærmer sig aasen og vi maa bryde op for at naa vort maal, — Røedsætren.

Vi tog vore rypesekke paa, hængte geværremmen over skuldren og la i vei opover de bratte bakker, og straks afgav vor sveddryppende pande bevis for, at mandens lignelse om uldtrøien ikke var saa ganske grebet ud af luften.

Paa veien opover gik samtalen muntert, og en af følget kom herunder med den bemærkning, at det var merkeligt saa lidet vildt i skogen her nu, imod hvad der efter gamle jægeres udsagn var i fortiden. Dette blev nu vaart samtaleemne paa resten af veien. Til sidst blev vi enige om, at vildtets aftagen især maa skyldes skogenes udhugning; thi af rovdyr var der flere før end nu. For en del aar siden var der saaledes en mængde maar her i trakten; men takket være gamle Jonas og hans prægtige hund, er den nu næsten udryddet.

Klokken ti naaede vi sæteren, hvor alt var tyst og stille; kun to linærler hilste os velkommen fra sit sæde paa tagmønet. Øksen maatte nu frem, og mens to af os hug ved, nørede de andre to op ild i ovnen og satte kaffekjedlen paa. En halv time senere sad vi

bænkede om kaffebordet, og da vi havde spist og drukket, vore piber var stoppet og tændt, kom samtalen atter igang, og straks var vi midt oppe i en hel del huldrehistorier.

«Jeg ved ikke», begyndte den ældste af os, «enten det var hunder eller noget andet jeg hørte for en del aar siden borte paa «Gammelvolden.» Jeg var paa vaarjagt og kom sent om kvælden til Gamlevolden, hvor jeg havde bestemd mig til at overnatte. Jeg gik hen til døren, men her viste det sig, at det var umulig at komme ind; den var nemlig forsynet med en sterk jernhasp og en solid hængelaas. Ganske mismodig gik jeg hen til vinduet, hvor jeg opdagede, at dette lod sig lukke op udenfra. Jeg betænkte mig ikke længe, men lukkede vinduet op og krøb ind. Jeg var saa heldig, at der laa noget ved inde i boden; jeg gjorde da op ild i ovnen og fik kaffekjedlen paa. Da jeg havde drukket kaffe, lagde jeg mig paa ovnsbænken for at faa mig en liden blund. Hvor længe jeg laa, ved jeg ikke; men jeg vaagned brat; thi pludselig gav der et nap i døren, som om en vilde forsøge at rykke døren af hængslene. Jeg reiste mig i en fart op paa bænken og lyttede, thi jeg var sikker paa, at der var folk udenfor døren. Men pludselig var det ligesom en store sopelime blev dragen fra døren og tversover gulvet, derpaa blev alt stille. Jeg for op og karrede gløderne frem i ovnen og kastede nogle vedtrær paa for at faa lidt belysning. Jeg tog geværet i haanden, og saaledes sad jeg, indtil tiden kom, jeg skulde ud; men da jeg krøb ud gennem vinduet igjen, var det ligesom nogen tog efter mig indenfra, og jeg kan ikke sige andet, end at jeg var glad, da jeg atter var vel ude af den gamle sæterbod.»

«Ja, det er noksaa besynderligt sligt noget», sa en af de andre jægere. «Han gamle Nils kunde fortælle lignende, som havde hendt ham i hans yngre dage. Han var ifølge med en kamerat paa vaarskytteri, og de havde da gaaet ind paa sæteren om kvælden, for at blive der til ud paa morgensiden. Da det led ud paa natten, blev der en svare dunder udenfor. Det slog i væggene og var et leven uden lige. De gik da ud for at se, hvad det var; men da de kom ud, var det aldeles stille, og intet hverken at se eller høre. De forstod da, at det maatte være huldren, som ikke var i godt humør. De var ikke før komne ind igjen, før spetaklet begyndte paany. Gamle Nils blev nu sint og raabte ud, at de skulde holde op med dette uvæsen, og han bandede paa, at de vilde have ro om natten. Men havde det været galt før blev det nu endda værre, og de skjønte nu, at det ikke nyttede at være der længere. De tog da sine sager og gik nedover mod bygden, men da de kom et stykke paa veien,



blev gamle Nils saa syg, at han ikke aarkede gaa længer. Hans kamerat maatte da løbe til bygden efter hest og kjøre ham hjem.»

Fortælleren tændte nu sin pibe paany, tog nogle kraftige drag af piben og saa fortsatte han: «Noget lignende, har jeg hørt fortælle, skal have hændt paa en sæter oppe i Aadalen for nogle aar siden. Der laa nogle tømmerhuggere paa sæteren; men om natten var det saa uroligt der, at det næsten var umuligt at faa sove, og dette kan man vide ikke tømmerhuggerne likte, for de var trætte efter arbeidet og vilde gjerne have ro om natten. Den ene nat gik efter den anden og spetaklet udenfra blev værre og værre. Naar det led noget ud paa kvælden, blev det en dun-der udenfor, saa det var rent en gru, og der blev kastet store stene i væggene, saa den gamle sæterbod rystede. Tilsidst blev det tømmerhuggerne for hedt; de holdt ikke ud længere paa den maade, og de besluttede da at slutte med hugsten, for der var ingen anden sæter i nærheden heller, hvor de kunde være om natten. De tog da sine nistesække og ruslede nedover mod bygden. Komme et stykke paa veien, mødte de manden, som de hug for. Forundret spurgte han, hva dette skulde betyde, at de gik ned igjen nu, midt i ugen. Tømmerhuggerne sagde da, at de var nødt til at slutte med hugsten, da det var saa uroligt paa sæteren, at de umuligt kunde være der længere. Manden, som gjerne vilde have hugget sit tømmer, blev ærgelig, kan man vide, og han sagde, at han ikke troede, hva de fortalte. De blev da enige om at

gaa tilbage til sæteren igjen alle sammen, for at de skulde overbevise manden om, at de havde talt sandhed.

Det blev besluttet, at de skulde sidde oppe udover natten, for at passe paa, naar spetaklet begyndte. Men den kvæld var det merkeligt nok roligt til langt udover. Klokken var allerede henimod tolv, og endnu havde de ikke hørt noget. Da lo manden i skjæggjet og sagde: «Der kan I se; her er jo saa stille som i graven.» Da blev den ene tømmerhugger sint og bandede paa, at naar det havde kastet sten i væggen før, saa kunde det kaste den kvæld ogsaa. Da kom med et en stor sten farende ind gennem en glugge i væggen og lagde sig midt paa gulvet. Men da de skulde se efter, var stenen saa stor, at det var umulig, at faa den ud igjen gennem den samme glugge, hvor-igjennem den var kommen ind. Manden maatte nu indrømme, at tømmerhuggerne havde havt grund til at beklage sig, ligesom han var enig med dem i, at det maatte være huldren, som havde foranstaltet de natlige scener paa sæteren.»

Fortælleren bankede nu asken udaf sin pibe og stak den i lommen, hvorefter han fortalte følgende historie: «For nogle faa aar siden døde oppe paa Melbustad paa Hadeland en mand, som i sin ungdom havde havt et merkeligt møde med huldrefolket. Han var, som ung gut, paa vaarskytteri oppe i Aadalsskogene, og havde gaaet ind paa en sæter for at være der en stund om natten. Da det led ud paa kvælden, lagde han sig paa sengen for at hvile sig lidt. Just som han holdt paa at falde i søvn, gik døren op, og ind kom et kvindfolk ganske alene. Gutten kvak op af sengen; thi han syntes ved første øiekast at det var kjæresten sin, og han blev bange for, der skulde have hændt en ulykke nede i bygden, efterdi hun kom efter ham herop paa en saa usedvanlig tid. Men da han havde seet bedre paa hende skjønte han straks, at det ikke var et almindeligt menneske, men en hulderkvinde. Da hun havde staaet ved døren en liden stund, kom hun bortover gulvet og henimod sengen. Gutten blev nu bange for alvor og bad hende holde sig væk fra ham, eller vilde han skyde hende, sagde han. Men det hjalp ikke, alt hvad han bad hende fjerne sig, hun kom nærmere og nærmere. Gutten greb da geværet, og halvt fortunlet af skræk lagde han det til kinden, trykkede skuddet af og kvindeskikkelsen faldt om paa gulvet. Havde gutten været ræd før, blev han nu endda ræddere. Han blev siddende i sengen med geværet i haanden og uden evne til at røre sig, medens han snart saa paa den døde krop paa gulvet, snart paa det endnu rygende geværløb. Da gik døren atter op, og ind kom fire mand med en slags baare. Paa denne lagde de nu den døde kvinde, hvorpaa de tog baaren og gik sin vei, ligesaa hurtig og stille, som de var komne.

Man skulde nu tro, at gutten havde sprunget sin vei; men han blev fremdeles siddende, hvor han var, aldeles magtstjaalen. Da gik døren op nok en gang, og der kom seks mand ind, der satte sig rundt bor-

det. De lagde frem bøger og skrivesager, hvorpaa de begyndte at holde forhør over gutten samt raadslaa om, hvilken straf de skulde dømme ham i. De fleste stemte for, at de skulde tage livet af ham; men den ældste af dem, der saa ud til at være selve lagmanden, reiste sig nu og sagde, at de ikke godt kunde idømme ham dødsstraf, da han havde varslet kvinden flere gange. « Men », sagde han, « vi skal give ham et merke, som han skal beholde, saa længe han lever. Til minde om sin blodige daad skal han faa et saar, der skal være aabend til tre dage før han dør; men da skal det heles. » Denne dom blev enstemmig vedtagen og bogført, hvorefter de tog sine sager og gik.

Mere død end levende kom gutten ned i bygden igjen, og der hengik en lang tid, før han blev sig selv igjen efter den uhyggelige nat paa sæteren. Men fra det øieblik dommen over ham blev afsagt, havde gutten et saar i laaret, som ikke vilde gro igjen, men trodsede al saarbehandling. Og de, som kjendte manden godt i hans alderdom, paastaar, at tre dage før han døde groede saaret igjen, saaledes som huldrefolkenes dommer havde sagt. »

– Imidlertid var det blevet midnat, og vi maatte afbryde huldrefortællingene for at begynde at ordne os til morgenjagten; thi allerede klokken et maa vi bryde op, for at naa spillepladsene, før fuglen begynder at røre paa sig. Vi var paa forhaand enige om, at jeg og den yngste af os skulde gaa til en aarhaneleg i nærheden af sæteren, medens de andre to skulde forsøge sin lykke paa en tiurleg, der laa noget længere borte. Da vi havde drukket kaffe og ordnet os lidt var klokken allerede et, og vi forlød sæteren, hvor vi skulde mødes igjen efter endt morgenjakt. Det havde været noksaa koldt om natten, og der var blevet en slem skorpe paa sneen, hvorfor der blev en skrekkelig brag og skraben, naar vi gik; thi enskjøndt de høieste haug og rabber var bare for sne, saa var den endnu dyb i dalene og paa myrene. Vi naaede spillepladsen itide, fandt den i myrkanden staaende barhytte og krøb ind.

I nogle minutter var det aldeles stille. Men pludselig afbrødes stilheden af en forunderlig brægende latter borte paa den anden side af myren. Min kame-

rat greb mig i armen og spurgte hviskende, hvad det var. Og han var ikke den første unge jæger, som har blit opskræmd af sine natlige grublerier af denne forunderlige lyd; min kameraat havde jo ovenikjøbet nattens huldrehistorier i friskt minde. Jeg kunde imidlertid forklare ham, at det kun var rypesteggen, som begyndte sin morgenstund.

Straks efter begyndte aarhanen at blæse rundt om os i skogkantene; men den havde nok ikke lyst til at komme frem paa myren. Det begyndte allerede at lysne, og vi havde omtrent opgivet haabet, da vi pludselig hørte en susen i luften, og to aarhaner slog sig ned paa myren, omtrent tredive meter fra hytten. Vi troede nu, at der skulde komme flere; vi lod derfor de to fugle sidde der i fred og ro. – De blæste i et væk, hoppede i veiret, slog med vingerne og opfordrede hinanden til kamp. Men de havde ikke lyst til at slaas heller, og da et kvarter var gaet paa denne maade, skjønte jeg, at det ikke vilde komme flere, hvorfor jeg hviskede til min kamerat, at han skulde legge an paa den til høre, saa skulde jeg forsøge at tage den anden.

De to skud faldt nesten samtidig, og begge fuglene blev liggende paa sneen. Vi gik nu ud af hytten og tog hver vor aarhane, og begav os paa vei tilbage til sæteren. Vore kamerater var endnu ikke komne; men da vi havde kaffen ferdig, var de paa pletten begge to. Den ældste af dem havde skudt en tiur; den anden havde derimod været uheldig, og han gav skaresneen skylden for sit uheld.

Da vi havde holdt frokaast og fortalt hverandre morgenens oplevelser, forlød vi sæteren og begav os paa hjemveien. Solen var nu kommen op, og skogens store sangkor var i fuld virksomhed. Maal-trosten sang sin tenor saa høi og klar som nogensinde; skogduen tudede sin bass saa godt den forstod, og hakkespetten fungerede som tambur. Og vi, som hørte paa sangen, blev ogsaa lette til sinds; thi den aarstid var nu kommen, som er den fattiges trøst, den syges haab og alles fryd. Og efter som vi gik, lød det til vort øre fra grantop og bjærkekvist, fra de mørke granliers mosetepp og fra orekrattet længere nede: vaaren er kommen! vaaren er kommen!»

Nasjonal Samling i Modum

Nasjonal Samling eksisterte som politisk parti i Norge i tolv år, fra 1933 til 1945. I Modum stilte det med egen liste bare ved ett valg, ved stortingsvalget i 1936. Da fikk det 28 stemmer.

Mer eller mindre på samme vis var partiets situasjon rundt om i det ganske land, og NS var egentlig ferdig som politisk parti etter valgnederlaget i 1936. Likevel er dette partiet blitt gjort til gjenstand for langt større oppmerksomhet i ettertiden enn oppslutningen om det skulle tilsi, takket være den helt spesielle rollen det skulle komme til å spille i Norge under den tyske okkupasjonen 1940–1945. Nasjonal Samling fikk – takket være de tyske okkupantenes velsignelse – et fem-årig liv etter døden, ja det overtok til og med styre og stell her i landet. Nå ligger disse eiendommelige hendelsene femti år bak oss, og det kan vel derfor passe å se litt nærmere på fenomenet Nasjonal Samling i Modum.

21. desember 1940 vedtok det nazistiske Innenriksdepartementet under Albert Viljam Hagelins ledelse «Forordning om endringer i kommunelovene av 10. juni 1938». Ved denne forordningen ble «fører- og ansvarsprinsippet» innført i den norske kommunalforvaltningen, og fra 1. januar 1941 fikk Modum i likhet med andre norske kommuner NS-ordfører. 31. mars 1942 ble sogneprest Poulsen avskjediget sammen med de øvrige norske prester som ikke aksepterte Quislings regime. 13. august ble han utvist såvel fra Modum kirkesogn som fra Buskerud fylke. 10. april 1943 tiltrådte et medlem av NS som ny sogneprest i Modum. Høsten 1942 ble de to lensmennene – Gundhus i Nordre Modum og Bakken i Søndre Modum – avsatt og erstattet med en NS-lensmann, samtidig som de to lensmannsdistriktene i kommunen ble slått sammen til ett. Bygda ble «nazifisert».

Naturligvis skjedde denne nazifiseringen uten noe samtykke fra kommunens innbyggere. Nasjonal Samling var under okkupasjonen ikke noe vanlig politisk parti, som gjennom valg måtte be innbyggerne om fullmakt til å styre. Nasjonal Samling hentet sin makt fra de tyske okkupanter, uten konkurranse fra andre partier, og var dermed frikoblet fra den folkelige oppslutningen som er ethvert normalt politisk partis maktgrunnlag.

Ja, så ille sto det til med NS-sympatien f.eks. i Modum at ledelsen i Modum lag av NS 3. februar 1941 sendte klagebrev til NS Fylkesorganisasjonsleder i Buskerud. Lærerne O. Ødegård ved Loftshus skole og T. Rimeslåttan ved Modum framhaldsskole på Snarum hadde bl.a. nektet å henge opp NS-plakater på skolens lærerværelser, med den

begrunnelse at det ikke var noe lærerværelse på skolene deres, i følge NS-lederen i Modum:

«På min henstilling om at vi i så tilfelle kunne slå den opp ihvertfall i skolens gang svarte herr Ødegård at skolegangen også var hans private inngang, hvorfor han ikke ville ha den der. Herr Rimeslåttan som ikke kunne påberope seg en sådan undskyldning, har likevel ikke villet slå opp plakaten, og svarte kun at han i så fall må skaffe et lærerværelse.»

NS-lederen nyttet også høvet til å påpeke forholdene ved Snarums Ungdomslokale, «hvor avholdte fester feires med avsyngelse av smedsanger om N.S. og Adolf Hitler under øredøvende spetakkel og hvor ved fremvisning av propagandafilm av et omreisende kinomatografelskap sammen ble mødt av en voldsom huiing og piping og tramping».

Ordføreren anbefalte overfor NS fylkesleder i Buskerud at Rimeslåttan burde avsettes uten pensjon. Fylkeslederen fant det nødvendig å innrapportere forholdene like til departementet i brev 10. februar 1941. Det var særlig ved framhaldsskolen i Modum det sto dårlig til: «Det er nu kommet så langt, at 2 elever ved skolen som tilhører Nasjonal Samling ikke kan bevege sig ute i frikvarteret».

Vanskeligst var likevel Modums prester. 8. juni 1942 gikk NS-lederen til det skritt å henvende seg direkte til Kirkedepartementet om saken. Brevet inneholdt bl.a. følgende jeremiade, som trolig var den direkte foranledningen til at sogneprest Poulsen ble forvist samme høst:

«Prestene her på Modum driver i det hele tatt en så intens agitasjon også utenfor kirken at det er all grunn til å sette en stopper for det. Jeg vil ikke betenke meg på å uttale at en ordning av lærerspørsmålet her er meget problematisk sålenge prestene får fortsette sin uhemmede trafikk. Den avskjedigede sogneprest Poulsen driver fremdeles og forretter hver søndag, samtidig som han leder menighetsrådets møter, så folket får den fulle tro at det intet ansvar er forbundet med å sette seg opp mot staten.»

Hvor stor oppslutning hadde så NS i Modum under okkupasjonen? På landsbasis hadde NS på sitt høyeste (høsten 1943) om lag 43 000 medlemmer. Folketallet i Norge var da omtrent nøyaktig 3 millioner, slik at antallet NS-medlemmer utgjorde ca. 1,5 % av landets totale befolkning. Modum NS hadde på sitt høyeste 137 medlemmer av en totalbefolkning i kommunen på 11 300. Dette skulle bli omtrent 1,2 %, altså betydelig under landsgjennomsnittet.

Ser vi bort fra den delen av befolkningen som var under 15 år, stiger selvsagt prosenttallene noe – for

Modums vedkommende fra 1,2 til 1,5 (1,9 på landsbasis) – men forblir ganske små, og viser klart nok at NS aldri var i nærheten av å få noe styringsmandat fra befolkningen.

Hvordan arter bildet seg dersom vi sammenligner Modum med nabokommunene? Med utgangspunkt i de samme tallene (høyeste medlemstall sammenlignet med det totale innbyggertall, minus personer under 15 år i parentes) får vi denne rankinglisten:

Kommune	Innbyggertall	Medlemstall	Prosent
Krødsherad	2 200	91	4,1 (5,0)
Lier	13 500	289	2,1 (2,7)
Øvre Eiker	11 000	167	1,5 (2,0)
Sigdal	4 000	55	1,4 (1,7)
Modum	11 300	137	1,2 (1,5)
Tyristrand	1 500	7	0,5 (0,6)

Vi ser at Modum, Øvre Eiker og Sigdal har omtrent den samme NS-oppslutning; omkring eller noe under landsgjennomsnittet, mens Tyristrand og Krødsherad stikker seg ut med henholdsvis ekstrem lav og ekstrem høy NS-oppslutning. Lier er i en klasse for seg, med en betydelig høyere oppslutning enn Modum, Sigdal og Øvre Eiker, men uten å være i nærheten av Krødsherad, relativt sett.

Hva kan forskjellen komme av? Generelt må det sies at en skal være forsiktig med å lese for mye ut av prosent når det dreier seg om så små tall som her. Tilfeldigheter, som f.eks. en spesielt velansett eller spesielt lite ansett frontfigur for NS i kommunen, kan gi store utslag. Men forskjellen mellom Krødsherad og Tyristrand er påfallende. Disse kommunene er nokså like med hensyn til innbyggertall. De er begge små, og noen få innflytelsesrike personer kunne tenkes slå sterkt ut i den ene eller andre retningen. Men vi ser en tendens til at de kommunene som hadde en forholdsvis høy grad av industrialisering, får forholdsvis få NS-medlemmer. Tyristrand er – kanskje litt overraskende for noen – nettopp den av de seks kommunene som hadde forholdsvis flest innbyggere i industri og håndverk, mens Krødsherad ligger nest nederst på en slik skala. Men den ligger ikke nederst. Det gjør Sigdal, og forskjellen mellom de to jord- og skogsbruksbygde Sigdal og Krødsherad når det gjelder oppslutning om NS, er merkelig.

Lier, Modum og Øvre Eiker ligner mye på hverandre både i størrelse og næringsgrunnlag. Men Lier skiller seg ut fra de to andre kommunene ved at den har en høyere andel av sine yrkesaktive i virksomhet som er direkte tilknyttet verken landbruk eller industri. Tar vi utgangspunkt i yrkesfordelingen etter tallene fra folketellingen i 1946, som antakelig ikke er vesentlig forskjellig fra okkupasjonsårene, kan vi sette opp en slik oversikt over prosentvis fordeling:

Kommune	Jordbruk, skogbruk, gartneri	Industri og håndverk	Annet
Tyristrand	30	44	26
Lier	23	43	34
Øvre Eiker	29	41	30
Modum	32	37	31
Krødsherad	59	24	17
Sigdal	68	15	17

Det blir således vanskelig å finne noen entydig sammenheng mellom yrkesfordeling og NS-oppslutning i kommunene. Men vi ser at Modum er den bygda som har den beste balansen mellom næringsveiene. Kanskje dette kan forklare den lave NS-oppslutningen der? Modum ser ut til å være en kommune i relativt god økonomisk «likevekt», og antakelig med relativt små sosiale motsetninger, med liten grobunn for politisk ekstremisme.

Men de som tross alt meldte seg inn i NS i Modum, hvorfor gjorde de det, og hvilken bakgrunn hadde de? Ved frigjøringen i mai 1945 talte Modum NS 132 medlemmer. Noen av disse hadde vært medlemmer siden 1933, andre hadde kommet så sent som i 1945. Noen hadde selvsagt gått ut av partiet gjennom årene, enten på grunn av flytting eller dødsfall eller fordi de forandret mening. Det er vanskelig å anslå nøyaktig hvor mange dette var, men tallet ligger etter alt å dømme omkring 20–25 personer. Det totale antall personer som på ett eller annet tidspunkt var innom Modum NS blir dermed i overkant av 150.

Det kan ha sin interesse å se når de 132 som sto i partiet til siste slutt, meldte seg inn. Dette kan kanskje si noe om motivene, særlig dersom vi holder takten i medlemsøkningen opp mot tidspunktene for viktige okkupasjons- og krigsbegivenheter. Tre begivenheter peker seg ut i denne sammenhengen: NS' opphøyelse til «statsbærende» og eneste lovlige parti 25. september 1940, det tyske overfallet på Sovjet 22. juni 1941 og endelig den tyske kapitulasjonen ved Stalingrad 2. februar 1943.

Innmeldte i Modum NS

1933 - 25.9.40	= 19
26.9.40 - 22.6.41	= 75
23.6.41 - 2.2.43	= 30
Senere	= 8

Den store tilstrømmingen, om en kan kalle den det, kom som direkte følge av at tyskerne, d.v.s. Hitler, bestemte seg for å la det norske søsterparti til NSDAP overta regjeringmakten i Norge høsten 1940. Slik var det over hele landet, og Modum skiller seg ikke ut her. Det tyske angrepet på Sovjet, som en kanskje kunne anta ville føre til en ny bølge av anti-kommunister til NS, spilte åpenbart liten rolle i denne sammenheng. Medlemstilstrømmingen flatet ut

Forts. s. 52

Per Auen Sveaas:

Ungarsk adelsmann fra Modum

I 1824 ble det på Modum født en usedvanlig gutt. Gudbrand Gregersen var hans navn. Hans farsarv var to tomme, men flittige hender. Disse førte ham til topps i det ungarske hierarki. Han ble en slags ungarsk askeladd som fikk mer enn kongsdattera og det halve kongeriket.

Fem av Gudbrands brødre dro senere til ham i Ungarn. Flere av dem giftet seg med ungarerinner og fikk mange barn. - I Ungarn finnes i dag mange personer med slektstilknytning til Modum.

TOMME OG FLITTIGE HENDER

Gudbrand Gregersen var født på gården Strand på Åmot på Modum. Etter morens død dro han ut i verden. Han spinket og sparte og bekostet sin egen utdannelse i geometri og matematikk i Christiania. I København tok han sitt svennebrev i bygningsfaget. Ved siden av dette gikk han på Akademiet der han modellerte og tegnet. Av Gudbrands etterkommere i Ungarn er det blitt fortalt meg at hans svennestykke, et rundt vindu, den dag i dag kan ses i Københavns gamle rådhus. Jeg har ikke klart å få bekreftet dette.

Fra Danmark ble kursen i 1844 satt sørover gjennom Tyskland, Tsjekkoslovakia og Østerrike. - Han gikk til fots og arbeidet seg fram fra sted til sted. Hvert øre han tjente, la han tilside. Han fikk heller sulte, for pengene kunne komme godt med senere. I 1847 kom han til Budapest. Han ble snart brobygningsmester og fikk bruk for sine oppsparte penger. Han kjøpte maskiner, materialer og verktøy og fikk etter hvert flere oppdrag i forbindelse med brobygging, bl.a. ved Wien-Pestbanens anlegg. Der gjorde han seg meget fordelaktig bemerket.

FRA BROBYGGER TIL OPPRØRER

I Ungarn brøt det i 1848 ut et opprør. Ungarerne hadde lenge følt unionen med Østerrike som en plage. Da det ble et opprør, ble Gregersen mer eller mindre frivillig dratt inn på ungarernes side og deltok ved flere slag, bl.a. ved Tamesvar. Det var nok hovedsaklig som ingeniør og brobygger han deltok på opprørernes side. - Russerne kom de keiserlige østerrikske tropper til hjelp. Opprøret ble slått ned. Gudbrand flyktet til Italia. - Her har legenden om Gudbrand Gregersen fått fritt spillerom. Versjonene om hva som hendte, er mange og ligger ikke tilbake for noen spenningsroman. Lesebøker og aviser har enkelte ganger grepet en fjær og omgjort den til fem

høns. - Det fortelles bl.a. at da Gregersen vendte tilbake i 1850, ble han angitt, kastet i fengsel og ventet på sin straff. Han skulle ha blitt reddet ved at overingeniøren på Wien-Pestbanen husket ham og fikk ham ut av fengselet. - Gregersen selv forteller i brev til Norge at han vendte tilbake fra Italia da det generelle amnesti var utstedt.



Gudbrand Gregersen

DEMNINGSBYGGER

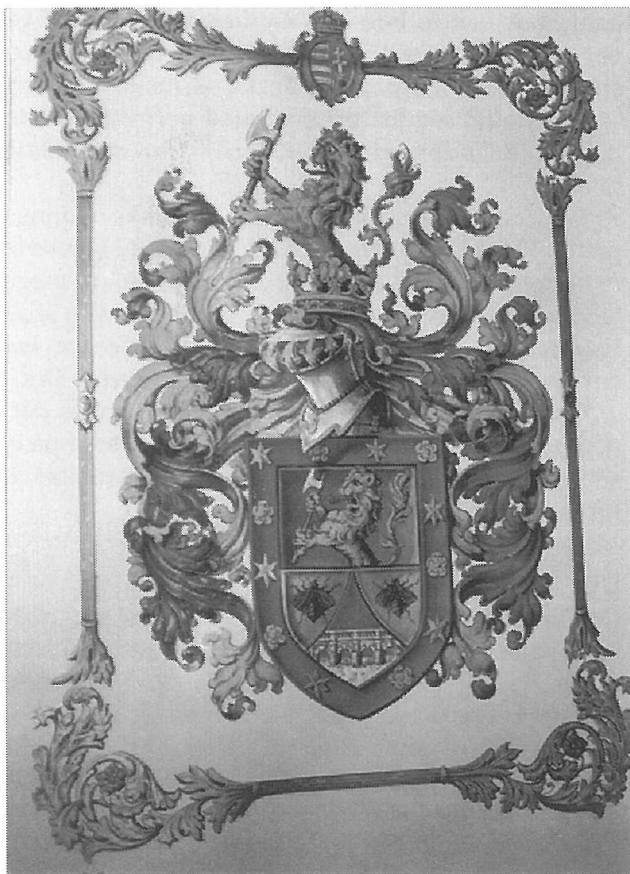
1. mars 1879 ble byen Szeged i Sør-Ungarn med 70.000 innbyggere hjemsoekt av en stor ulykke. Elven Theiss brøt gjennom og oversvømte hele byen. Tusenvis druknet, byen ble lagt i ruiner. Gregersen fikk oppdraget å stå for redningsarbeidet. Først måtte han pumpe byen tørr. Det tok flere måneder. Deretter ble det anlagt tre demninger rundt byen, den ytterste var 15 km lang og 9,5 m høy. - Neste år ble flommen igjen katastrofal stor, byen holdt pusten i spenning. Men demningene holdt. Nordmannens arbeid hadde stått sin prøve.

Sommeren 1992 besøkte jeg Szeged for å finne spor etter Gregersen. Sporene var ikke vanskelig å finne. Da byadministrasjonen hørte at jeg var en slektning av Gregersen, stilte byen gratis engelskta-

lende tolk til rådighet. Kommunenes arkiver ble åpnet, og brev fra 1851 fra Gudbrand Gregersen ble funnet fram. Hovedbibliotekaren viste oss rundt, og vi ble servert forfriskninger. - Deretter bar det ned til elven Theiss. En rar følelse var det å stå på vollene som Gudbrand Gregesen hadde bygd. Og der på elvebredden var det anlagt et stort minnesmerke i aluminium over flommen. Foran minnesmerket var det satt opp en del sorte granittblokker med navnene på de land, byer og enkeltpersoner som hadde kommet byen til hjelp. - På en av disse blokkene sto "Gudbrand Gregersens, byggmester fra Norge".

GUDBRAND GREGERSEN DE SAÁGI

Som takk for dette ble Gudbrand opphøyet i den ungarske adelsstand, med adelsnavnet de Saági, som han da kunne føye til sitt navn. Her bør det understrekes at Gudbrand Gregersen ikke ble baron slik som så ofte skrives i norske publikasjoner. Gregersen fikk en honorær adelstittel. Han var ikke adelig av fødsel. Det skal en baron være.



Adelsbrevet lyder slik i oversatt og forkortet utgave:

"Vi, Franz Josef I, av Guds nåde Østerrikes keiser, Ungarns apostoliske konge..... Gudbrand Gregersens eksemplariske tjenester og hengivne flittighet i det ungarske samfunns interesse..."

med Guds velsignelse og etter vår kongelige nådes ønske opphøyelse i adelsstanden for

Gudbrand
Gregersen,
hans hustru
og barn:

Georg, Hugo, Nils Johan, Odon, Bela Endre, Magnus, Emma Metlid Louise Kristina, Margit Andrea, Hermine Gunda, Anne Katalen, Sarolta Karoline og Ilona.»



Luize Gregersen var bare 16 år da hun giftet seg med Gudbrand Gregersen. De fikk 19 barn.

ET SOLID FIRMA

Firmaet ble grunnlagt i 1865. Det opparbeidet internasjonalt ry. Av oppdrag kan her bare nevnes noen få: restaureringen av Karlsbroen i Prag, bygging av tre store broer i den samme by, Sentralbanestasjonen i Budapest, mange store bruer, havneanlegget i Fiume, Konstantinopel etc. Hele takkonstruksjonen på Operaen i Budapest er laget av Gudbrands firma. Den dag i dag er den 28 meter lange bjelken som bærer taket, Ungarns lengste trekonstruksjon uten støtte. Og endene på bjelken er hugget til i et umiskjennelig norsk mønster.

Gregersens firma sto for enorme jernbaneutbygginger, f.eks. linjen fra Transsylvania til Budapest. Våren 1877 brukte Gregersen mer enn 37.000 arbeidere, 15.000 håndverkere og nær 10.000 vogntog for transport, i annen halvdel 223.000 "alminnelige arbeidere", videre 120.000 håndverkere, mer enn 30.000 vogntog og flere hundre maskiner.

HANS KJÆRE LUIZE

Hun var bare en ung pike på 16 år da hun i 1852 giftet seg med Gudbrand Gregersen. Det var hun som ble hans holdepunkt og sentrum i Ungarn. Da hun dør 71 år gammel, skriver Gudbrand hjem til Norge: "insovnet i Herren i sit 71. aar efter at jeg i 55 aar har oplevet det lykksaligste egteskab" sammen med henne. Kanskje barneflokken kan tas som et uttrykk for lykken mellom dem. Luize satte nitten barn til verden, og tolv av dem fikk vokse opp.

Luize og Gudbrand er begravet i Gregersens gravsted i Budapest. Gravstedet er i dag den ungarske stats eiendom i takknemlighet for hva nordmannen utrettet som redningsmann for byen Szeged. Gravstedet ligger langs yttermuren av den sentrale kirkegården ved Østbanen. Det i seg selv viser at her ligger en mektig mann. - Men gravstedet ser temmelig lite ut og minner svært lite om det "mausoleum" som tidligere ofte er beskrevet. Men det ytre kan bedra, gravstedet er flere etasjer dypt og inneholder flere korridorer ut til siden. - I dag inneholder graven 16 kister.

BÅNDENE TIL NORGE

Båndene med Norge ble opprettholdt. Faren tok ofte barna med til Norge. Flere av barna og barnebarna snakket flytende norsk, noen av dem studerte i Norge. Sønnen Endre var til og med norsk konsul i Ungarn. En av etterkommerne, Carmen, snakker fortsatt norsk og sender meg brev på norsk.

Gudbrand Gregersen hadde stor omsorg for sin øvrige slekt. Fem av Gudbrands brødre emigrerte til Ungarn. Broren Gustav giftet seg med en ungareinne, fikk mange barn og har mange etterkommere i Ungarn.

Auen Gregersen, fetter til Gudbrands far, Modums første ordfører og stortingsrepresentant, dro til Ungarn i 1860 og arbeidet i Gregersens firma i Budapest til han døde 1876. Han ligger også begravet i Gudbrand Gregersens gravsted. Auens sønn, Hagbart, kom til Ungarn fra London i 1868. Han var for øvrig gift med den norskfødte Julie Blichfeldt fra Kongsberg. Hagbart fikk mange barn og etterkommere. Svært mange av disse bor i dag i og omkring Budapest.

I dagens Ungarn finnes det følgelig en ganske stor kontingent med modumsblod i sine årer.

NORGESVENNEN

Gudbrand Gregersen beholdt sitt norske statsborgerskap. Han var flere ganger i audiens hos kongen. I 1885 ble han dekorert med St. Olavsordenens ridderkors. Siden 1902 var han æresmedlem av Den norske Ingeniør- og Arkitektforening.

Gregersen besøkte Norge 15 ganger, årvisst fra 1900 til 1910 (med unntak av 1904). I 1907, som 84-åring, dro han over Hardangervidda i åpen godsvogn for å inispisere den enda ikke åpne Bergensbanen.



*På besøk hos ungarske moinger;
fra venstre Liv Sveaas, Pal Berkö, Erzebet Berkö
og Carmen Halmos.
Pal og Carmen er Gregersens barnebarn*

Gudbrand snakket aller helst sin bredeste modum-dialekt. "Det heter ikke spise, det heter æta", sa han. Han hadde bondens tradisjonelle respekt for penger, og i sitt palé i Budapest spiste han til frokost en liten klatt vassgraut og drakk surmelk. Når hans sønner flottet seg litt vel mye med penger, kom det fra gamle Gudbrand: "Husk, jeg er sønn av en fattig bonde."

Gudbrand var trofast mot sitt norske utgangspunkt. Hans kone, som var katolikk, måtte konvertere til den lutherske lære. Gudbrand var sin tro meget bevisst. I et brev fra Ungarn skriver han: "Min skolelærdom og Konfirmationsundervisning havde den Indvirkning paa mig, at jeg altid holdt mig til Herrens Ord."

Og denne arven er ført videre. I dag finnes det i den lutherske kirke i Ungarn fem prester som på en eller annen måte har forbindelseslinjer tilbake til Modum.

DET LIKNER PÅ MODUM

De første år av sitt virke slo Gregersen seg ned i Szob i Nord-Ungarn. Den nærmeste lutherske kirken ligger 1,5 mil lengre nord på et lite sted som heter Nagyörzöny. Kirken der bærer tydelig preg av at familien Gregersen i Ungarn tok vare på sin kirke. Den er prydet med 10-12 praktfulle glassmalerier gitt av Gregersen. Etter datidens skikk står givernes navn på glassmaleriene.

Selve området rundt Nagyörzöny og Szob minner mye om området rundt Tyrifjorden, høye vide åser og åkrer som strekker seg ned mot Donau. Kanskje er dette grunnen til at Gudbrand Gregersen startet opp her: det minnet ham om hans hjemland. - Sommeren 1993 kommer en del av de utflyttedes etterkommere til Gregersen-slektsstevne på Modum.



Tegning av Arne Sørensen

Thure Lund:

Norgesmesterskapet i o-løp på Snarum i 1939

Modum Orienteringslag arrangerte norgesmesterskapet i nattorientering på Skibrekåsen høsten 1991. Det første NM i orientering som ble holdt på Modum, fant sted så tidlig som høsten 1939. Thure Lund var da formann i friidrettsgruppa i Snarum Idrettsforening og var lokal kontaktmann sammen med Arvid Dahlen, formann i foreningen. Kartet som ble brukt, var i målestokken 1:50000 og med 30 meters ekvidistanse. Det er en himmelvid forskjell til dagens orienteringskart med målestokk 1:15000 eller 1:10000 og med 5 meter eller enda mindre mellom høyde-kurvene.

Dette orienteringsløpet fant sted på Snarum høsten 1939. Da holdt orienteringsløperne sitt norgesmesterskap der. Dette var før orienteringsforbundet var stiftet, og det hadde vært bare to NM til da.

I 1939 ble orienteringssporten administrert av et

utvalg som var oppnevnt av Norges Landsforbund for Idrett, som idrettsforbundet ble kalt den gang. Formannen i dette var Kåre Thuesen, som senere også ble formann i orienteringsforbundet. Det ble stiftet året etter. Når orienteringsutvalget skulle arrangere NM i 1939, falt valget på Holleia, som ikke tidligere hadde vært brukt til slike løp. En sen høstdag kom orienteringsforkjemperen Hans Christoffersen fra Oslo til Snarum med jernbanen og tok inn hos fru Wolla på Kirkebø hotell. Her fikk han rede på hvem som stelte med idretten på stedet. Dagen etter ble det møte på Kirkebø mellom Christoffersen, Arvid Dahlen og fortelleren. Vi ble informerte om arrangementet, men ble også pålagt å holde tett. Det måtte ikke komme ut hvor mesterskapet skulle arrangeres. Opplegget ble nøye planlagt. Snarum Idrettsforening skulle skaffe nødvendige mannskaper til poster, til opprigging av startsted og til mål ved ungdomslokalet. Vi skulle også skaffe kvinner

som kunne sørge for bevertning av løperne etter endt dyst og eventuelt salg for at noen kroner skulle komme foreningen til gode.

Arrangementet ble holdt den 15. oktober. Det var en av de mest ufysne høstdager jeg har opplevd. Det var tett skodde og kaldt sludd så snøsørpa lå på myrene inne på åsene. Været stilte store krav til løperne. Disse ble fraktet til Nyhus, hvor starten fant sted, med busser fra oppsamlingssteder i Oslo og Drammen. De fleste hadde vel ingen anelse om hvor de befant seg.

Løypa var omtrent 12 km i luftlinje og gikk i kupert terreng, slik det er i søndre Holleia. Første post var ei myr nær Svarterud vest for Drolsum, og strekket var hele fire kilometer. Alt på dette første strekket falt mange løpere fra i den tykke tåka og måtte bryte løpet. Det viste seg at løpere som sikret seg noe, kom best fra det. Mange, deriblant vinneren, Arne Harsheim fra Lyn, Oslo, løp en liten omvei om småbruket Sysledalen og videre forbi nordenden av Tarmtjern før han peilet inn Svarterud. Andre posten var lagt til ei myr ved et lite tjern øst for Lorta. Her orienterte løperne seg inn til Lorta og fulgte bekkedraget til posten i myra. Tredje post var en liten tjernputt nord for Fotstå øst for Olafsbye. For å finne denne brukte de fleste løperne holdepunkter fra nordenden av Lorta og sydenden av Sandungen før de rettet seg inn øst for Fotstå, som var lett synlig selv i tåka. Fjerde post var ved Vesletjern noen hundre meter øst for ungdomslokalet. De fleste løperne holdt høyden før de gikk ned i søkket der posten lå. Herfra til mål gikk det greit på en lettløpt skogssti.

Som sagt var det et ufyselig vær og søkkbløtt terreng. Likevel greide Harsheim å løpe på rundt 9 minutter pr. km. Etter forholdene var dette en stor prestasjon den gang.

Snarum Idrettsforening stilte altså med mange folk til arrangementet, blant annet til postmannskaper. De husker vi: på første post Gudbrand Dahlen og Hjermund Hansen, på andre post Arvid Dahlen og Thure Lund, på tredje Harald Bolstad og Isak Ødegården, og på den siste satt Anders Svendsby og Harald Hilsen. Alle frøs fryktelig. Det var jo forbudt å lage varme!

Dette kalde været var nær ved å stanse hele arrangementet. Inne på åsen lå jo snøsørpa. Det var så ille at noen løpere trodde det var et tjern der myra lå. De siste løperne som kom inn, var også sterkt forfrosne. Et par måtte en faktisk skjære skoene av, og mange måtte ha hjelp for å få dem av.

Selv om snaringene bare var medarrangører, gledet vi oss over at både pressen og orienteringsutvalgets rapporter gav uttrykk for at arrangementet hadde vært førsteklases. Det samme har gamle o-løpere sagt gjentatte ganger. Mange husker også den varme ertesuppa som varmet herlig etter dysten. Norgesmesterskapet i orientering er et hyggelig minne for mange snaringer, og det var en artig oppgave for



Arne Harsheim.

den unge idrettsforeningen, som var ett år den gangen. Men Hans Christoffersens framferd i skogene som løypelegger, med kart og kompass, gikk ikke ubemerket i bygda. Høsten 1939 var sterkt preget av krigsutbruddet straks før. Det ble reist spørsmål om det var en spion på ferde. Vi som visste bedre, kunne verken si fra eller til. Også lensmann Hjalmar Gundhus fikk rapport om den mystiske mannen som gikk omkring i skogene. Men han var allerede underrettet fra orienteringsutvalget Oslo. Resultater for de beste:

1. Arne Harsheim, Lyn 1.54.25
2. Per Bergsland, Heming 2.07.07
3. Ivar Storsveen, Oslo Turn ... 2.13.37
15. Tore Torgersen, Sturla
21. Leif Schmedling, Sturla

De fleste av det store kobbelet av journalister som kom til Snarum denne dagen, holdt seg ved målet ved ungdomslokalet. En av dem som våget seg ut i uværet, var den dengang unge journalist og senere velkjente filmmannen Arne Skouen. Han tok seg ut i "skouen" til siste posten og bragte bilder til Dagbladet, som han den gang, som nå, var knyttet til.



Kartet som ble brukt i 1939. Målestokk 1:50.000 og ekvidistanse 30 m.

FRIDRETTENS BARNDOM

I 1994 kan Vikersund-idretten feire 100-årsjubileum. De første årene var det skisporten som preget virksomheten, ja, den var vel dominerende helt fram til omkring 1920. Etter hvert kom andre idretter som skøyter, fotball og friidrett inn i bildet. Karene vi ser på fotografiet over, er den første friidrettstroppen til Vikersund, antakelig i forbindelse med en av klubbkampene som ble utkjempet mot Ytre Krødsherad og Nedre Sigdal i årene 1923, 1924 og 1925.

Vi ser fra venstre Hjalmar Gundhus (senere lensmann), Hjalmar Jansen (ant. sjåfør), Normann Finsen, Rolf Hovde, Sverre Lieng, Harald Dokken, Arnfinn Wahl, Adolf Skinstad, Ivar Skram, Olaf Bye, Kristian Sundhaugen, Kristian Wahl, Arnfinn Kongsrud, Sigurd Scieflo(?) og Torbjørn Bye. Det kan se ut til at bildet er tatt på Tangen, med Vesleskauen som bakgrunn.

Foto: Thorleif Wike.



Jon Mamen:

Daniel Hvelven en haugianer på Modum

Hans Nilsen Huges virksomhet omkring begynnelsen av forrige århundre fikk stor betydning for landet vårt. Hauge var en religiøs forkynner, men virkningen kan ses på mange plan. Haugianerne reiste fabrikker, de tok del i utviklingen av folkestyret osv.

Det er vel kjent at Hauge også besøkte Modum flere ganger, og at det ble en flokk av haugianere i Modum. En av disse var Daniel Andersen Hvelven. Han ble født på Modum i 1804. I tjueårsalderen ble han omvendt, og han ble en leder blant haugianerne.

H.G. Heggtveit utga om lag 1920 bokverket «Den norske kirke i det nittende Aarhundrede». Han har med mange skildringer av personer som hørte til haugianerne. Han forteller om Daniel Hvelven. Opplysninger har han innhentet fra andre haugianere, fra familien og fra sokneprest Amlund. Heggtveit forteller:

Indtil sin voksne Alder levede han som et skikkeligt og ærbart Verdensmenneske. Da blev han omkring 1824 vakt til Liv i Gud ved en af Huges Venner. Efter en dyb Syndenød, en alvorlig Omvendelse og megen Kamp og Strid fandt han tilslut Fred i Troen paa Jesus, der ved sin Lidelse og Død havde aabnet Adgang til Gud for alle fattige og naadehungrige Syndere. Fra den Tid hørte han til de mest alvorlige og viljestærke af de Haugianske Lægmand og var hele sit liv gennemtrængt af den kristelige Kjærligheds opfindsomme og utrættelige Omsorg for Medmenneskers timelige og evige Vel. Hans Opfatning af Guds Ord var i Overensstemmelse med Pontoppidans Forklaring: «Sandhed til Gudfryktighed»

I Opbyggelserne vidnede han om sin Tro og Veien til Livet saaledes, som han selv levende havde erfaret alt i Aandens Skole. Vidnesbyrdet var flydende, klart og alsidigt; han havde let for at tale og en betydelig Evne til at paavirke Folk og vinde dem for Guds Rige.

I 1831 kjøpte Daniel Andersen plassen Hvelven på Bøen. Da var han blitt gift med Gunhild Andersdatter, f. 1807 (gården tilhører ennå slekten). Ved siden av gården drev han også som tømmermann. Men på fritiden reiste han rundt på Modum og bygdene omkring som forkynner. «I høitidene og om vinteren gjorde han kortere og lengere turer til Numedal, Valdres og Hadeland.»

Det norske misjonselskap ble stiftet i Stavanger i 1842. I år feiret NMS sitt 150-årsjubileum. Daniel Hvelven var tidlig ute med å arbeide for hedningemisjonen. I NMSs årsmelding for 1845 er det listet opp bidrag til misjonen. Her er anført et beløp på 29

spesiedaler fra Velvens Missionsforening i Modum. Året etter kom bidrag fra Modum misjonsforening. Dette arbeidet lever ennå videre gjennom de mange kvinneforeningene som arbeider for misjonen.

Den haugianske bevegelsen fikk en fortsettelse i det lutherske Indremisjonsselskapet, mens en annen utløper tok en frikirkelig retning. I Skotselv oppsto det omkring 1860 en frimenighet, og det ble mye åndelig uro. Dette virket også inn i Modum. Noen av haugianerne forlot statskirken.

Pinsemenigheten har gjennom dette en arv fra haugebevegelsen. Daniel Hvelven holdt seg til Indremisjonen. Heggtveit forteller: *I sin Alderdom paatog han sig efter anmodning af Professor Gisle Johnson at reise som Bibelbud for Lutherstiftelsen, et af sistnævnte stiftet og ledet Indremissionsselskap. Fra 1873 til sin Død virkede han gjennom Husbesejg, Salg af Bibler, Testementer og kristelige Bøger samt ved at holde Andagter og Opbyggelser i Østthelemarken, Numedal, Hadeland, Modum og i Prestegjældene Brandvold og Grue i Solør. I første Halvdel af Aaret 1876 virkede han som Bibelbud i Østerdalen og arbeidede senere samme Aar i Hjembygden.*

I Modum ble det stiftet en indremisjonsforening i 1872. Daniel Hvelven var en av stifterne. Han ble med i bestyrelsen sammen med pastor Hartmann, skolelærer Magnus Hansen, lærer Jens Gustad, farver Erik Eriksen og Gunder Andersen Lerskallen (Gustav Hartmann f. 1834 var kallskap. i Modum 1867–73. I 1884–1907 var han sokneprest i Sigdal).

Om slutten på Daniel Hvelvens liv forteller Heggtveit: *Allehelgenssøndag gik han hjemmefra til et Missionsmøde, der afholdtes hos den nu nylig afdøde Maler Hauge. Efter at han alvorlig og inderlig havde talt Missionens Sag og vidnet om sin Tro, blev han under Sammenkomsten syg og fulgte med Lærer Jens Gustad til dennes hjem i Holsrud. Her maatte han gaa til Sengs, og efter 3–4 Dagers Sygdom fik den trætte og tro Kristi Tjener gaa ind til sin Herres Glæde den 9. November 1876; han ligger begravet paa Heggen Kirkegaard.*

Daniel Hvelven levde i en tid med store forandringer. Han var med på å legge grunnlaget for et moderne samfunn med organisasjoner og trosfrihet. Han var åpen for verden som omgir oss. Han ville at den kristne tro skulle være folkets verdigrunnlag, og han var nok kritisk mot prester som Essendrop med hans rasjonalisme og nasjonalromantikk. Men det kom nye generasjoner med prester som legmannen Daniel Hvelven kunne samarbeide med.

Kirurgi og moderne legekunst

Martin G. Svendsbye alias Svendsbyskomaker'n eller Hølabråter'n skulle en gang ha vært en riktig staselig kar. Jeg opplevde ham dessverre bare etter at restene og forfallet var tilbake. Hans ungdoms bilder viste dog et ansikt rammet inn med et enormt, kullsort, rent «ibsensk» hår og skjegg. Bak gullorgnetter stirret et par øyne som syntes å se innover i gåtefulle dybder, og ansiktet kunne like gjerne vært hentet ut av den kjempemessige reklamekatalogen for C. H. Bürgsmüller & sønner, Berlin.

Fra min barndom vil han bli husket som en av de siste og virkelig betydelige originaler. Han holdt til i den gamle Sandmo-stua, et sted mellom Robert Hovde og Gulbrand C. Næss. Stua inneholdt de mest selsomme fasiliteter som ribbede kråker til tork i solveggen, et par Remington-rifler med graverte skjefter, en gytt medalje fra landsskytterstevnet i Arendal, en officersuniform (H. M. Kongens garde), Oscar II's brev med det kongelige stempelet, samt en istykkerslått spillkum som var restituert og gjort brukelig igjen ved hjelp av kniv og hesjetråd. Tråden var tydelig merket og farget etter utallige angrep fra alkohol og melkesyre.

Innehaveren selv var sterkt invalidisert etter et fall gjennom en åpen låveluke en fatal høstnatt på Eiker. Han maktet dog alderdommen uten offentlig støtte, og med sin fortid som storskytter holdt han omstrefere og ungdomsforbrytere på tilbørlig avstand. Ellers hadde han en høyst variert fortid. Vi tillater å nevne:

1. Hoffskomaker i Kragerø.
2. Officer og senere statspoliti.
3. Red. sekr. ved «Indre Smaalænenes Amtstidende».
4. Selv regnet som en av Frelsesarméens første menn i Norge.
5. Helbreder med overnaturlige evner.

I sin ettetid vil han kanskje best bli husket som den politimannen som skulle overvåke ro og orden under et av de første landsrennene i den gamle Gustadbakken. Onde tunger ville ha det til at han på forhånd var orientert og bestukket med «naturalia» da en veritabel krangel røk opp nede på sletta mellom første og annen omgang. Det utviklet seg til et blodig slagsmål, der opp til flere fra Skuterudflata var involvert. Hølabråter'n var i full uniform og skulle ha vært et ganske imponerende syn. Da han ble anmodet om å gripe inn, tok han imidlertid et raskt overblikk og sa: «Nå nei, dette er nok et høyst privat oppgjør og meg ganske uvedkommende!»

Om hans påståtte, overnaturlige evner fortalte en

fjern slektning: «Je kan huse at Skomaker'n kom bort te meg en søndagskveld like nord for Snarumskjorkja. Han pekte bort i veståsene og sa: Der borte gikk han Martin Svendsbye og gjette som smågutt. Rart å tenke på at han vart ein slik stor mann. Ja, for du skal vite at jeg har skjulte evner. Jeg kan før eksempel skjera hue ta deg og setta det på igjen, uten at det felles ein blodsdråpa. Skal vi prøve?» Dette ble aldri bevist. Slektningen ville av en eller annen grunn ikke delta i eksperimentet!

Ellers har sikkert også kirurgien gjennomgått ganske gjennomgripende forandringer fra Hølabråtingens tid. En moing som hadde til livsstil å fortelle om sine sykdommer, satt en kveld hos naboen og la ut om sitt siste opphold på Drammen Sykehus. Her hadde han vært gjennom de største mageoperasjoner i sykehusets historie, og landets fremste eksperimentise hadde vært til stede.

Han avleverer sin historie med bar overkropp, for det er en meget varm kveld. Etter som historien toppe seg til, kommer magen mer og mer fram. Den er rund, velpleiet og blank i holdet. Fruen i huset kan til sist ikke styre seg lenger. Hun peker på hans blanke mage og sier: «Nei, nå må nok legene være flinke til å sy. Du har ikke et eneste arr på magen.» Han ser overbærende på henne og sier: «Nei, dom opererer itte på den måten lenger nå. Nå tar dom alt gjennom kjeften!»

Det er derfor all grunn til å tro at dersom Hølabråter'n hadde forsøkt å praktisere sin tvilsomme kirurgi i dag, ville han muligens blitt møtt med det eldgamle ordspråk: Skomaker, bli ved din lest!



Thure Lund:

Flåhacking – en gammel dyrkingsmetode

Fra den første tida myrene ble tatt i bruk som dyrkingsjord, har flåhacking vært brukt til å få vekk det øverste uomdannede laget i myra. Dette besto for det meste av seige mose-, starr- og grasrester som det kunne ta lang tid å få kulturjord av.

For å få vekk dette seige laget brukte en flåhakker. Dette var trekantede bladhakker, omkring 30-40 cm lange og omtrent like breie. For å få bukt med den seige torva måtte de være knivskarpe. På hakkene var det ca. halvannen meter lange bøyde skaft. De ble laget av slanke tennargraner, som ofte vokste i myrkantene.

Arbeidet ble utført ved at en gikk baklengs oppå torva og hugg hakka mot seg i en dybde av 25-30 cm. Når en rykket opp hakka til et nytt hugg, ble den lause torva slengt opp foran så den ble liggende etter en på dyrkingsfeltet. Under torva som ble tatt vekk, var gjerne myra så formuldet at den lot seg harve. Det var også en betingelse at myra var grøftet på forhånd.

Flåhacking var ingen lett dyrkingsmetode. En mann kunne kanskje klare rundt et mål på 3-4 dager, men en var ikke ferdig med det. Torva måtte vekk fra myra. Hvis det var lite mose i myra, kunne en brenne. Men tok det fyr i et moselag, kunne en få myrbranner som ofte kunne være vriene å få slukket. Mange kjørte derfor rett og slett torva vekk. Var det muligheter for å få tak i sand, var den grei å ha med i retur. Kunne en tilføre myra noe uorganisk sand- og grusmateriale, ville den være mye lettere å arbeide med i onnene.

Det var faktisk lettest å harve den flåhakkede myra på våren når bare 10-15 cm av jordlaget var opptint. Da hadde en også god hjelp av frosten, som hadde slitt mye av det seige rotmaterialet i stykker. I riktig gammel tid var ikke myra spesielt høgt verdsatt. Men etter hvert forstod en at det var nødvendig med kalktilskudd for å nøytralisere den sure myrjorda, likesom en lærte seg å tilføre myra de riktige gjødselstoffene. Det fattige bakterielivet kunne en få liv i med noe husdyrgjødsel. En kunne tilføre riktig forhold av kalium og fosfor til det overskuddet av nitrogen som det ble i myra etter hvert som formuldingen av myrmaterialet skred fram.

Gjennom årene har det vært mange metoder for å dyrke opp myrene. Flåhackinga var kanskje den meste arbeidskrevende og dyreste i øyeblikket, men gav raskest et godt resultat. Unntaket var kanskje rein spavending, men den tok jo uhorvelig lang tid.

Flåhacking var en aktuell dyrkingsmetode for myr til omkring 1940. Da kom det traktorer med dyptgående ploger. Men etter disse var sjansen for å dra opp torver ved harvinga større. Metoden ble likevel langt billigere enn flåhacking. Dermed må en vel anse flåhackinga som historie – en arbeidsmåte som har gitt mange grunnlaget for det daglige brød.



Martin Lund var kanskje den siste på våre trakter som brukte flåhakke da han dyrket en myr på ca. 20 mål i 1932.

Foto: Jacob Lund.



Allerede det første året høstet Lund 250 kg havre pr.mål. Denne ble sådd mens myra ennå var tælen.

Kai Hunstadbråten:

En engelsk dames besøk på Modum i 1851



Fossum gård.

Foto: Fam. Gottschalk

Den engelske dikteren Charles Dickens (1812–1870) utga et tidsskrift som han kalte «Household Words.» I vol. 13, 1852 finnes en skildring av et besøk i Norge året i forveien, under tittelen «Notes from Norway.» Den er skrevet av en engelsk dame, og det fremgår av teksten at hun var amatørastro- nom, men navnet er ikke oppgitt. I en kanadisk bok (Anne Lohrli: Household Words . . . : Table of Contents, List of Contributors and their Contributions. – University of Toronto Press, 1973) hevdes at hennes navn var Miss Williamson, og at hun sannsynligvis også har skrevet et par andre stykker i samme tidsskrift med titlene «Frosty Weather» og «Christmas Customs».

Imidlertid finner vi i Drammens Blad 27/7 1851 under «anmeldte reisende » i Hotel de Scandinavie «Mr. Goodhall fra Modum og M. Smith fra London». At damens navn var Smith, bekreftes også av Henriette Thaulow Dedichens erindringer (Mor fortæller . . . ! Erindringer og oplevelser fortalt til underholdning og hygge for barna, barnebarna osv. Nymon 1894). Hun forteller her:

«Goodhall var gift og havde børn, og der var jeg omtrent daglig indtil de i 1852 fik en dame i huset, en miss Smith, som siden i den af C. Dickens udgivne «Household Words» satte sig et mindre pent

eftermæle hos alle paa Modum ved at gjøre nar af alle forhold der, og ogsaa af alt hvad hun ellers kom i berøring med.»

Blaafarveværkets eiere var dengang det engelske firma Goodhall & Reeves. De kjøpte verket i 1849 etter at de tidligere eiere hadde gått konkurs. Inntil 1848 hadde firmaets navn vært Smith, Goodhall & Reeves. Den ene av eierne, Goodhall, bodde altså på Fossum da den engelske damen besøkte stedet i 1851.

REISEN TIL MODUM

Hun forteller først med begeistring om turen innover Kristianiafjorden. Men brolegningen i hovedstaden er dårlig, forteller hun. Gatene er riktignok brede, og de er godt skiltet. I Drammen bodde hun og hennes ledsager en natt på Hotel de Scandinavie.

Neste morgen reiste de i leiet vogn til Haugsund (Hokksund), en liten landsby ved Drammenselven, like nedenfor et berømt laksefiske. Jeg har en venn, forteller hun, og tjeneren hans møtte oss der med to karjoler. Karjolen er et vanlig kjøretøy sommerstid i Norge. Den er en lang vogn uten fjærer, med svært lange drågarmer. Den rommer bare én person og har et brett bak til bagasjen eller skyssguten. Karjolen har store hjul og er spesielt godt egnet på landets ujevne og bakkete veier.

Vi satte oss i de to karjolene, og etter å ha kjørt en norsk mil, som er ca. syv engelske mil, kom vi til det sted der Simoa renner ut i Drammenselven. Her ble vi satt over elven i en ferge, ved en praktfull foss. Skummet fra den falt ned på overflaten av vannet. Noen maleriske møller og bondehus lå ved landingsplassen. Stedet var på alle sider omgitt av fossefall, åser og møller. Den røde kveldssolen lyste med glød på karjoler, fergemenn og reisende.

PÅ FOSSUM

Vi fortsatte reisen og kom en halv time senere til min venns gård. Der ble vi ønsket velkommen på norsk vis. Til ære for vår ankomst hadde de pyntet husets døråpning med blomster. Store girlandere av vakre villblomster, som det er slik overflod av i Norge, var opphengt på begge sider. I midten hang en krans med mine forbokstaver i forglemmegei (siden jeg er en dame).

Hele familien var samlet ved døren under blomstene for å motta de besøkende med gjestfrie smil. Vi var svært spente på været for morgendagen, den 28. juli. Norge har ikke særlig stabilt klima, og regnskurer, solskinn og tåkedis som hadde vekslet raskt de foregående dager, hadde gjort det tvilsomt om vi med utbytte skulle kunne iaktta solformørkelsen som så mange reisende fra England hadde kommet for å se her i dens fullkommenhet.

PÅ DAMPSKIPET

Dampskipet som hadde brakt størstedelen av disse vise menn og noen nysgjerrige til Norge ved denne anledning, frembød et underlig syn.

Passasjerenes bagasje var av en uforklarlig form. Mystiske hvite trekasser, ofte av en uhøvelig lengde og i alminnelighet merket «Forsiktig glass» og ofte forsynt med eiermannens navn i store bokstaver, var anbrakt i skipet i den skrekkeligste uorden. Mange av dem var plassert i salongen, andre i gangen, og noen lå i veien og ventet på å få spenne bena unna dem som beveget seg litt uforsiktig på dekk.

Etter tre dagers ubekvemt opphold ombord var det med glede vi mottok oppfordringen om å se etter vår bagasje, da tollvesenets folk var kommet ombord. Og det var et hyggelig syn å se hvordan disse forseglede kasser ble løftet ned i de små båtene mer varsomt enn om det hadde vært små barn, under oppsyn av vedkommende eier. Tollvesenet hadde høflig unnlatt å foreta noen inngående undersøkelser.

TUR TIL SKUTERUDSETRA

Om morgenen den 28. juli var himmelen nokså overskyet, men det så ut til å skulle klarne opp. Jeg fant at en av våre norske venner hadde planlagt å dra på tur noen få engelske mil til Skuterudsetra. Der ville man ha en vid utsikt og kunne iaktta solformørkelsens virkning på landskapet. Dette arrangementet

var naturligvis avhengig av været, men da dette innbød til et forsøk, gjorde vi oss istand til turen.

Vi dro avsted litt etter kl. 11 i en trille (an English pony carriage) trukket av et par raske små norske hester. Vår utrustning bestod av en stor samling sotede glass og en liten kikkert.

Veien gikk først gjennom den lille landsby Nymoan. Deretter passerte vi elven Simoa over en bro like over en foss med et fall på bortimot 100 fot, og så kom vi inn i granskogen. Det er aldri lenge mellom hver gang man støter på en granskog når man reiser i Norge. Denne var kanskje mer duftende på grunn av regnet.

Vår venn solen brøt nå strålende frem og var sterk nok til å gjøre oss takknemlige for skogens skygge. Våre små hester løp opp og ned bakker som ville ha vært en skrekk for engelske hester, og på halvannen time nådde vi Skuterudgruvene. Lengre er det ikke vei. Bare en sti fører til setra.

PÅ HØYDEN VED SKUTERUDSETRA

Vi skaffet oss straks en fører som skulle ledsage oss til de andre deltagerne i utflukten, som vi hørte allerede var kommet til bestemmelsesstedet. Idet vi steg oppover, ble utsikten utvidet til alle sider. Blå åser viste seg med en magisk tydelighet i horisonten. Men siden solen stekte oss i ryggen, var vi glade for til sist å nå den utsiktsplassen som vår vert hadde valgt som et egnet sted for observasjon. Det var et sted som vanskelig kunne ha vært bedre. Vi var fullstendig omgitt av åser med maleriske konturer, og selv om de ikke var av noen betydelig høyde, var de likevel høye nok til å bevare spor av vinterens snø.

I nordøst lå Tyrifjorden rolig og klar, og nærmest omkring og nedenfor oss de enkle seterhus, bygget av furustokker, og i likhet med sveitsiske tømmerhytter, bare husvære til seterbruk om sommeren¹⁾.

Gruppen som var samlet på toppen, var et behagelig selskap. Først ble jeg presentert for vår vertinne, frue som hun ble kalt, en tittel som i Norge betegner en høyere stilling enn madame, men som brukes om enkelte som i utdanning og manerer ikke når opp til middelklassen i England. Hun var en kort, kraftig og vakker liten kvinne som bøyde seg dypt og tok meg i hånden, men trakk seg raskt tilbake for å stå for de forberedelser som gjestfriheten krevde. Deretter ble jeg presentert for hennes eldste datter, en vakker brunette med bredbremmet stråhatt. De yngste barna, alle med bredbremmede hatter, tumlet omkring i alle retninger for å unngå å bli presentert.

På en fremspringende klippe satt en ung mann, nettopp ferdigutdannet fra universitetet i Kristiania, med et vakkert ansikt og et kledelig skjegg. Han talte om «de kommende begivenheter» med to venner. En av dem var en engelskmann. Disse og vi utgjorde selskapet.

Da punsj og flere slags kaker hadde blitt servert av

1) På den tid bodde det folk året rundt på Skuterudsetra.

vår vertinnes to eldste døtre, plasserte vi oss i den mest bekvemme stilling for å iaktta formørkelsen idet den startet, noe som var nær forestående.

SOLFORMØRKELSEN

Endelig omtrent kl. kvart på tre kunne en av selskapet utbryte: «Nå er den begynt». Da solskyggen ble større, var forandringen i landskapets utseende høyst besynderlig. Lyset ble gradvis blekt, det fjerne blå ble grått og forgrunnen uklar. Det minte om et tusmørke som sakte seg innover oss. Temperaturen sank betraktelig, og stillheten var fullstendig. En uimotståelig følelse av ærefrykt tvang oss til å tale i en hviskende tone. Men den forandring som gjorde det sterkeste inntrykk, fant sted omtrent to minutter før formørkelsen var total. En skygge som en tykk, mørk sky viste seg i nord og nordvest og gled langsomt mot sydøst inntil den, da formørkelsen ble total, omga oss fullstendig. I samme øyeblikk brøt en stripe av klart oransjefarvet lys frem over den vestlige horisonten og fikk omrisset av åsene til å tre frem i skarpt relieff og ga hele landskapet, som noen sa, de samme effekter som på et maleri av Claude¹). Det så ut som koronaen sendte ut klare, gule stråler, men de var ikke sterke nok til å kaste skygge. Mange stjerner ble synlige. Vi har senere antatt at det i det minste var 20, men i øyeblikket var vi altfor opptatt til å telle dem. Merkur og Venus var tydelige.

Før formørkelsens totalitet var over (og hos oss varte den i bare tre minutter), begynte til vår store sorg skyene å tykne til så hurtig at vi senere bare kunne fange øyeblikkelige glimt av formørkelsen mellom skyene som drev over himmelen. Av den grunn ble virkningene av det tilbakevendende dagslyset like klare som dem man så da det forsvant. Omtrent kl. kvart på fem ble det avgjort at formørkelsen var over, og vi bega oss nedover fra høyden til gruvene, hvor en festlig tilstelning ventet oss i gruvenes gjesterom.

PÅ SKUTERUDSETRA

På veien stanset vi for å se innom en seter²). Den inneholdt to rom. Det ene var beboelsesrom, og der hang det utstyr og redskaper for melkestell. Primitive, hjemmelagede stoler og bord sto uryddig på det bare jordgulvet.

En gammel mann satt foran peisen og røkte, og to små barbente barn med gult hår ble brakt til taushet midt i en støyende lek da vi kom inn. Begge rom var svært lave og små, og bare innredet for bruk på sommerstid³). Krøtter så vi ikke. De var spredt vidt omkring på beitene.



Skolehuset ved Koboltgruben Nr. 7. Tegning av August Schneider 1867. Bildet viser et sakerhus til venstre og skolehuset (som også var skeidehus) til høyre. I midten bak ligger Bergmesterstua.

- Kobberstikksamlingen, Nasjonalgalleriet.

SELSKAP PÅ GRUVENE

Vi vandret videre til vårt måltid i det lille gjesteromet, en liten trebygning⁴), hvor det var strødd einerkvister på gulvet, et slags gulvteppe som gir de norske værelser en sterk lukt. Noen vakre stykker av koboltmalm fra de nærliggende gruver ble oppbevart der. En av disse stuffer⁵) ble det sagt skulle være finere enn den som ble sendt til den store utstillingen⁶).

Da vi ble kalt til bords, ble jeg meget forferdet over å finne at hedersplassen øverst ved bordet var tildelt meg som den fremmede. Måltidet begynte med te, og deretter hadde vi som vanlig på utflukter paier og fugl samt drikkevarer. Det ble holdt mange skåltaler, deriblant for alle de store astronomer som da æret Norge med sitt besøk. Dette kunne vi godt være med på, da vårt selskap besto av amatører astronomer.

Da vi gjorde oss istand til avreisen, oppdaget vi at regnet var kommet for å følge oss på hjemveien. Innhyllt i alle slags pledd og kapper tok vi avskjed med vår vert og vertinne, og vi kløv opp i hvert vårt kjøretøy. Disse besto av en broket blanding av vogner og karjoler. Så kjørte vi avsted i stor fart, noen én vei, andre en annen, til våre respektive tilholdssteder.

DEN STORE FESTEN

Den engelske damen deltok også i et stort middagselskap, sannsynligvis på Fossum. Dette skildrer hun slik:

Et norsk middagselskap er en meget alvorlig sak. Det er ikke, som våre selskaper i England, begrenset til å vare fra fire til fem timer, og det om kvelden etter at de fleste er ferdige med arbeidet. I Norge er den riktige tid for middag kl. 2 3. Og hvis selskapet

1) Claude Gellée (1600-1682), fransk maler, i England kjent under navnet Claude Lorrain.

2) De har antagelig sett solformørkelsen fra høyden like ovenfor Skuterudsetra.

3) Nils Brekke bodde på Skuterudsetra på den tid, med sin familie, året rundt. De har antagelig holdt til i et bryggerhus (størhus) da de fikk besøk av selskapet, slik skikken var om sommeren.

4) Sannsynligvis den såkalte Bergmesterstua ved Gruvetråkka.

5) En stoff er et lite stykke eller prøvestykke av malm, en bergart eller et mineral.

6) The Great Exhibition i London i 1851.

er litt stort, skal det også være dans og sang etterpå, slik at det hele sannsynligvis ikke er slutt før kl. 2 eller 3 neste morgen.

Det er noe umåtelig gammelmodig og enkelt ved nordmennesenes manérer, og i våre øyne endog ved deres drakt og fysiognomi. Folket er ikke så svært forskjellig fra engelskmennene, men det er ikke våre dagers engelskmenn de ligner, det er våre forfedre slik vi ser dem på gamle portretter.

Til det middagsselskapet som jeg nå skal fortelle om, ventet man gjester i et antall av 20 til 30. Det nøyaktige antall som kommer, er man aldri sikker på før i siste liten. For i Norge, det fullstendig frie land, er det skikk å gi bare alminnelige og ubestemte svar på enhver innbydelse. Og man kan også uten skrupler ta med tilfeldige besøkende i tillegg til de familiemedlemmer som allerede er invitert.

Vi spiste i en stor stue hvor alle overflødige møbler for anledningen var ryddet ut, og bordene var ordnet i form av en hestesko og slik at det mellom bordene og veggen bare var levnet plass for oppvarterne til å bevege seg bak stolene.

Et annet rom var bestemt til mottagelse av gjestene, et tredje ble brukt som røykerom. De brede fløydørene i stuen (som er alminnelig her) var satt helt åpne, og plass var ordnet innenfor for dem som foretrakk disse mindre høytidelige plasser. I døråpningen var det opphengt blomster, utenfor den var det lagt en grønn matte av friskt granbar, og som den siste finpuss var sanden på gårdsplassen raket omhyggelig.

Litt etter kl. 2 begynte gjestene å ankomme. De kom i kjøretøy av enhver tenkelig størrelse og type. De fornemste hadde svært høye, gammeldage vogner som var svært nedslitte, og det var umulig å gjette seg til farven på grunn av søle og støv som syntes å ha samlet seg på dem i løpet av de siste måneder eller år. Noen kjørte i dobbelte, noen i enkle karjoler, svært få kom til fots.

Da gjestene kom tett etter hverandre, mistet man snart oversikten i et virvar av «fruer» og deres «frøken»-døtre, «madamer» med deres «jomfruer», proster, pastorer og titler eller navn, et utall av betegnelser.

Adelstitler ble for noen år siden avskaffet ved et vedtak i Stortinget, og til tross for at kongen nektet å sanksjonere det, ble det lov etter at tre etter hverandre følgende Storting hadde gjort vedtaket, i samsvar med den norske forfatning.

Men selv om adelsstanden ikke eksisterer lenger, bruker enhver sin egen tittel som gir uttrykk for vedkommendes yrke. Således kalles en høyere geistlig som svarer til det engelske «rural dean», prost, og hans kone prostinne. Vårt «lawyer» kalles advokat, «shopkeeper» kjøpmann osv. Dette brukes som regel når man skriver. I daglig tale brukes bare etternavnet.

De ankomne gjester slapp å vente lenge på vin og kaker, som det ansees passende å by før middagen. Sofaen blir betraktet som hedersplassen, og til den ble den fornemste av damene ført med det uavlate-



Den rekonstruerte bergmesterstua på den gamle muren, noenlunde slik man mener den opprinnelige har sett ut.

Foto: K. H. 1992

lig gjentatte «vær så god», som brukes ved enhver høflighetsseremoni.

Det forsamlede selskap var ikke noe muntert syn, for svart er den farve som ansees mest passende ved slike anledninger. En drakt av svart bombasin eller alpakka, eller enda bedre, av svart silke, er de fornemste folks stasdrakt. En lov mot overdådighet påbyr svart ved hoffet for å unngå de store utgifter forbundet med farvede kjoler. Og denne farve er ennå svært alminnelig, men likevel ikke enerådende for ballkjoler.

Da middagen var ferdig, bega vi oss parvis inn i spisestuen. Verten og vertinnen hadde sin plass nær midten av bordet. På dette var det ikke plassert annet enn dessertkakene pyntet med blomster, samt oppdekningen for hver person. Det syntes ikke å være noen orden i omsendelsen av rettene. Etter fisk fulgte kjøtt, og senere kom fiskepudding (dvs. fisk knust i en morter inntil den får kremkonsistens). Grønnsakene var rene merkverdigheter. Ferske poteter svømte i persille og smør, blandet med svært små gulrøtter. Ertene ble servert i sine belger, gjemt i en fyldig saus, og alt ble sendt rundt og spist alene, ikke etter vår skikk, som tilbehør til kjøttet.

Like etter at vi hadde satt oss til bords, begynte skålingen. Verten åpnet, idet han løftet sitt glass og sa: «Velkommen til bords!» Og så fulgte talene slag i slag. Skåltaler, som nesten er avskaffet i det gode selskap i byene og på mer fasjonable steder, synes ennå å være svært vanlige på landsbygden i Norge. Og ved den anledning jeg taler om, avløste den ene tale den annen under hele de par timer vi tilbrakte ved bordet.

Det er ikke skikken i Norge at damene går fra bordet før herrene, men alle reiser seg samtidig. Enn videre blir signalet til å gå fra bordet ikke gitt av vertinnen. Det ville bli betraktet som nesten utrolig og lite gjestfritt. Måltidet avsluttes av gjestene selv

ved den fornemste av dem, idet han sier: «Takk for maten». Og etter at denne skål er drukket, begynner den underlige skraping av stoler på gulvplankene som følger, å tilkjenne at måltidet er til ende, men det er ikke tilfelle med seremoniene som hører med.

Hver herre ledsager sin dame tilbake til mottagelsesværelset. Deretter tar enhver verten og vertinnen i hånden og sier igjen: «Takk for maten». Etterpå tar alle hverandre i hånden. Dette virker meget forvirrende for en fremmed, som blant så mange finner det alt annet enn lett å huske hvem man har tatt i hånden og hvem ikke.

Da dette var gjort, ble kaffen servert, og vi spredte oss omkring i haven og på tunet og spaserte som vi lystet. Men etter hvert som kvelden nærmet seg, begynte de fleste av oss å samles igjen i det store rommet hvor vi hadde spist. Her var nå plassen ryddet til dans, og stadig flere gjester kom inn hit. Mens jeg stod derinne i samtale, ble min arm grepet av en ikke mindre verdig person enn rektor¹⁾ ved universitetet i Kristiania, som uten å si noe førte meg ut på den åpne plassen foran huset og midt inn i en krets som spilte et spill som lignet vår engelske «Puss in the Corner» (bytte sete). Nå ba han meg følge hans eksempel og bli med på leken. Det gledet meg meget å se hvordan både gamle og unge var med på denne moro. Deretter fulgte en lek som de kalte «Enkemann», som foregikk på følgende måte: Flere par stilte seg etter hverandre, alle damene på høyre og alle herrene på venstre side. En herre, enkemannen, stod foran rekkene og ropte: «Siste par ut!» Da styrtet det bakerste paret frem, idet de enten holdt seg på hver sin side eller krysset, for å narre enkemannen, som hadde som oppgave å fange damen før hennes kavalier kunne få tak i henne. Hvis han klarte det, tok han henne som sin dame og overlot til den skuffede herre å ta hans plass som enkemann. Denne leken lot til å være yndlingsleken og var årsak til mye moro.

Musikk og dans var vår neste fornøyelse, men ikke annen musikk enn den som hørte med til dansen. Enten kunne de ikke eller også ville de ikke synges eller spille. I alle fall gjorde de det ikke. Dansene var for det meste valser. En slags folkedans ble forsøkt, men den ble ikke fremført med særlig liv og lyst.

Det ville forbause damene her i landet å høre at ved fester som arrangeres mange steder i Norge og enda mer i Sverige, må tilfeldige tjenere utføre en plikt som man her får hjelp til av en ansatt hos grønnshandleren eller en mann fra konditoren. Det blir ventet av en oppvarter ikke bare at han skal kunne annonsere navnene med en klangfull stemme, servere raskt, skjenke vin behendig, være støy og aktverdigg i sin oppførsel på kjøkkenet, men også at han skal være en god spillemann.

Når bordet er ryddet og duken tatt av, etter at han

har gått rundt med årstidens lekerbiskener, kaffen, og om sommeren isen, kommer han igjen med noter i hånden for å spille piano.

Norske og svenske amatører anser det for å være under deres musikalske verdighet å fremføre slike toner. Dansemusikken blir derfor overlatt til oppvarterne. Noen av dem spilte Musards kvadriljer, valser av Strauss og Lanner, og Julliens polkaer, på en måte som ville forbause selv dem som her i landet tilhører det øverste sjikt av tjenerskapet.

Etter dansen underholdt selskapet seg igjen med en og annen lek. «Blindebukk» og «Ta den ring og la den vandre», ledsaget av musikk, var populære, og alle var med som kunne få plass i ringen. Punsj, som slett ikke var dårlig blandet, ble hyppig budt om og hadde en avgjort opplivende virkning.

Omtrent kl. 11 ble vi ført til et stort rom ovenpå, hvor aftensbordet var dekket på samme måten som middagsbordet tidligere, og måltidet forløp på samme vis, men det tok naturligvis kortere tid.

Deretter var det dans igjen, og den foregikk med liv og lyst, slik det pleier etter et aftensmåltid. Hadde den vært preget av kraftløshet tidligere, ble den nå utført med fornøyelse og kraft. Før aftensmaten hadde det faktisk vært virkelig tungt å danse i et rom med dagslys. Midt på sommeren er kveldene så lyse på disse nordlige breddegrader at vi ikke behøvde å tenne lys før aftensmaten.

Mens størstedelen av selskapet var opptatt med dette, ble jeg oppmerksom på en lyd av korsang utenfor, og jeg gikk ut for å se. Jeg fant en gruppe på syv eller åtte av de unge herrer i selskapet som holdt på å synges norske og tyske sanger flerstemt, meget vakkert. Sangerne stod under et kastanjetre på den ene siden av døren, og lyset fra et av vinduene i dansesalen falt på gruppen med stor effekt.

Flerstemt sang er mye brukt og populært i Norge. I Kristiania er det flere foreninger eller klubber for øvelse i korsang, en blant studentene og en annen for handelsstanden osv. Det norske nasjonalsang «For Norge, Kjæmpers Fødeland» ble sunget med stort bifall. Det er en meget livfull melodi av nyere opprinnelse, komponert av Mehul²⁾. Vår egen nasjonalsang ble også fremført blant flere numre, og jeg ble fortalt at den også brukes både i Sverige og Tyskland.

Nå var det virkelig begynt å bli sent, over midnatt, og enkelte i selskapet som hadde flere engelske mil å kjøre før de kom hjem, mente det var på tide å si farvel.

Vertinnen ble nå igjen overøst med takksigelser, og overalt lød det: «Takk for i dag». Hestene ble spent for, og de underlige vognene som nå i tussmørket så svært rene og respektable ut, kjørte opp foran døren. Og så skiltes selskapet, etter at de før nevnte herrer hadde utbrakt vertens skål.

1) Antagelig Peter Jonas Collett (1815-52), som var kollegiets formann på den tid. Han var professor i lovkyndigheden (rettsvitenskap) fra 1848. Rektortittelen kom i bruk først mange år senere.

2) Étienne Nicolas Mehul (1763-1817), inspektør og professor ved konservatoriet i Paris. Komponisten er imidlertid, ifølge Norges melodier, André Ernest Modeste Grétry (1741-1813). Begge var store, franske populære-opera komponister og tilhengere av den franske revolusjon.



Bilde fra Modums historie bind IV side 131.

Thure Lund:

Engelstad - sentral gård for 120 år siden

Søndre Engelstad gård på Øst-Modum var sentral i bygdebildet i tida fra 1865 og ca. 20 år framover. Da bodde bygdas lensmann på gården, samtidig som det var skole for søndre Fure krets der.

Denne gamle gården er kjent helt tilbake fra først på 1400-tallet, og ved matrikelregisteringen i 1665 ble gården nevnt som fullgård. Det vil si at den var udelte.

Av mer kjente navn som har eid gården, merker vi oss godseieren Johan Hermandsøn, sønn av den rike Hermand prest på Heggen og stesønn til den like rike og kjente Maria Sommer på Breivik. Johan Hermandsøn eide Natvedt den gang. Han fikk Engelstad i 1742 gjennom et makeskifte med etterkommerne av den tidligere eieren Lauge Laugesøn. Denne var blitt raka fant etter at fogden, lensmannen og kongen hadde tatt rikelig for seg av skatter og avgifter etter skiftet mellom arvingene. Det heter at sorenskriveren tok fire favner høy, fogdens fullmektig tok kobberkjele, tinnfat og tinnkanne, lensmannen et blårandet bolster, og kjøpmann Gundersen fra Strømsø i Drammen tok 4 1/2 tønne havre for ei gjeld på 8 riksdaler. Fogden tok med seg to kuer, seks sauer og ei kvige. Andre kreditorer dro med resten av løsøret, men jordegodset fikk være i fred.

Dette ble verdsatt til 169 riksdaler, men gjelda var likevel 191 riksdaler. Den gang var Engelstad større enn Natvedt, ikke minst skogen var mye verdt. Dette var nok grunnen til at Hermandsøn byttet eiendom med Lauges arvinger. Han flyttet imidlertid aldri til Engelstad. Lauges etterkommere fikk fortsatt bruke gården. En kan nesten kalle det et bikkjeslagsmål om gården etter at Johan Hermandsøn døde. Gården ble først overtatt av hans sønnedatter Maria Dreyer (oppkalt etter Maria Sommer?) og hennes mann Jens Clausøn Schov. Disse arvet forresten også alle de andre eiendommene Johan Hermandsøn hadde rundt om i Modum. Men Hermandsøn hadde også en halvsøster som ville ha et ord med i laget. Det var Bodil Klæboe, som reiste odelssøksmål og vant. Foruten Engelstad fikk hun også Strand, Haug (d.v.s. Breivik) og Brekke. Men like etter gjør hun en overenskomst med Schov på grunn av hans «venskap og godhet han har vist mot mig siden Johan Hermandsøns død ved underholdning og logement i hans hus, hvorfor jeg pligter at betale». Hun godtok en «betaling» på 4.980 riksdaler for denne godhet, og et livøre på 100 riksdaler pr. år så lenge hun levde. Og Maria Dreyer og Jens Schov fortsatte å ha Engelstad.

Etter Jens Schovs død ble det holdt auksjon på Engelstad i 1764. Da ble eiendommen solgt til Modum-bonden Gunder Kjølstad. Men det ser ut til at trelasthandler Jens Hoffgård i Drammen har hatt krav på gården. Han ble nemlig tilkjent forkjøpsrett til trevirke og tømmer fra gården etter at han ble avvist som kjøper.

Engelstad forfalt skrekkelig den tiden da rikfolka satt med den. Det var så ille at låven ramlet ned, og Schov måtte ta en låve fra Vike og flytte til Engelstad. Likeså fikk Gunder Kjølstad et svare arbeid med å pløye opp gården som var gjenvokst med kratt og ris. Gården ble møysommelig brakt i hevd igjen. Men da Gunder Kjølstad døde i 1778, kom gården til nye eiere flere ganger.

Nye problemer oppsto det igjen i 1802 da Gunder Hansen overtok gården. Han var nok en dyktig gårdbruker, og gården kom til å ha stor verdi. Og igjen kastet pengefolk sine øyne på Engelstad. Gunder Hansen fikk være i fred i sju år. Da blir det reist odelskrav fra grosserer W. S. Bugge i Drammen, som hadde støtte fra prokurator Reich og kjøpmann Petter Nilsen. Det endte med at grosserer Bugge fikk gården. Men det kom odelskrav på Bugge også. Han fikk trøbbel med Juellfamilien i Arendal. Bugge måtte ut med 2880 speciedaler og en del kornvarer for å få fred. Men det ser også ut til at dette kom til å koste Bugge mer enn han likte. Han måtte forpakte bort to tredeler av Engelstad til lensmann Brochmann for 1000 riksdaler i året. Bare fire år senere solgte han gården til oberst Lyng i Trondhjem.

Lyng hadde gården bare en kort tid. I 1826 kjøpte Christoffer Olsen Narverud fra Skoger gården. Han eide for øvrig også Skibrek ved Åmot og gården Narverud på Eiker. Men Narverud slo seg ned på Engelstad, og slekten eide gården til 1905. Gården var udelt til 1834. Siden er det blitt 10 bruk med mer en 1,00 skyldmark og 22 mindre deler.

SKOGEN

Fra gammelt av var Engelstad en gård med mye skog. Eiendommene gikk helt inn til Lierdelet ved Sneisene, Nykjua og Store Bomla. Her i bekken mellom Store Bomla og Nykjua hadde Engelstad, Natvedt og Hval et sagbruk. Så langt til skogs gjorde ikke fogder og danskekongens «substitutter» krav på noen privilegier. Det var vel lite å tjene på skurlast som måtte fraktes flere timer med hest, først i motbakke og så ned de bratte åsene til bygda. Likevel fikk ikke bøndene lov til å skjære mer enn et visst kvantum av hensyn til de privilegerte sagbrukene, som ikke tålte konkurranse. Derfor er Kvantumsaga ved Bomla et minne fra ei vond tid for bøndene.

Fra de siste tiår i forrige århundre kom skogene inne på åsen til å bli mer verdt på grunn av treforedlingen. Da kastet Stiboltfamilien i Lier sine øyne på skogstrekningene øst for vannskillet på Øståsen. I 1904 ble store arealer av Brekke, Engelstad og Hval solgt til Stibolt. Senere er de overtatt av A/S Børresen.

ENGELSTADSKOLEN

Før det ble fattet vedtak om at en skulle gå over til faste skolehus i 1837, hadde skolene på landet ambulert fra gård til gård i et par hundre år. Allerede i 1846 ble det bygd såkalte rodestuer ved Orholdt og ved Engelstad, der Anders Engelstad gav gratis grunn til huset mot at den skulle falle tilbake til gården hvis skolen ble nedlagt.

Hvem som har vært lærer ved rodestuen på Engelstad de første årene, vet vi ikke helt sikkert. Vi vet at det bodde en lærer på Brekke som het Hans Kollerud, og at han virket i 1851, og det er nærliggende å tro at han var den første læreren ved Engelstad. Kollerud søkte imidlertid om lov til å emigrere, og han hadde de beste anbefalinger fra skolemyndighetene for sin lærergjerning. Men noen år senere er vi sikre i vår sak. Da kommer nemlig en ung seminarist fra Telemark, Olav Knutson. Fra 1858 blir han lærer ved Engelstad og Orholdt. Men hvem var lærer ved Engelstad og Orholdt fra 1851 og til Knutson kom? Var det likevel Hans Kollerud, eller en som har gått i glemmeboka? I 1870 er sønnen på Engelstad, Christoffer, utdannet ung lærer på 23 år. Dette året blir det bestemt at det skal bygges fast skolehus på Engelstad og med leilighet til læreren. Læreren i den nye skolen ble nettop unge Christoffer. Olav Knutson fikk nå Berg og Askerud. Da den nye Fure skole ble bygd i 1910, ble skolene på Engelstad og Berg nedlagte. Engelstadskolen var en ganske stor bygning. Den ble solgt i 1919 og flyttet til Vikersund, der den i alle år har vært brukt til forretningsgård under navnet Hilsengården. Også lærer Christoffer Engelstad ble med til Vikersund. Han ble lærer på Vikersund skole og virket der til 1921. Da gikk han av med skolestyrets spesielle takk for vel utført gjerning.

LENSMANNSGÅRDEN

På den tiden da Christoffer Engelstad kom hjem som nyutdannet lærer, var det liv og virksomhet på Engelstad. Bare noen år tidligere, i 1865, hadde den nye lensmannen i bygda, Jens S. Fleischer, leid den gamle hovedbygningen og flyttet inn med sin familie og innredet deler av bygningen til lensmannskontor og arrestrom. Fleischer kom forresten ikke til Modum uten litt dramatisk. Den tidligere lensmannen, Paul Wold, hadde hatt kontor på Hervik, der det hadde vært lensmannskontor det meste av 1800-tallet inntil da. Da han døde i 1865, meldte det seg 33 søkere til stillingen. Både folket i bygda og herredstyret ville ha fogdens fullmektig O. Mikkelsen til lensmann. Han var meget godt likt i bygda. Men som det ofte går, ble ikke folkets mening hørt. For en av søkerne var nemlig Jens S. Fleischer, som var svoger til selveste Heinrich A. Thaulow på Modum Bad. Dette telte sterkt i de dager, og Fleischer ble da også ny lensmann i Modum.

Det ser for øvrig ut til at Thaulow også ville ha et ord med i laget når det gjaldt selve lensmannsarbei-

det. Han forlangte at «Badet» og omliggende gårder skulle inn under bypolitiloven, og at han selv skulle betale for det. Dette endte faktisk med at Thaulow fikk politimyndighet på strekningen fra Fosnes til Raaen. Og herredstyret bestemte at da kunne han ta med Brunnes og Kjølstad i samme slengen.

Den gamle Engelstadbygningen var en stor bygning med hele 11 rom. Dette kunne kanskje trenges. Ved siden av behovet til lensmannsvirksomheten hadde Fleicher og kone åtte barn. Det var ellers litt av en jobb å ha varetektsfanger den tida. Hvis de ble innbragt om kvelden, måtte de kjøres med hesteskyss til hjelpefengselet på Lerberg ved Hokksund dagen etter. Lensmannen hadde i den anledningen fått spesialjern fra England som en garanti mot at fangene skulle fordufte.

Da Fleicher døde i 1883, ble den nye lensmannen beordret til å ta kontor i Krona Hotel i Vikersund. Det ble pekt på at Engelstad lå hele fire kilometer fra Vikersund og ved en av de minst beferdede veiene. Det kunne forresten gå ganske livlig for seg på veiene den gang. Dette brevet måtte herredstyret ta standpunkt til: «Den almindelige Veifred er i den grad forstyrret at man blot ikke paa offentlig vei faar høre Haansord, Spotord, Banding, Hujen og Skrigen, men man risikerer endog fare for Liv og Lemmer ved at færdes ude paa nævnte Strøg i den tid Pøbelen huserer.»

Den unge Christoffer Engelstad ser ut til å ha vært lensmannsbetjent et års tid mens han ventet på at det nye skolehuset ble ferdig. Lensmannen holdt hus på Engelstad i 18 år. Sammen med alle skolebarna ble gården et lite knutepunkt i bygda. Men det kunne gå måneder mellom hver gang barna fikk stillet sin nysgjerrighet ved at en arrestant ble brakt til gårds.

Etter 1910 har Engelstad fortsatt med å være en vanlig bondegård der livet går sin vante gang. Christoffer Engelstad var tredje generasjon etter Christoffer Olsen Narverud, som kjøpte Engelstad som fullgård i 1826. Men alt i 1834 ble gården delt opp i fire bruk. Det er bruksnummer 3 som den gamle Engelstadbygningen sto på. Hovedbølet har hatt flere eiere. Men i 1903 var det Edvard E. Elsrud med flere som var eiere. Bare to år etter ble bruksnummer 1 kjøpt av Elling Nordalen fra Ådal. Bruksnummer 3 var i Engelstadslektens eie til i 1905. Etter et par eierskifter ble også denne gården kjøpt av Elling Nordalen i 1916. Han drev siden begge eiendommene til i 1930, da han overlot den ene til sin sønn Olaf. Sønnen Ole overtok hovedbølet i 1933, mens «gamle» Elling hadde skogen til 1947. Bruksnummer 3, der den gamle bygningen sto, har senere vært eid av to nye generasjoner Elling og Olaf, mens Ole har overlatt hovedbølet til datteren Erna og svigersønnen Terje Bråthen.

I motsetning til storgårdene som lå i nærheten av fossefall og andre naturressurser, har ikke Engelstad

hatt så veldig pågang fra de rike trelasthandlerne og fogdene som herjet i søndre del av bygda på 1600- og 1700-tallet. Bare Johan Hermandsøn og en av Klæbodøtrene var eiere en forholdsvis kort tid. Ellers er det bondefolk som har eid og drevet Engelstadgårdene. De gamle dokumenter forteller om ei lita bekkverk som lå til gården i 1785.

I dag er alt vekk, både lensmannsgården, skolehuset og bekkverkene. Dagens eiere driver moderne jordbruk og skogbruk. Den gamle Engelstadfamilien sikret seg for omkring 100 år siden ei tomt som ble kalt Framnes. Her bor Kjell Engelstad og leser gamle dokumenter og minnes gårdens høydepunkter.



Christoffer Engelstad

(Toner fra Modum s. 167)

SANG OG MUSIKK

Engelstad skole ble sentrum for sang og musikk i lokalmiljøet på Øst-Modum. Bare et par år etter at han ble lærer ved Engelstad, startet Christoffer Engelstad sangkoret Gjallarhorn. Dette var, etter det en kan finne ut, det første sangkoret i Modum med voksne medlemmer. Dette koret holdt det gående noen år før det ble lagt ned. Det ble tatt opp igjen omkring århundreskiftet. Koret telte vistnok 18 - 20 medlemmer. Det var også mye musikk i Engelstadfamilien. Christoffers eldre bror Torger var en dyktig musiker og medlem av strykeorkesteret til Hans O. Gonnæs, der han spilte klarinett. Torger Engelstad har etterlatt seg et fyldig notehefte med mange egne komposisjoner. Torger Engelstad, som var født i 1835, ble bare 40 år gammel.

Se noter til Engelstad-melodi på side 52.

Marta Myrvold:

Minner fra Modum

Landslaget for bygde- og byhistorie og Nasjonalforeningen for folkehelsen innbød i 1964 eldre i Norge til å skrive en minneoppgave. Det Norske Samlaget gav senere ut en del av bidragene i bokform. Med tillatelse fra forlaget gjengis hva Marta Myrvold har skrevet. Marta Myrvold (1866–1975) kom fra Vinaasen nord for Vikersund. Senere giftet hun seg og flyttet til Geithus. Hun forteller:

Jeg er født på en liten bondegård. Hovedbygningen bestod av to store stuer, kjøkken og en stor gang med trapp til annen etasje, der var to rom og et stort loft med oppbevaring av alt slags gammelt tøy og ting vi ikke brukte, blant annet en svær jernbeslått kiste. I den lå en uniform, en sabel og mye rart som hadde tilhørt en onkel. Han hadde vært sersjant, men døde 30 år gammel av slag. Han var også visedikter. I den ene stua hadde vi to omhengssenger, av hjemmevevet rutet blåtøy, en bestefarsklokke som er i bruk hos min bror ennå, et gammelt skatoll med konjakk og akevitt som min bestefar hadde til medisinsk bruk eller når det kom en han likte, da fikk de to drammer. Han var en måteholden mann selv.

Vev og rokk var i bruk hele vinteren. Den annen stue var storstue med møbler i flammet bjerk, og bruktes bare til høytidsbruk. Uthusene var som vanlig fjøs og stall, stor låve og grisehus ved siden. Sauene var også i fjøset, samt høns. Vann var ikke innlagt, så vi hadde vasskjele med to tønner på, og vannet spruta høyt, en dro og en skjøv. Vi var tæla på klea når vi kom inn. Vi hadde to hester, 7-8 kuer, kviger, kalver, og gjerne en stut til bedekning. Det kostet femti øre å låne til naboen. Kuene var billige. Vi kjøpte av hallingene, de kom med drifter nedover. Ei god melkeku kostet 60-70 kroner. En dølahest kostet ca. 100 kroner.

Det var dårlig lys. Vi hadde en stettlampe i stua og en skjermlampe på veggen i kjøkkenet. Der hadde vi peis med brannjern til å steke på og en jernstang til å henge gryter i, siden ble der kjøpt ovn med to hull i. Den ble plassert oppi peisen, men da røyk det nesten verre. Siden ble peisen revet, og en komfyr ble satt på gulvet. Langsetter vår eiendom gikk det en stor bekk som i flommen gikk langt innover jordene. Det var ingen bro, så i flommen lå jeg på nabogården. I skogen endte bekken i et stup, der ble det en ganske stor foss hvor bestefar hadde bygd ei mølle. Han hadde en møller til hjelp, og der ble det malt alt slags korn, og litt lenger opp hadde han ei beinstampe. Der kom folk med beinsekker fra mange kanter. Beina ble helt opp i svære traue, og noen tykke stokker ble stampet opp og ned hver sin

gang. Det var et spektakkel så det ikke var ørens lyd der inne. Melet ble brukt til gjødsling, mest til poteter. Kraften kom fra et mange meter høyt skovlehjul som stod i fossen. Det var bare en mann til å passe dette også. Siden ble der bygget mølle ved Vikefossen.

Vi hadde også en kjeller i en skråbakke i haven, der ble oppbevart poteter.

Kosten var nok kraftig blant bøndene, frokosten var ved 7-tiden og bestod av kaffe og smørbrød, så var det dugurd ved 11-tiden. Det var gjerne kald vassgraut med sur melk, middag klokken ett med supper og kjøtt, flesk og spekemat om sommeren. Pålegget var gjerne pultost, kjernemelkprim, rømme og hjemmelaget hestepølse. Om kvelden var det byggmelsgraut og sild hverannen kveld. Kjøpte gjerne ei sildetønne om høsten, stekte den mye på gloa, det var svært godt.

Sengetøyet bestod for det meste av skinnfeller, rughalm til madrass og en rye til teppe; men hjemme hadde vi også dyner med hjemmevevet blåtøy til trekk. Det ville gjerne bli lopper og lus i skinnfellen. Da var det å finne noen maurtuer og legge fellen over. Da ble dyra spist opp.

Om høsten hadde vi slaktekone. Alt ble saltet ned, men innmaten ble hakket, likedan kjøttdeig og medister, alt måtte hakkes på hakkebrett med store biler med håndtak. Det var sent og tungt arbeid. Griseblod ble til klubb og kublod til surpølse utover vinteren.

Jeg husker fra jeg var ganske lita, at vi hadde en badstue et stykke fra de andre husa. Den ble også benyttet til tørking av lin, som ble avlet på gården; men den forfalt da det ble mer almindelig å kjøpe tøy. Så hadde vi et bryggerhus som ble brukt til oppvarming av vann til dyra, derfra gikk et rør like inn i fjøset hvor det var ei tønne det rant i. Der ble det også vasket (i bryggerhuset altså) og tøvet votter, sokker og strømper, da ikke noe av det ble tatt i bruk før. Votter ble også løva, det vil si de ble føret utenpå av vadmél (bare inne løven), da ble de sterkere.

Når ei kone hadde fått en liten, så var det å gå med barselgrøt, til det hadde vi en stor terrin med lokk. Det måtte være mye fett, sukker og kanel. Presang til barnet var det ikke dengang. Jeg var en gang med mor til ei kone som hadde fått guttetvillinger. Kinna stod på gulvet med rømme i, så mor måtte til å kinne smør for henne. Kona lå i kammeret, og i stua stod høvelbenken til mannen på den ene siden og veven på den andre side. Barnevogner var det ikke, så når kona skulle et sted, ble ungen bundet fast på ryggen, der lå reiv-ungen og sov.

Mora hadde gjerne bunding, så hun gikk og strikket. Vuggen ble brukt hjemme, den gikk gjerne i arv. Jeg så også noen hengte ungen i taket, den ble dyttet en gang iblant. Flaskeunger gikk med noen store svarte smokker som ble satt utenpå ølflasker, fikk gjerne gå med flaske til de ble både 2 og 3 år. Jeg husker det selv, at jeg gjemte meg i klokkeroa, ble kanskje erta. En skikk som var svært alminnelig, var å gi småbar-na tygge. Moren tygget maten, både brødmat og middagsmat og stappet i ungen, som både skrek og fekta med armer og ben for å få det fort nok. Imens spiste hun selv også, etterpå fikk de flaske eller bryst, det så ikke ut som de gjorde noe av det, og det

var aldri snakk om at ikke ungene ville spise, og tykke og runde og friske var de.

Om høsten kom hallinger og sogninger med store drifter av kuer og hester etter veien, de lå noendager i hver havnehage. Første søndag i september var driftedag, da var det folksomt etter veiene, for alle skulle i drifta. Da ble det handlet, og mange gikk for å treffe kjente. De hadde med seg pene rosemalte kister med niste i, det var lefsekling, rømmebrød, ost, surprim og fenalår, og fine tenner hadde de alle. De fikk ligge i bryggerhusa, og om helgekvelden var de på lokalet og gjorde oppvisning i hallingkast og hukung.

Nasjonal samling i Modum *(forts. fra side 33)*

på nyåret 1941, og etter det tyske nederlaget ved Stalingrad to år senere skjønte de fleste hvordan det ville gå, og bare åtte moinger meldte seg inn i NS etter det.

Dersom vi ser på bakgrunnen til de 132, finner vi en viss overrepresentasjon av gårdbrukere og en viss underrepresentasjon av arbeidere, noe som knapt er overraskende. Den største overrepresentasjonen finner en imidlertid blant representanter for det en kan kalle «nye» yrker, en nokså sammensatt gruppe av ingeniører og funksjonærer av ulikt slag og på ulike nivåer. Det er færre kvinner enn menn blant medlemmene, og kvinnene er både yngre og meldte seg senere inn i partiet enn mennene. Men tallene er som sagt små, og klare mønstre er vanskelig å finne.

Om noe kan leses ut av disse tallene, så må det vel være troen på tysk seier, og dermed en glanstid også for tyskernes venner, ha vært avgjørende for de fles-

tes NS-medlemsskap. Ideologisk overbevisning har antakelig som oftest kommet i annen rekke. Men hva er overbevisning og hva er opportuniste? Og hva er bare forvirring? 1940 var et forvirringens år, både for landet Norge og for den enkelte innbyggers tanker og følelser.

På Modum var det antakelig slik at man merket mindre til okkupasjonen enn mange andre steder. NS vil jeg tro ble opplevd som et fremmedelement i bygda, i likhet med så mye som var fremmed i disse årene. Bare når den lokale NS-ledelsen ble for umulig, kunne det komme til rivninger mellom den og naboene. For øvrig hadde moingene sikkert nok med sitt i en dyster tid og lot stort sett NS være NS.

Redaksjonen: Ordførerskiftet i Modum fant sted i løpet av januar 1941. Se artikkelen «Da ordfører Ole A. Braathen fikk avskjed» i Gamle Modum for 1991.

Noter fra side 50

Polka fra Engelstad

Av Torger A. Engelstad

Torkell Mauland:

Ein byting

Torgeir Hansson paa Lofthus i Snarum og kona Gunhild Knutsdotter hadde eit barn som var fraa vitet. Det var dei som hadde greida paa slike ting, og kunde fortelja kva dette kom seg av. Knut Korsbøen var stød paa at det ikkje var deira barn; det var ein byting, og det var ikkje utruleg at det rette barnet deira var aa finna inne i Snarums-Knatten. Ei tiggarkjering som hadde høyrte um dette, hadde sagt korleis dei skulde fara aat, so huldrene i berget vart nøydde til aa byta um att.

So var det eit aaret dei tok til aa ringja med klokka i Snarums-kyrkja. Dette var mannen sjølv med paa; men elles var det helst tri framandkarar som ringde; det var Aksel Larsson Nordlending, Tomas Jakobs-son Soldat og Lars Hansson Skratteberg. Dei ringde tri torsdags-kveldar, ein times tid kvar gong.

Daa trong dei hjelp av ein Andres Olavsson Salamakar. Han var i arbeid hjaa Hans Berg paa Modum. Dit sende dei dotteri Anna Torgeirsdotter og bad salamakaren koma til deim paa Lofthus den tridje torsdags-kvelden.

Salamakaren kom og gjekk til Snarumsknatten med eit digert bjørkeris. Med same tok dotteri Anna Torgeirsdotter med seg det vitlause barnet og gjekk attunder det same berget. Det var ein heil flokk som fylgde henne: Gudbrand Klemmetsson Nordre Hilsen og Geirmund Jonsson Nes, Marta Hansdotter Nes og Gudlaug Jakobsdotter. Dette var Helgammessaftan. Dei heldt seg stilt med barnet ein halv times tid attunder berget, og venta paa at dei inne i knatten skulde koma og byta born. Imedan var Andres Salamakar uppe paa berget og gav paa med riset, og etter kvart som han slo sa han: «Er det so at her er dører og at det er nokon inne, so lat upp og kom ut, i namnet Gud fader, Guds son og Gud den Heilage ande!»

Det var ei heil mengd med folk som var med paa fjellet. Jon Olavsson Hovde, Reidar Persson, Kristoffer Langerud, Bent Monsson Saastad, Anna Monsdotter og systeri Gro, Eilev Knutsson Nedre Gubberud, Barbro Paalsdotter, Ragnhild Rasmusdotter, Guri Njelsdotter, Marta Kristoffersdotter, Hans Torgeirsson Skratteberg, Nils Hansson Berg, Sigrid Torgeirsdotter Ovren, Lars Aslaksby, Kristoffer Berge, Gjertrud Engebretsdotter, Eli Rasmusdotter og Kari Nilsdotter vart nemnde, og dei vart seinare saksøkte fyr denne aatferdi.

Nokor umbyting vart det ikkje av; men det var dei som klaga til amtmannen yver dette, og amtmannen Matias Tønsberg i Bragernes skreiv til futen Anders Klausson, at han skulde stemna desse folki til eit sers ting og faa skrivaren med tolv uskyldte lagrettesmenner til aa døma deim fyr villferdi.

So vart det lagt sak mot alle dei som hadde vore med paa dette. Skrivaren Jørgen Hansson Nachskow og dei 12 lagrettesmennerne fann ut at aatferdi var i strid med logjerne; for baade ordinansen og recessen aat Kristian IV hadde strengt forbode slik ringing i utid, og likso vel slik ei utveljing av visse dagar.

Futen hadde teke kongsstemning paa alle desse folki, og retten fann at søksmaalet maatte vera beint, sidan recessen tilheldt alle kongens umbotsmenner og futar og alle andre som var sette i styremagti, at dei skulde gjera tiltale mot slike folk og halda logleg sak mot deim og faa deim refste. Aatferdi deira hadde vore til ein stygg i kyrkjelyden, so domsmennerne ikkje kunde skyva saki fraa seg.

Men kor stygt det var gjort, so var det ikkje stort anna en vankunna som var skuld i det; dei hadde ikkje havt betre vit en at dei gjorde etter som Knut Korsbøen hadde sagt den tid han livde, og den tiggarkjeringi som dei ikkje visste heimstaden aat. Men endaa kunde dei ikkje sleppa med inkje fyr dette brotet. Det hadde ikkje synt seg at dei kunde med slike kunster som recessen nemner trolldom, endaa mindre hadde dei gjort noko so gale at det kunde kallast beint fram misferd som vert lønd med landlysing eller tap av eigedom; men endaa var det ei styggeleg ovtru som det ikkje kunde tegjast med.

So vart daa baade foreldri og systeri og salamakaren og alle dei som hadde teke barnet med til fjellet, dømde «fyr misbruk av Guds namn» til skryft i kyrkja og til ei bot som kunde vera kjenneleg i deira fatigdom; dei skule bøta til hospitalet i Oslo 40 rd., kvar sin lut, og gjeva kost og tæring til futen 12 rd., og alt dette skulde dei ut med i den fyrste halve maanaden. Dei tri som hadde hjelpt til med ringingi, skulde sleppa med berre skryft i kyrkja. Alle dei fraa Snarum og Modum som hadde vore med og set paa kunsterne aat salamakaren, skulde sleppa frie fyr nokor refsing. Det var mest skire ungdomar, sume av deim umynduge og ein laut tru at dei gjekk dit berre av forvitna. Det som dei hadde gjort, kunde ikkje reknast til brot naar ein likna det attaat det som dei fyrste hadde fare med.

Denne heimtings-domen vart felld 7/2 1687.

Lagmannen i Tunsberg, Ivar Hansson Hvid, dømde i saki 14/9 det same aaret. Heimtings-domen var botna paa log og rett i alle maatar og skulde standa ved magt.

Torgeir Hansson Lofthus ser elles ikkje ut til aa ha vore fatigman i verste meining. Han sat paa ein pundsgard og var sjølv eigar av dei 13 lispund. Det saaraste fyr honom og kona hans var visst det at dei skulde skrifa i kyrkja, og at presten hadde synt deim burt og negta deim aa vera med til altars. Dette trudde dei var for hardt. Eit brev fraa bispen tolka

dei sjølve paa ein annan maate.

Elles klaga dei paa skrivaren og, at han ikkje hadde teke med brevet fraa bispen og at han ikkje vilde høyre nokre vitne som dei hadde. So fekk dei kongsstemming til over-hofretten, og der fall det dom i saki 22. febr. 1688; men me veit ikkje korleis domen var.

Men dei vitni som dei ikkje fekk fram i heimtingsretten, vart førde paa lagtinget eller i overhofretten.

Amund Øvre Gubberud vitna, at Liv Helgesdotter, kona hans, fyr 9 aar sidan hadde vorte uroleg og sprunge til skogs, so ingen visste kvar ho heldt seg. Daa hadde han lete deim ringja med kyrkjeklokka i Snarum 3 gonger um kvelden, ein times tid kvar kveld. Dette hadde futen Truls Knoff gjeve lov til; han livde endaa den tid. Daa ho hadde vore burte tie vikor og dei hadde ringt tri gonger, daa fann dei henne paa garden Enger i Land. Sidan kóm ho heim att til mannen og livde endaa daa mannen kom med dette vitnemalet, men var stødt uroleg og vanhelsug.

Olav Persson vitna, at fyr yver 10 aar sidan var Ragnhild Jonsdotter, kona hans, komi paa urolege tankar, og hadde rett som det var halde seg i skogen baade natt og dag; ein gong var ho av 9 døger i eitt, so ingen visste kvar ho heldt seg. Daa fekk han folk til aa ringja 2 gonger med klokka i Snarumskyrkja, og det hadde futen Truls Knoff gjeve lov til; dei ringde ein times tid kvar kveld. Daa dei hadde ringt 2 gonger, fann dei henne paa ein gard austanfyr, heiter Hilsen. Sjølv var han no ein gamall mann og klen. Kona hadde falle fraa, og det var yver 20 aar sidan han søkte ting; difyr laut han senda dette vitnemalet skrive.

Andres Torsteinsson Kaggestad kunde segja at fyr ikring 40 aar sidan, daa han budde paa Engelstad, var det ei gamalt kvende, Kari Olavsdotter, som budde på Dignes, og ho fortalde at ho laag i stølen paa Dignesvollen og hadde med seg eit lite drengbarn som var 2 aar gamalt. Ein dag gjekk ho yver Engelstad-vollen og skulde henta i hop noko ved. Daa fylgde barnet med eit stykke, men best som det var, so saag ho det ikkje meir. Folk or bygdi kom upp og var med henne og leita; men dei kunde ikkje finna barnet. Sidan fekk ho ei klokka upp fraa Vike-kyrkja, og ringde med den paa stølen; dei tenkte det skulde hjelpa til aa finna barnet. Dei fann det ikkje, det var ei sak fyr seg; men alt dette hørde vitnet ho fortalde.

Med desse vitne skulde det syna seg at det ikkje var fyrste gongen kyrkjeklokkorne hadde vore bruka til sovore. —

Det hev laga seg so at dei domsbøkerne som greider ut denne saki i over-hofretten, ikkje er aa finna, og i rekneskapi er ingen ting sett inn um dette, for futen hadde ikkje noko med hospitalet. Dette er grunnen til at sogaa ikkje er lenger. Det einaste me veit, er at far aat barnet budde paa garden og gav skatt kvart aar sidan som fyrr. Me lyt tru at baade han og kona hans fekk ganga til altars som andre folk, so den sorgi var sløkket. Korleis det meir gjekk med «bytingen», kan me ikkje segja.

Kilde: Bondens jul 1914.

Johan A. Schulze*:

Um gransking av Modumsmålet

Målføret på Modum er eit austlandsmål, ein arv som moingane har etter forfedrene sine, og som har skift ham ned gjennom tidene. Framvoksteren i målet speglar seg gjerne av i gamle stadnamn, for i dei kan ein finna eldre steg i denne voksteren. Modumsmålet kan ein segja ligg i ei millomstode millom Eikermålet i sud og talemålet på Ringerike i nord, der me har bygdene Tyristrand, Hole og Norderhov. Det finst eit samanlikningsgrunnlag i Peter Lyse si bok «Attved Tyrifjorden» frå 1976 med opplysningar um målet i dette nordlege stroket. Tidlegare er det utgjevi ei utgreiding av Olai Skulerud: «Utsyn over målet i Norderhov» 1926. Um målet på Eiker er det ikkje sendt ut noko prenta arbeid.

Den mannen som har granska Modumsmålet vitenskapleg og systematisk, er Kai Hunstadbråten; han har gjevi ut «Modumsmålet» i 1973.

Tidlegare har han skrivi «Modumsdialekten i Christian Skredsvigs diktning» (Maal og Minne 1968), og no sist har han sendt ut ei bok med Jakob Andreas Samuelson sine samlingar og det tradisjons-tilfanget Hunstadbråten sjølv har skrivi ned. Utgåva heiter «Gamle moinger og andre følk. Tradisjon frå Modom» 1991. Elles finst det ei rad artiklar um ulike emne og meldingar i tidsskrift av honom.

Utgreidingi «Modumsmålet» er gjord sers utførelig, og til denne boki har Hunstadbråten samla tilfang i ei årrekkje. Det verket gjev eit godt bilæte av det eldre Modumsmålet som ein gjerne kan kalla ein samnemnar for målet i fleire bygder i Nedre Buskerud. Boki kastar ljøs yver eit målføre som tidlegare var heller ukjent for granskarane. Det har mykje for seg at det tilfanget er lagt fram i ei tid då so mangt er i sterk umforming her i landet både kulturelt og språkleg.

I denne boki er det med ei stor ordsamling, og der er dømi uppsette alfabetisk med den rette segjemåten på Modum utan pynt og stas eller daude bokstavar. I utgreidingi er ordi fyrst prenta i normalform, og deretter kjem segjemåten i bygdi. Hunstadbråten gjer seg vel fyre med å få fram rett tyding av kvart ord, noko han òg gjev døme på i setningar frå daglegtalen. Modumsmålet har mange drag som går att i grannestroket og i bygdene lenger undan; her er nemnt språkleg litteratur frå Ringerike. På Eiker skulle ein nok venta at ordi frå Modum enno – i ein

* Fyrsteamanuensis ved Norsk Målførearkiv, Universitetet i Oslo

viss mun – er kjende i målføret. Elles inneheld «Modumsmålet» ei innleiing, bolkar um ljosverk og formverk (substantiv, adjektiv, adverb, pronomen, verb m.m.) og eit stykke med målprøvor. Ja, i denne boki er det jamvel teki med tvo eldre ordsamlingar, den eine frå 1744 og den andre frå 1810. Og heilt til slutt er det oppsett ei bibliografisk yversyn.

Det er å gå for langt å draga fram detaljar i hopetal frå utgreidingi hans Hunstadbråten; der er hovudarbeidet alt gjort. Men noko kan ein gjeva opplysning um når det gjeld Modumsmålet. Som me veit, gav ordbokmannen og granskaren *Hans Ross* ut det store verket «Norsk Ordbog» 1895 med seinare tillegg. I den boki er det komi med ei rekkje ord og former frå Modum som er forvitnelege. Her kjem døme som:

«*Hiimlilii*», og der har Ross oppslagsordet «*Heimlid*» f. «*Lid*» som hælder ned mod Hjemmet (Gaarden)». Ein annan stad i ordboki finn me verbet *garma* i tydingi trårauta; dét har Ross etter Aasen, men Ross' har og formi frå Modum. Enno eit døme er namnordet *gare* hjå Ross, og han forklarar det soleis: «*Gar(r)a* m. en pigget, slet afkvistet, kort Stavre eller lang Pæl. Busk. (Ringerike, Modum), Vestfold». So har han formi «*Myrfloge (o')* m. Pyt i en Sump. Land, Ringerike (Modum) og fl.: *Myrflaagaa*». Me gjer eit hopp attende i ordboki og finn verbet «*flora (oo) v.n. (ar) prunke, slaa stort paa. Busk. (Modum). «En floorenes Kar», en «flot» Karl.»* Ja, so har me ordet «*Tjaar NSmaal. Follo, Oslo, Ring. (Modum)»* i tydingi ukse, «*Tyr*». Det finst fleire frå Modum etter Hans Ross.

Til *Norsk Målførearkiv*, Universitetet i Oslo, er det komi inn radt mykje tilfang frå Modumsmålet i seinare år. Me kan peika på det arbeidet Kai Hunstadbråten har lagt ned for å samla ord og vendingar, og, som kjent, gav han ut «Modumsmålet». Jamvel etter 1973 har han fått tak i mange gamle ord og vendingar frå målføret. Det er soleis av interesse å få samla so mykje som råd i ei tid då mangt er på veg til å gå heilt or minnet. I 1954 gjorde eg sjølv oppskrifter frå Modum i lag med Ingeborg Hoff og Gunnvor Rundhovde og nokre studentar. Desse oppskriftene er likeeins i *Norsk Målførearkiv*.

Som nemnt er det ikkje utkomi nokor utgreiding um målet på Eiker. Olai Skulerud prenta rett nok sine egne oppskrifter derifrå i festskriftet til Amund B. Larsen i 1924. Seinare, i 1955, var Ingeborg Hoff og eg i Fiskum og Bakke i Øvre Eiker og skreiv ned bygdemålsformer. Sjølv har eg ei stutt oppskrift frå Nedre Eiker frå 1959. Me har òg oppskrift av Eikermålet av Amund B. Larsen. Alt dette gjev grunnlag for jamføring; då kan ein sjå Modumsmålet i ein større samanheng. Det finst elles ei rekkje opplysningar um Modumsmål i samlingane etter Johan Storm og Amund B. Larsen, her kan nemnast skriftlege sendingar til Johan Storm frå fru Fredrikke Steenstrup og N. Grøterud i 1880-åri.

I det norske Riksarkivet ligg ei mengd skinnbrev som har *målhistorisk* interesse for Modum. Dei er

skrivne i gamalnorsk og millomnorsk tid, og dei går eit godt stykke ut i 1500-åri. I «Modumsmålet» s. 76-77 har Hunstadbråten sett upp ei liste yver ein deil av desse brevi med tilvisingar til det store samleverket *Diplomatarium Norvegicum* (avstytt DN) der desse skriftstykker står prenta. Men det er ikkje gjort nokor systematisk gransking av brevtilfanget som gjeld for Modum. Rett nok finst det skildringar av brevi frå grannestrok som Eiker og Lier i utgreidingi «*Skrift og tale i mellomnorske diplomer fra Foldenområdet 1350-1450*» II (1970) av Per Nyquist Grøtvedt, og dette kan vera grunnlag for ei jamføring med Modumbrevi.

Svært mange kjeldeskrifter som lokalhistorikarane nyttar til bøkene sine, kan vera opplysande for ein målhistorisk etterrøknad i det stroket dei skriv um. Dette gjeld serleg tidi etter Reformasjonen 1537, og då kan ein få vita noko um språklege tilhøve både i eit avgrensa og større umkverve i historisk tid. I desse kjeldone på dansk med gotiske bokstavar kan ein finna visse norske ord og namneformer som kan kasta ljøs yver den språklege framvoksteren i tidlegare hundradår. No er det gjerne slik at desse ordi og namni er attgjevne meir eller mindre normalisera i lokalhistorisk litteratur; difor er det naudsynt å sjå etter korleis dei i røyndi er skrivne i arkivsakene.

I bygdesoga «*Modums historie*» frå 1941-76 av Roar Tank og Arnt Ruud er det teki med opplysningar frå ei heil mengd kjeldeskrifter i Riks- og Statsarkivet. Det er nemnt slikt som lens- og futerekneskapar med sikt og sakefallslistor, skattemanntal, landkommisjonen 1661, matrikkelen frå 1667 og prestemannalet 1666, skoskattelitone frå 1711 og opplysningar som byggjer på einskild-dokument. Me har skriftebøker, rettsbøker, deildegangar, synfaringar som kan innehalda norske ord på lende og deilar av hus, det finst kyrkjebøker som byrjar i 1712 med skriftformer av person- og stadnamn. Og so er det ei prenta utgåve frå 1971 som heiter «*Skattematrikkelen 1647. V. Buskerud fylke*». Slike kjeldeskrifter kan gjeva eit visst grunnlag for ei historisk gransking av den språklege framvoksteren på Modum. Sjølv sagt nyttige i denne samanhengen er tilvisingane i band 5 av «*Norske Gaardnavne*» for Buskerud, og der er det òg opplysningar um kvar ein kan finna dei gamle brevi i *Diplomatarium Norvegicum*.

Karsten Presterud:

Den gongen da julegeita var ute og gikk

Karsten Presterud, som bodde på Thorsby og døde for noen år siden, var sterkt opptatt av gamle tradisjoner. Han kunne fortelle slik at en nesten kunne føle at overnaturlige vesener krasjet på en. Her lar vi ham fortelle om fabeldyret julegeita, som var meget gavmild mot snille unger:

– Dette hendte ein gong før lenge se'a, ja før den ti'a julenissen kom te' Modum og gikk rundt me' ei bli' og koselig maske. Det lei mot julestria, men de' var itte kommi no' snø å snakke om. Det hendte at det øvste på Øståsen var hvitt om morran, men så fort sola kom, blei'n borte.

Gamle følk, som nesten visste ælt, kunne førtælja at dom hadde sett de' på Vintergata at de' ville bli ein skranglevinter, me' lite snø og hangleføre. På bygdeveiane var'e hardtæla hjulmedder etter vogner som før på høsten hadde gått djupt i søla. Når no'n kom kjøranes, skrangla det omtrent som på pokksteingata i Vikersund. Når verlage' var a den kænten, kunne ein a lang vei høre hovslaga a hestane på det enkle, tørre plankedekke' på Vikersundbrua.

Vesle Per var ein liten gutt som venta fælt på snø'n. Me're sam're han vakna om morran, var'n sta og så etter om det var kommi snø, men alt var like grått og stusseli'. Det var så my' han Per kunne finne på når det bære kom snø. Han kunne bruke no'n gamle ski han hadde fått etter'n Ola bror sin. Han Ola var no eldre enn'n Per. Han hadde kjøpt nye fine ski før pe'ng han hadde tent me' å pelle kærve i enga om sommer'n, og om høsten hadde'n pelt blåber og tytteber. Han syns sjøl att'n hadde vøri flink som hadde tent te' skiene.

De' var bare snille og flinke onger som kunne få no' nytt te jul. Å dom som itte hadde vøri snille og fått no' nytt, kom julegeita og «gjole» på. Per hadde førresten vondt før å tru at de' var geiter ute og gikk på denna ti'a ta åre'. Men de' kunne nok væra sænt, før ein efta i skromlinga som'n Ola hadde vøri te' butikken på Jonsru' og hændle, så såg'n et digert løi'nt dyr me' digre hønn som gikk over Nilsebærje. Hu var så møkkete og fæl at'n kjente det lukta stramt lang vei. Så hu hädde nok by'nt å se si om ælt.

Dagen før juleftan hadde det blett et anna drag i lufta. Kæggen hørtes så godt som'n sku vært like ve'. Tonge skyer låg som ein hjell over Øståsen, og ut på eftan tjukna de' te alle stænn. De' låg snø i lufta. Da kvel'n kom, måtte'n Per legge si ti'le. Han



Tegning av Arne Sørensen.

hadde blett loft å være med på å høgge ve' i julotta. Og julotta var så ti'le om morran at dom måtte bruke læmpe i flere timer før dagslyse' kom. Gjennom døragløtten te kjøkkenet, der mor hass dreiv på me' julestria, kom et gulrødt lys frå ei parafinlæmpe inn i kæmmerse' te'n Per. Gjennom trekkhøle i den svære etasjeommen laga værmen urolige skygger på vegger og tak. Gromkatta lå i ærmen hass Per og malte og koste si'.

Men'n Per fekk itte sova, de' var så my' å tenke på kvellen før juleftan. Han hadde bedt bønnna si, slekk han brukte hver kveld, men sjev'n ville itte komma. Kanskje skulle'n ta bønnna ein gong te'? – Og førlat oss vår skyld, som vi au førlater våre skyldnere, og led oss itte ut i frestelse –.

Vesle Per er kommen på ein øde vei som nesten itte har no'n ende. Da ser'n no mørkt som kommer mot si. Ei stram lukt vil nesten ta pusten frå'n. Han vil ta beina fatt, men de små beina hass Per vil itte lystre før dom var heilt nømine. Da veit'n inga anna rå', ... han tverrsnur si' å spenner te alt'n ørker mot udyret. Ein pinnestol som sto attve senga me' kle'a hass Per, går over enne på gølve'. Kjøkkendøra kommer fort opp, ei signade hænd stryker mildt over ei angstsved pænne. – Du drømte nok vondt nå, gutten min. Nå må du legge di te å sova så du ørker å stå opp i julotta. Nå har'e forresten by'nt å snøge au. Du Per, da je var oppå lofte' i'sta å sku hente juletrestasen, så je' no'n snertine skier som lå bak dra'kista. Det var fine gule rørbinner på dom au. Så julgeita får nok itte komma å' ta gutten min nei. –